

1978/4

Elveszett órák

A munka körülményeiről

Tagközségek élete

Dózsa Ildikó, Mola György

és Rozsics István

próza írása

Rászedés, cselszövés
Mikszáth regényeiben

A citerakészítő bányász

Az egyedi rajzról

Környezetesztétikai
konferencia Salgótarjánban

PALÖCFÖLD

Évtizedeket mondani éppen hogy ildomos, években fogalmazva viszont idestova már egy fél emberöltőnyi tapasztalat sokasodik mögöttünk a konszolidált, emberléptékű társadalomépítés gyakorlatában. S, közelítsünk bárhonnán is, valójában mindig azt vizsgáljuk: sok ez, vagy kevés, amit tettünk, ameddig eljutottunk. Is-is — diktálja a dialektika — és nem a kompromisszum — parancsa. Mert legyőztük az idill csábító képzetét, kihunytt a hamis glóriák sosemvolt fénye, továbbint a „hurrá-optimizmus” kényszerpátosza, megtévesztő hangulata. Az ember nemcsak jelszavakban, hanem valóságosan is „központi kérdés”, s méginkább azzá lesz majd a távlatokban, perspektíváink szerint. Felmérhetetlenül messze tartunk már az előző, a megdön-

tött rendtől, s egyre közelebb ahhoz, amelyet az indulás hevületében idejekorán tényként — és ennek okán közhelyformátumuként — deklaráltunk. A célíg azonban szapora még a dolgunk. Nekifeszülünk, küzdenünk kell továbbra is, pedig a finisben tudvalevő, nem könnyű — ha meg is éri — erősíteni. S ráadásul ez a hajrá igen csak hosszúnak, végeláthatatlannak ígérkezik.

Hisz a szocializmus — bármely fejlettségi fokán vagy szakaszán — sem a megtettesült harmónia, amelyben —, ha egyáltalán vannak — csak a múltból öröklöttek, kívülről becsempészettek a disszonanciák. A szocialista társadalomnak is természetes velejárói az önmaga szülte feszültségek, amelyek esetenként — például az ér-

TÁRSADALOMPOLITIKAI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYOIRAT

dekek rangsorolásával, bizonyos döntésekkel és azok következményeinek vállalásával — tudatosan is teremtünk. Az ellentmondást eleve rosszként — s nem ahogy tanuljuk, tanítjuk: a fejlődés forrásaként — tételezni mélyen gyökeredző vadhajtsága szemléletünknek.

A politika — amíg lesz egyáltalán a mai értelemben; tehát hatalmi, érdekképviselői létében és nem a termelés, az elosztás ügyéről való közvetlen döntés értelmében — hivatott arra, hogy fedje az ellentmondások okait, megoldásuk módját, ösztönözzön tendenciákat, korrigáljon tévedéseket, beleértve sajátjait is. Ezért, hogy a hangsúlyváltozások — jelen esetben a végrehajtás és az ehhez szükséges személyi feltételek megteremtésének szorgalmazása — legalább annyira lényegjegyei a szocialista politikának, mint az alapelvek következetes képviselője, az eddigi bevált irányvonal követése. A „megszüntette-megtartás” érvényesülése ez társadalmi méretekben. S, máris kirajzolódik a fejlődés vonalának harmadik pillére, ha a politikánk által manapság megalapozottan igényelt minőségi követelményeket, az extenzív felhalmozásról az intenzív felhasználásra váltást általánosítjuk.

Összetett a politika funkciója: nemcsak irányt szab, vissza is néz, az eredményekre épít. Kimondja, hangsúlyozza például, hogy hazánkban a fejlett szocializmus építése nemzeti program. „A társadalom osztályviszonyait a munkásosztály, a parasztság, az értelmiség egymáshoz való közeledése, alapvető érdekeinek azonossága és az alkotó együttműködés jellemzi... a munkásosztály vezetésével megvalósuló nemzeti egység kifejezi a társadalom minden osztályának és rétegének... a különböző világnézetű embereknek, párttagoknak és pártönkivülieknek, hívőknek és ateistáknak, a hazánkban élő és teljes egyenjogúságot élvező nemzetiségieknek alkotó összefogását a közös szocialista célok érdekében.” Ez jelenti a „jó politikai légkör” igazságtartalmát, ez a reális alapja közeli és távoli terveinknek, gyakran merész vonalúra rajzolt elképzeléseinknek. Ebben gyökeredik hazafiságunk csakúgy, mint ahogyan internacionalista elkötelezettségünket is a munkára, az önmagunk szabta feladatok eredményes megvalósítására alapozhatjuk. De végső soron innen ered a politikai magatartás, a „homo publicus” attitűd korszerű értelmezése is. Akkor szolgáljuk ugyanis érdemben a köz javát, ha elsősorban a társadalmi munkamegosztásban vállalt kötelezettségeinknek teszünk eleget képességeink szerint, ha kezdeményezően, alkotó módon „valósítjuk meg önmagunkat”.

A politikai szövetség, a népi, nemzeti egység azonban nem zárja ki —, sőt feltételezi — az egymástól merőben eltérő ideológiák országnyi arányokban és aprónak tetsző kérdésekben egyaránt megnyilvánuló, egyre erősödő küzdelmét. Az eszmék harca a párttagok, a kommunisták részéről mindenekelőtt a marxista—leninista világnézet, a marxizmus következetes képviselőjét igényli. S, igényli továbbá az aktívabb vitaszellemet a közéleti fórumokon — és azokon kívül —, a tárgyilagos, szenvedélyes —, de a személyeskedéstől mentes — hangnemet, az elemző, érvelő módszert, a jobbitó szándék fogadni tudását, önmagunk megméréttetését az eszmecserékben.

A szocializmusban élés ideológiai alapjait kiváltképp fontos a felnövekvő nemzedékben tudatosítani. Iskola, szülői ház (és munkahely!), ifjúsági szervezet az eddiginél összehangoltabb együttműködésére van szükség, „hogy a tanulók elsajátítsák a korszerű műveltség, és tudományos világnézetünk alapjait, a közösségi élet, a szocialista erkölcs normáit, felkészüljenek a munkára, állampolgári kötelességeik teljesítésére. Ehhez nélkülözhetetlen... egész társadalmunk fokozottabb példamutatása és felelősségvállalása.”

E felemelt hangsúly persze nem jelenti, hogy ne szélesítenők e köteteket továbbra is társadalmi méretűekké. Belső igénnyé formálni, meggyőződéssé, cselekedeteink mozgatórugóivá fejleszteni a szocialista személyiségjegyeket, rangjára emelni a munkát, az emberi méltóságot: ez a komplex feladat — s egyszersmind nagyszerű prognózis — olvasható most ki politikai dokumentumainkból.

Csongrády Béla

1978|4

TARTALOM

3 Szabó Gyula: Elvesztett órák

5 Pádár András: A munka körülményeiről

7 Pista bácsi (75 éves id. Szabó István Kossuth-díjas szobrászművész.)

8 Kelemen Gábor: Hatodiknak lenni...

10 P. A.: Szembesítés 1.

11 Krunák Emese: Az egyedi rajzról

13 Rozsics István: Üszölecke

14 Mola György: Vivaldi, elektronikus hangszereléssel

17 Dózsa Ildikó: Üdvölet Gerendainak.

21 Leblancné Kelemen Mária: Dokumentumok az iskolák államosításának Nógrád megyei eseményeihez

22 Lengyel Dénes: Rászedés, csel és cselszövés Mikszáth regényeiben.

25 Nagy Zoltán: Palóc arcok, A cíterakészítő bányász

26 Környezetesztétikai konferencia Salgótarjánban (Rihmer Oszkár)

27 Az államosított magyar film 30 éve (Veress József)

28 Utassy József: Csillagok árvája; Hajnóczy Péter: M. (Krasznahorkai László)

29 Csanda Sándor: Szülőföld és irodalom (L. K. M.)

30 Vita egy „befejezetlen műről”.

(Réti R. László; Schneider Miklós):

*

PALÖCFÖLD

TÁRSADALOMPOLITIKAI IRODALMI MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

A NÓGRÁD MEGYEI TANÁCS MŰVELŐDÉSUGYI OSZTÁLYÁNAK LAPJA
Főszerkesztő: Végh Miklós. Szerkesztőség: 3100 Salgótarján, Arany János út 21. Telefon: 14–13. Kiadja a Nógrád megyei Lapkiadó Vállalat. Felelős kiadó: Chvalla Emil mb. igazgató. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőknél, a posta hírlapüzleteiben, és a Posta Központi Hírlap Irodánál (KHI Budapest V., József nádor tér 1. sz. Postacím: 1900 Budapest) közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215–961 62 pénzforgalmi jelzetszámmal. Egyes szám ára 5 Ft, előfizetési díj fél évre 15, egy évre 30 Ft. Megjelenik kéthavonta. Kéziratokat és rajzokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

INDEX: 25 952

ISSN 0555–8867

78.19210 N. S. 1400 db

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

Elveszett órák

A kirakat maszatos üvegén át hárman figyeljük az órákat. Csupa antik darab, igényes lakástulajdonosok, ha látnák, hideg verejték patakzana hátukon a kusza betűkkel rajzolt táblára pillantva: „Az órák nem eladók”. Ennyi az üzenet az emberiségnek az időmérők törpeállamának határáról. A faközöld kárpittal borított falon ott pöffeszkedik a javítóműhely gazdájának gyűjteménye: az arannyal futtatott kakukkos óra, egy kígyóborka-formára emlékeztető ingaszerkezet, halottfehér számlapot tartó angyalok néhány kilós nemesötvözete (valaha szerecsenszínűre mázolt kasznyi tetején figyelmeztethetett litániák kezdetére), s legelől egy harminc centiméter átmérőjű „zsebóra”. Igazi, hiszen vigan sereg a másodpercmutatója, ki-méretlenül jelezve az idő múlását.

Két éltes korú hölgy ácsorog mellettem. Jókat kortyintgatnak a nyárelő részegítő levegőjéből; könnyű, délelőtti séta lehet a programjuk. Nem beszélnek, csak bámulják a különös tárlatot. Talán az ifjúkori évek mézes íze tolu nyelvük hegyére. áhítattal meredeznek az üvegen túlra, ahol tetszetős, de diákos rendtelenségben sorjázna a régiségboltban is ritka óraművek. Az alacsonyabb ajkát el is hagyja egy röpkel felkiáltás:

— Hogy siet az idő!

*

— Gyakran ábrándoztam arról, hogy az én időmmel csak egyesegyedül rendelkezem. Nem a pénz izgatott, hanem az elfecseirelt órák, a pocskba ment üres napok szitották a tüzet bennem, hogy önálló legyenek. S tudja, milyen a megbolygatott zsarátnok? Gyorsan lángra lobban. Ha a nyugdíjkorhatárt megérem, még hátra van tizenhat kerek esztendőm. Most már magamnak szabályozom, hogy hol, mikor és mit csináljak. Ez a boldogság? — elmélkedik savanyú bölcsességgel P. József szobafestő és mázoló.

Öt éve még együtt ébredt a kakasokkal, katonásan cihelődött, hogy le ne maradjon a gyorsjáratról. Ahogy végigkopogott cipője az alvóg frissen toldozott járdáján, felkavarta a még szunnyadó sötétet, már a kutyák sem vakkantottak fel közeledtére, pedig igencsak acsarkodó kedvű ebeket tartottak a faluszéli porták léckerítése mögött. A hajnal hideg szelei verték ki az álmot a szeméből. Este fél hét is elmúlt, mire hazajutott. S ez így ment minden áldott nap. Egyetlen-egyszer késett a munkahelyről, s az álszent művezető, aki minden reggel benyakalta a maga deci szilvóriumát, igazolatlan írt neki.

— Hányszor ment fel a pumpa! Kilencig csak lődörögtünk, a központi fűtésszerelőkkel ment a vita, hogy a Dózsa mennyire üti meg a Fradit. Reggeli után rendszerint valaki elkurjantotta magát: ideje munkához látni, de háromkor kimosva, tisztán sorakoztak a korongecsetek. Öt és félórát ha pacsmagoltunk a nyolc óra munkaidőből.

Eleinte álmélkodtam is, hogy miért nem tűnik fel senkinek. A termelési tanácskozásokon tömjéneztek a festőket, hullottak a dicsériádák, a büszkeség emelgette szívünket, mint forró levesgőz a fedőt. Aztán rájöttem a titok nyitjára. Nem rajtunk múlt, a kőművesek, szerelők, asztalosok kaparták ki a gesztenyénket. Ők még anynyit se melóztak, így szüntelenül a sarkukban caplattunk — magyarázza a diszperzítkevergetés közben. — Az utazással együtt napi öt óram veszett el, hetente több mint egy nap...

A tanács elnöke dugta fülébe a bogarat. Nem volt a falunak kisiparos festője, a családi házak pedig — mit házak! paloták! —, mint májusi legelőn a harmatgomba, csoportban nőttek az újtelepen. Az elnök két évig adómentességet ígért s tetemes közületi munkát. Nyaranta az iskola, óvoda termeinek tatarozását, a régi kultúrház teljes festését kínálta fel. Így lett P. József a maga ura. Vett egy használt Moszkvicsot, külföldi gumihengereket szerzett be. Most sem kel később, de óra múlva már a kettősletra tetején hajlong.

— Egyre több a városi megrendelés — jegyzi meg, amíg vékony hurkát nyom az emfixes tubusból. A műanyagvödörben égszínkék oldat gyöngyözik, a mennyezetre való, mert az oldalfalakat őszi hangulatot idéző papírtapéta borítja majd. Fél éve, hogy erre is vállalkozik. Szakkönyvekből leste el a fogásokat, mert az idő mellett utóbb már a kereset sem közömbös, s egy lakás kitapétázása — ez most a nagy divat — nyolc-tízezer forint.

— A szomszéd irigykedik. Mondtam neki, hogy olcsóbban számítom, de a szolgáltatóknál rendelte meg a glettelést. A kolléga tényleg tükörfalat varázsolt a vakolatra, még a légy is hasra esett volna rajta, de amikor reggel felébredtek, ők bukdácsolnak, mert a fele a padlóra hullott kezdheték előlről. Ha látta volna? Még a heverők is csöpögtek a csiriztől. Este átbálgattam és éjfélig összehoztam a kissozbát. Egy fiilért sem kértem érte — meséli a közelmúltban történeteket, bizonyítva, hogy még efféle jószolgálatra is futja idejéből.

Lassan kapaszkodik a létra meredek fokain felfelé. Belemártja a sűrű szőrű pemzlit a vödörbe, a fölösleget gondosan visszacsurgatja, s a gipszjavítás nyomait máris elfedi a világoskék pászta.

— Ez az utolsó munkám a nyáron. Az asszonnyal elmegyünk a tengerhez. Hozok egy új festékszóró pisztolyt, azzal könnyebben boldogulok majd, s persze gyorsabban is — szól le, s megigazítja újságpapírcsakóját.

*

A négykerék-meghajtású gépkocsi motorja nyúszit, aztán bömböl, mint egy fel szálláshoz készülő repülőgép. Megfeneklett a szántás végén alattomosan megbújó dagonyában. A p.-i termelőszövetkezet elnöke, V. Tamás füle pirosra gyúlt az idegeségtől, gumicsizmáján a sár arról árulkodik, néhányszor már körbejárhatta a ma-

kacs terepjarót. Egy arra haladó MTZ szabadítja meg végül a kényszerű rabságból.

— Nem alkalmazunk külön gépkocsivezetőt. A szakemberek többségének zsebében ott lapul a jogositvány, ostobaság a munkaerőt pazarolni. Így is mindig hiányzik valaki — mondja, amíg a kavicsoktól színes patakban tisztogatja lábbelijét a ragacstól. A szakosított tehenészeti telepre indult kis kitérővel, hogy személyesen győződjön meg, rendben alakulnak-e a dolgok. Nem múlik el nap, hogy keresztül-kasul be ne száguldozná a hat és fél ezer hektáros gazdaságot.

— Az időt nálunk kétszeresen tiszteljük. Egyszer az a baj, ha sűrűn megnyílnak az ég csatornái, máskor meg a szünni nem akaró hóhullámok kérdőjelezik meg egész évi termést. Ezért, amikor kedvező az időjárás, nincs megállás. A tiz-tizenkét óra egyhuzomban a földeken természetes a traktorosnak. Aratáskor a kombájnosokat úgy kell lecibálni a gépről, mert dolgoznak, mint a megszállottak. Látják, hogy a tábla melletti akácok árnyékában üzemanyaggal teli lemezhardok hemperegnek, csak hogy ne keljen nap közben a telepen tankolni, a géphez cipeljük a früstököt, ebédet, ott cirkál az ügyeletes műhelykocsi, ha hiba akad, csak egy füttyentés a szerelőnek... Minden negyedóra veszteség mázsákat jelent. A munka könnyebbik oldalát keresők ezért ideig-óráig maradnak — mondja a telep felé haladva.

A sorompó nyitva, ki-bejárnak a vontatók. A portásfülke sarkában sovány öreg gubbaszt, de amint tekintete az ismerős járműre vetődik, korát meghazudtoló fűrgeséggel siet elénk. Nem áll meg az elnök sietősen int.

— Jó napot, főnök! — fogadják az istálló előtt a most érkező fejsők. Kezdődik a délutános műszak, a jószágok már türelmetlenül bögnék a fehérre meszelt falak között. A gondozók kék köpenyt húznak, ahogy a reglama megkívánja, előkerülnek a vasvillák, s munkához látnak. Az elnök látogatását tisztelőnek lehetne titulálni hiszen semmi probléma, intézkednivaló. Nem is azért szalad ki. Észrevette már régen, hogy az első számú vezetők érdeklődését elvárják a tagok, alkalmazottak, jótekonny hatással vannak ezek a látogatások a munkakedvre.

— Sok idejébe kerül?

— Inkább itt, a gazdaságban, mint esetleg fél napokig tartó, fölösleges értekezleteken, ahol az ember csak a karórájára pislog, mikor lesz már vége az oktalan feleségnek...

Az elnök közismert roppant munkabírásáról. Még éjfélkor is képes rá, hogy néhány mondatért kikocsizzon a K-700-asokhoz, s mint akinek más dolga nem is lenne, üditőt, teát hagyjon a vezetőfülkében. Reggel elsőnek lép az iroda épületébe, sebesen intézi az adminisztrációs ügyeket. Eligazít, tárgyal, dicséreteket és feyelmeiket osztogat, jelentéseket gyűjt és rendszerez, látogatókat fogad. S közben felesége neveli két gyermekét.

— Mi tervezhetünk szabad szombatot, a brigádok hét végi kirándulást, a máshonnan érkezett, gyökeret eresztett szakem-

berek sokszor elhalasztott szülőlátogatást: nekünk az időjárás osztogatja a parancsokat, és ha kedvezőtlen, akkor állandó a riadóállapot. S amelyik mezőgazdasági üzemben megengedik, hogy a főszereplők betakarításkor külföldön túrúzzanak, magukra vessenek. Ilyenkor aztán kopogtatnak a segítségért. Persze, hogy irányítunk át gépeket. Ha mi a termést már magtárba szállítottuk — morogja V. Tamás, aki lovaglónadrágban jár-kei (vadonatúj sötét-szürke öltönyében mégsem segédkezhet az elletősnek). A múltkor a megyére hívták sürgősen. Eszébe sem jutott, hogy átöltözön. Az egyik ifjú előadó halkán kioktatta, milyen viselet dukál a párnázott ajtón belül. Az elnököt először bosszantotta a zöld-fülű hivatalnok fontoskodása. Most, hogy felidézte az esetet, jót mosolyog rajta.

A p-i termelőszövetkezetben ugyanis nem kockáztatnak, ha az időről van szó. Még egy átöltözés erejéig sem.

*

A községi tanácson szinte mindent szabályoznak. Kinn a falon a zománcozott tábla, a fekete felirat messziről kiabálja, mikor az elnök, titkár fogadónapja. Az előadók pontban nyolckor már az íróasztal mögött, mint világcsúcs ostromlására készülő síkfutók a startnál. Zörögnek a kulcscsomók, a gondosan lelakatolt szekéreny gyomrából kipakolják a vasos iktatókönyvet, a rózsaszínű dossziékban összegyűjtött aktákat.

— Még mindig rossz ez a ventilátor — dohog az igazgatási előadó, s mutatóujjával a szerkezet lapátját forgatja szórakozottan. A dudorászó adminisztrátor kislány — a faluban azt rebesgetik, nem közömbösek egymás iránt — felpattan, mint akit bolha csipett. ütközőig tárja a déli fekvésű szoba ablakát. Meglődul a függöny, kidagad, akár a vitorlavászon.

— Köszönöm! — szól hűvösen a férfi a csitrihez, lapozgatva a papírok között, még csak fel sem néz.

— A titkár elvtárs?

— Már itt kellene lenni neki is — válaszol az előadó, meztelen karjára csatolt óráját szemlélve. — Rövidesen megérkezik — biztat birkaürelemre.

Közben a gépirólány már a kávéfőző tömitőkarikájával bajmóliódik, a takarítónő felé vet segélykérő pillantásokat, aki ott szőszmötöl a virágtartó körül, megrozsdult aszparátuszokat próbál locsolással életkedvre deríteni.

— Jó reggelt — toppan be a postás, öthat levelet dob az asztalra s a reggeli újságokat. Nem régóta kézbesítő, de az első napokban a lelkére kötötték, hogy a tanácsnál kezdje a napi körútját.

— Kérek egy aláírást! — kántálja és már ki is suhan.

Mire a kávé lecsorog, B. Sándor, a községi tanács titkára is beszuszog.

— Elnézést... — mentegetőzik. — Kérekpárral járok a falu másik végéből, hosszú a kaptató. Mindjárt kifújom magam. — Pulóverét az ütött-kopott fogásra dobja. — Kálmán bácsi állított meg. Még a múlt hétre ígértük, hogy az ingatlan-szerzéshez előírt nyilatkozatot megcsináljuk. Mi a helyzet? — kérdezi pihegve az igazgatási előadót, aztán választ sem várva hadarja: — Ez már így megy. Reggelente feltucatnyian is megállítanak. Azt hiszem, már kilesték, mikorra érek a házuk elé, egyszerre csak előttem teremnek. Jó, hogy el nem ütöttem még valakit. Jöjjön beljebb!

Szobája kellemes, belesüppedünk az öblös fotelbe.

— Kávé? Üdítő?

— Köszönöm. A mai program?

— Kilenckor az iskola igazgatója jön: a nyári tatarozási munkákhoz kajtatunk kivitelező után. A járástól délutánra jelezték érkezésüket. Hogy miért, nem tudom. Közben készülnöm kell a tanácsülésre: a szabálysértési munkáról kell számot adni. Este vezetőségi megbeszélés a tsz-ben, oda vagyok hivatalos, s ki tudja azt előre, hányan állítanak még be, milyen kéréssel...

Nyolctól fél ótig a hivatalos munkaidő. Délelőttöként alig-alig téved be valaki, napközben szinte kihalt a település.

— Mi tisztességesen kihasználjuk a nyolc órát. Ilyenkor a papírmunkán a sor. Gyártjuk a határozatokat, az igazolásokat, nem egyet közülük feleslegesen. Az államigazgatási munka egyszerűsítéséről könnyű beszélni. Tessék beülni a székembe és csinálni! Mindig akad hatáskör, amelyet leadnak a községhez, de státusz nélkül, sőt a létszám-visszafejlesztést rebesgetik. Egy-egy engedélyhez annyi mellékletet kell feltérjeszteni, hogy külön leltározót is alkalmazhatnánk — ömlik a szó a titkár szájából, mintha a nyolc óra munkaidő emlegetésével csordultig telt vizesmedence zsílipjét nyitottam volna ki.

Megegyezünk abban, hogy nagyon leterheltek. Búcsúzom a szakigazgatási szerv vezetőjétől, a fajansz csészéket mosogató adminisztrátortól, a még mindig újságot nyálázó előadótól.

*

A téemkáműhely akár a csatater. Az olajtölcsáktól csillogó kövezeten hiányos golyóscsapágyak, csak a szakavatottak előtt ismert alkatrészek. félbevágott csődarabok a csillogó fémporban, a nemrég elfogyasztott reggeli romjai. Itt villanyszerelő az ismerős: Gy. Ferenc. Elegáns, kék overálban matat egy ablakszárnyal, amelyből az üveget két hete verték ki.

— Gyerünk a szabadba! — biccent fejével a műhely túlsó oldalán beszélgetők felé.

— Nincs munkátok?

— A karbantartókkal akkor elégedett a főnökség, ha egész nap az ülepüket vakarogtatják.

— Hogyhogy?

— Ez azt jelenti: semmi baja a gépso-roknak, feszt termelnek a brigádok. Ez a mi munkánk kiváló minősítése. Néhány nagy értékű berendezés azért csak nem megy. Nincs rá ember — pöröl a villanyszerelő zavaros szemekkel, mintha pálnkamámorban lenne, pedig csupán indulatait engedte szabadjára, mint mesebéli dzsint a palackból. Amiatt böstörködik, hogy reggel óta nincs, aki aláírna a raktári igénylést egy csatlakozóaljzatról.

— Tudod, mennyit dolgozunk átlagosan? Nem több, mint négy óra hosszát. Vagyunk vagy tízen lakatosok, hegesztők, esztergályosok, majdnem mind megszereztük a második-harmadik szakmánkat is. Ha én lennék a főszervező, a karbantartók felét a kulcshelyekre küldeném, a gépekre, a maradék is ellátná ezt a munkát, még főjavításkor is. Csak, ugye, akkor bebizonyosodna, hogy eddig éveken keresztül nem vették észre a pazarlást — korholódik Gy.

Betonoszlopnak dülleszkedik, mint aki randevúra váró vőlegényjelölt, s úgy bámulja a mellettünk, már ki tudja, hányadszor elrobogó targoncát. Nagyot szippant a

Fecskéből, orrán kacskaringósan ereszti ki a füstöt, a derék csikket a jármű által kavart porfelhő közepébe pöcköli, úgy a szíve tájékára.

— Íme, a luxus! Ezt a borzderes targoncát egyébre nem használják, mint a raktáros, gyárrészlegvezető keresésére. Kezeli három és fél ezret kap, s fel van háborodva, ha a vagonok környékére rendelik néha a szállításhoz...

A villanyszerelőben mélyen gyökerezik a közügy szeretete. Amolyan vastagnyakú, lázongó típus, ahogy érez, úgy is mondja. Kiszámolta, hogy a heti negyvennégy órából a fizetett ebédidő két és felet vesz el, ez egy évben százharminc óra, azaz tizenhat teljes műszak. Foglalkoztatottként ebből ennyi a veszteség. Hogy igazán mennyi, azt számítógéppel felszerelt tudományos intézetek is csak saccolni képesek.

— Mi már hozzászoktunk az alacsony megsabott normához, isten őrizze, hogy valaki százhusz százalékra teljesítse, mert rögvest kinézik onnan. Tudod, mi a szerencsénk? — tekint rám keményen és titokzatosan, mint a tettes leleplezésére készülő felügyelő. — Van egy gazdag nagybácsink. Úgy hívják: népgazdaság...

— Feri! Sokáig leszel még? — rikkant ki egy a karbantartók közül sürgetően, mintha különös érzéssel megsejtette volna beszélgetésünk témáját.

*

Az étterem kihalt, délelőtt tizenegy lehet. Piros-fehérekockás abroszokat tereget a pincér, de az ajtó mozdulására abbahagyja a szervírozás szertartását, s alázatosan a vendégek elé siet.

— Szép jó napot, uraim! — fogadja az érkezőket és egy teljes pompában álló boxhoz vezet. Ahogy a férfiak elfoglalják helyüket, még megigazítja az elcsúszott papírszalvétát, az egyszerű vázában viruló rózsaszálakat.

— Kezdődik... — buggyan ki belőle a szó, izzadságcseppektől gyöngyöző homlokát zsebkendőjével óvatosan szárítgatja. Már bent van két ifjabb kollégája is, akik a csapóajtó túoldalán diskurálnak bordó egyenöltözetükben feszítve.

— Ilyenkor még ultizhatnánk is. Majd egy fél óra múlva nézzen körül! A különteremben egymást váltják a csoportok, hónapokkal előbb megrendelték az ebédet. Annyit szaladgálhatunk, mint egy cirkuszos ló — panaszkodik M. Alfréd. Ő az, aki betéve tudja a napi étlapot, fújja a specialitások receptjét, a várakozás lassan múltó perceiben a vendég új viccekkel lohasztja. Sebesen jár, mint a régi malom, ha sok vize van, bár lábai kékes visszerektől dagadoznak, rendszerint fáslit használ. A törzsvendégek egyszerűen Frédinek szólítják.

— Délután fél háromtól ötig megint csak cseverészás, ücsörgés. Ritkán tévednek be. Azt hiszi, a fiatalabbak közül valaki is odamegy? Nekem kell, ők már ilyenek, hiányzik belőlük a hivatásszeretet. Meg nem néznék, hogy van-e a vécében tiszta törülköző, szappan, kivisznek az asztalhoz elmosatlan alumíniumkanalat, amit még a személyzet sem használ, elvétik a számolást. Én meg irulok-pirulok, mert lehet, hogy ők arrébb állnak a Balatonhoz, de én tizenöt év óta itt taposok s nem kíváncsi vagyok el. Inkább magamra vállalok mindent, ők meg röhögnek a markukba. Nem haragszom rájuk. Abban bízom, hogy egyszer rádöbbenek: a jó pincért sohasem kapja azon a vendég, hogy szolgálatban asztal mellett ülve báméskodik, s amikor

üres a ház, akkor is bajlódik dib-dáb dolgokkal — önti ki lelkét, s közben megfogalmazódik a felszolgáló ars poeticája.

Sohasem érdeklí az idő a placcon. Még záróra után is szívesen kiszolgálja, akiknek hosszabb ideig támad dáridózni való kedve. A kollégái már előtte kasszát zárnak, pedig a munkaidőbe ezt is belekalkulálták.

— Aki azt csinálja, amit szeret, nem gondol a lógásra. Itt a főnököm példája. Saját kocsijával hozza a friss zöldséget a piacról, a vágóhídról a pacalt, s még csak kilométerpénzt sem kap. Ha sok a vendég, fogja magát, beáll közénk. Akkor aztán hajtanak a srácok is. A főnök lepipálja őket, valamikor pincér volt — áradozik Frédi az étterem vezetőjéről, s hogy ne kelljen gyalogolnom, taxit rendel.

A zöld Lada pilótája, miközben hármasba kapcsol s borostás állát simogatva belebámul a visszapillantó tükörbe, zsörtöltődik:

— Nem tudom, máshol hogy van. Az éjszaka tőrán voltam az ügyeletes orvossal. Hatszor hívtak ki, s olyan úton mentünk, amelynek még körmössel nekivágni is meggondolandó. Most reggel ráncigáltak ki az ágyból. Két kocsis műszaki vizsgán, a harmadik lerobbant. A város nem maradhat taxi nélkül. Majd szólok már a szakszervezetnek; az embernek pihenni is kell...

A városközpontban vígan locsog a szökőkút a tenyérnyi park közepén, akár egy befűlázott verset daráló elsőosztályos. A padokon fiatalok, idősebbek sütkéreznek, a megizzadt úttest pörkölt gumiszagot lehel. Tönve az áruházak, a helyijáratú autóbuszok, a járdán egymásba botlanak az emberek. Mintha kiürültek volna a munkahelyek, mindenki egyszerre vette volna ki szabadságát.

S valahol a tömegben ott „sétál” néhány elveszett óra is.

Szabó Gyula

A munka körülményeiről

Baj van a munkafegyelemmel, hiányzik a fizikai munka becsülete, nincs kellő társadalmi elismerése a szellemi alkotó munkának — hallani innen is, onnan is. A sópánkodók nemcsak vélekednek, hanem példákat is felsorakoztatnak.

Egyik gyárunk fontos üzeméből öten távoztak két hónap alatt. Kis szám, amely talán szóra sem érdemes. Amiért az öt ember ugyan sikerült találkozzom, de a beszélgetés eléggé egyoldalú volt. Annyit mindenestre sikerült megtudni, hogy az öt munkásból kettő a kevés pénz miatt vált meg a munkahelyétől, hárman pedig túrheteretlennek érezték azt a légkört, amelyben dolgoztak.

Ők ketten csak annyit mondtak: „Nézzé, rájöttünk, hogy szél ellen nem lehet... Aki nincs benne a brancsban, annak előbb-utóbb szennyes lesz a levegő...”

Másik nagyüzemünkben évekkkel ezelőtt a munkaügyis szerkesztett egy kérdőívet. A számos kérdés között a legérdekesebb ez volt: „Leszámolásának oka?” S mivel a kérdőív biztosította a névtelenséget, a legtöbben erre a kérdésre is válaszoltak. Az esetek többségében feltehetőleg őszintén. Nos, ezeket a kérdőíveket éveken át gyűjtötték, évente összegezték, készítettek belőle egy jelentést, amit azután vagy elolvastak azok, akiknek szánták, vagy nem, mert különösebb intézkedés nem történt.

S az emberek mentek, jöttek. A régi gyári gárda cserélődött, felhigult olyanokkal, akiket régebben a gyár közelébe se szívesen engedtek. Most felveszik, mert hiányról panaszkodik mindenki. A szorgos munkáskéz hiányáról. Az új ember megkapja a régiéknak járó kedvezményeket, néha még bérben is jobban jár — miközben a régi dolgozónak megkeseredik a szája íze, mert úgy érzi, hogy a megbecsülést nem differenciálják kellőképpen.

A munkaerő-vándorlásnak — vagy ahogyan másként nevezzük, fluktuációnak — több oka van. Ezek egyike csak a manapság sokat szereplő, rendkívül időszerű téma: a munkahelyi légkör. A jó munkahelyi légkörben kedvvel dolgoznak az emberek, ambicionálja őket a munkatársak közti őszinteség, a jó hang, a megbecsülés, a perspektíva, s nem kevésbé a vezető összefogó példaadása, egyénisége. A közhangulat itt megtartó erő: nem nyűg a munka.

A pszichológus-orvos mondja a következőket:

— A munkahelyi közérzet egyensúlya bármelyikünknek többet jelent, mint amit a kifejezés szűk értelemben hordoz. Az életérzésünket határozza meg, testi-lelki egészségünk alapvető alkotó eleme. Nagyon sokat és mélyrehatóan foglalkozunk a balesetvédelemmel, a testi egészséggel, de annál kevesebbet a lelki egészségüggyel. Mind gyakrabban találkozunk gyakorlatunkban olyan egyensúlyában megrendült emberekkel, akiknek konfliktusa munkahelyi gócpontú, vagy éppen a munkahely és „azon túli terület” követelményeinek összeütkezéséből jött létre. Külö-

nösen szót érdemlően megoldatlan a dolgozó nő helyzete. Az egyéb konfliktusok mellé felzárkóztak a munkahelyen belüli ellentétek is. Vajon mit tehetünk az érzelmileg kilendült, önelégületlen, szorongó emberrel akkor, amikor a testi-lelki fel erősítés után ugyanabba a környezetbe vagyunk kénytelenek visszaküldeni, amely az egyensúlyvesztéséhez hozzájárult?...

Vékony, idősebb, árkolt szemű, fáradt arcú nő. Az öleiben nyugszik a keze, s időnként meg-megrándul, mint amikor áram halad át az emberi testen.

— Másfél évtizede dolgozom az üzemben. Nincs szakmám, betanított munkás vagyok. Abból a fajtából való, aki szeret dolgozni. Akár hiszi, akár nem. Ezt azért mondom, mert sokan kinevettek, kigúnyoltak már miatta. Sokgyerekes családból származom, ahol nem volt helye se pihenésnek, se szórakozásnak. S ráadásul a testvérek közül rám hárult megrokkant szüleink istápolása is. A munkahelyen mégis azt mondják, hogy lusta dög vagyok...

Megremeg a hangja, majdnem sírásba csuklik:

— ... Én rám, aki nem azért jár a gyárba, hogy elfeketézzem vagy elpletykázza a munkaidőt. Mert a többi azt csinálja! S lám, mégis azokat pártolják, akik fegyelmetlenek, nem teljesítik a kötelességüket.

Beszéd közben a táskáját babrálja, de most felnéz, hogy figyelem-e:

— A dolog úgy kezdődött, hogy elfogyott a munkám, s kerestem a gépbeállítókat, hogy segítségükkel újabb munkát kezdhessek. Róluk azonban kiderült, hogy isznak a gyáron kívül. Én ugyan ezt senkinek nem jelentettem, ők azonban mégis fegyelmet kaptak, s most én szenvedem a bosszújukat, mert azt hiszik, hogy én adtam fel őket. Az eset óta pokol lett az életem. A csoportvezető, művezető egy követ fúj velük... Igaz, szavá teszem, ha szabálytalanságot látok, de higgye el, azt az italoást nem én jelentettem. Azt mondják rólam, hogy összeférhetetlen vagyok. De miért? Mert a munkatársaim irigylik, hogy szépen keresek, meg azért, mert én nem hordom az italt a gépbeállítóknak, mint mások. Most már odáig fajult a dolog, hogy nekem csak akkor adnak munkát, ha

jut, meg amit mások nem akarnak csinálni. A munkahelyi vezetők durvák velem. Akkor is leordítottak, amikor szóvá tettem, hogy ez vagy az a gép balesetveszélyes. Mert tudja, velem végeztek munkavédelmi tanfolyamot. Ténykednem azonban nem lehet, mert leváltottak.

Kézításkájából papírokat vesz elő, s nyújtja:

— Nézze csak meg, hogy mennyit keresek. Hármezer forint fölött, de volt már négyezer fölött is. Egy szovjet gyártmányú gépen, ami úgy működik, mint egy óramű. Igaz, hogy a nyolc órából hét és felet dolgozom! Erről a gépről azonban most elhelyeztek oda, ahol nehezebb a munka s lényegesen kisebb a kereset. Amikor szoltam, azt mondták „ez van, ha nem tetszik, mehetek, ahová akarok!” Az én koromban már hova menjek? Három év múlva nyugdíjba mehetek. Most kellene a jobb kereset!

Zsebkendőt keres, megtörli a szemét.

*

Italozás és ezzel értelemszerű következményként együtt járó fegyelmezetlenség.

Az egyik üzemben rajtaütésszerűen megszondáztak harminc embert. Csak úgy találomra. A harmincből nyolcnál mutatott a szonda különböző fokú ittasságot. Jegyzőkönyvek készültek, a büntetést is meghatározták — mire hárman tüstént kiléptek a cégtől.

Egy másik üzem közvetlen szomszédságában nemrégiben modern élelmiszerboltot nyitottak meg, ahol természetesen palackozott italokat is árusítanak. Azt még nem tudja bizonyítani senki, hogy a gyárba visznek-e italt az üzletből, de az üzlet mellett nagy a forgalom. Ha megszólítod az italozókat, hogy miért isznak, a válasz az: „Mi köze hozzá, hogy műszak után mit teszünk. Ott iszom, ahol jól esik, senki ebbe bele nem szólhat!”

Egy másik munkaügyiis:

— Önöknél milyen gondokat okoz az italozás?

— Sok bajunk van az italozókkal. Nagyon szeretnénk megszüntetni a régi gyakorlatot, hogy fizetés után néha harminc-nyolcvan dolgozó sem jön be. Némelyek ugyan próbálkoznak, hogy betelefonálnak, hogy írjanak nekik szabadságot az üzemben. (Előfordul, hogy még most is megteszi egyik-másik munkahelyi vezető...)

— De hát ez...

— Valóban az, de a vezető sajnos abból indul ki, hogy így legalább harmad- vagy negyednap jön dolgozni az illető. Félti ugyanis ezt a munkaerőt is. Mert ha fegyelmit ad neki, még ezt is elveszíti.

— Az effajta megoldás csak tüneti kezelést jelent. Az okokat kellene megszüntetni.

A munkaügyiis nagyot sóhajt. Hiszen tudja ő is, de mit tehet ilyen országos ügyekben egyetlen vállalat?

— Újabban más módszerrel kísérletezünk. A személyzeti osztállyal együtt „elbeszélgető csoportokat” hívtunk életre, s akikről tudjuk, hogy rendszeresen a pohár fenekére néznek, azokat a fizetés előtt megkeressük, s beszélgetünk velük. Az eredmények nagyon kezdetiek, s úgy látszik, hogy a ráfordított idővel nincs arányban a siker. Ebből fakad azután a sok fegyelmezetlenség is. A dolgozó, ha látja, hogy aki megérdemelné a szigorú felelősségre vonást, a büntetést, az mégsem kapja meg, megrántja a vállát és ő sem törődik a munkájával.

*

Az aranyjelvényes szocialista brigád vezetője csodálkozva néz rám, amikor a fegyelmeiről érdeklődöm:

— Nálunk nem lehet fegyelmezetlenkedni. Mit gondol, hogyan lehetnénk mi aranyjelvényes kollektíva, ha valamelyikünk elmulasztaná a kötelességét? Vagy egyáltalán kollektíva? Italozás? Nézze

csak, én is szeretem a jó bort, s bármelyikünk megissza a maga kedvelt italát. Időnként az összejöveteleinken koccintunk is, de aki nem ismeri a határt, az megérdemli, hogy belerokkanjon...

— Eszerint nevelhetetlennek, reménytelennek tartja az italozó embert?

— Nem titok: ki nem állhatom a részeges embereket. Sok bajnak okozói. Nem az ital! Az ember, aki nem tudja, hogy hol a határ. Nálunk is volt olyan dolgozó a brigádban, aki rendszeresen szeszelt. Egy ideig szölongattuk, pirongattuk, fegyelmit is adtunk neki. Végül kizártuk a brigádból.

— A brigád vagy személy szerint Ön nem érzi ezt kudarcnak?

A markáns arcú munkás a homályba vezető csarnok mélyét kutatja a tekintetével. Olajtól feketélő keze ráfeszül a vaskorláttra. Láthatóan vívódik.

*

Politikai dokumentumaink konkrétan nem foglalkoznak a fegyelmezetlenség megszüntetésének módozataival, de megfogalmazzák azokat a kívánalmakat, amelyek elengedhetetlenek a szocialista társadalom, a szocialista ember megformálásához. A Magyar Szocialista Munkáspárt XI. kongresszusának határozatában ez áll: „Fontos feladat a népünk, elsősorban munkásosztályunk gondolkodásában és magatartásában kibontakozó szocialista vonások általánosítása és terjesztése. Arra kell törekedni, hogy társadalmi méretekben teret nyerjen a szocialista brigádok hármas követelménye: szocialista módon élni, dolgozni és művelődni.” Az MSZMP programnyilatkozata pedig így fogalmaz: „A fejlett szocialista társadalom építése olyan emberek munkáját és aktivitását igényli, akik társadalmi céljaik megvalósításában fegyelmezett, jó munkájuk mellett a közügyekből is kiveszik részüket, ismerik és megtartják a szocialista erkölcs normáit...”

*

A fiatal üzemvezető — mérnöki képzettséggel — valósággal kirobban, mikor a munkahelyi fegyelmeiről, a gondokról kérdezem.

— Darabra még csak-csak meglenne a szükséges munkaerő, de ha a harmadát elzavarhatnám, mindjárt kétszeresére emelkedne a termelékenység. Az istennek sem akarnak már egyesek dolgozni. A középkorúak még vállalkoznak fizikai munkára, de a fiatalok belépnek, körülnéznek, s a következő nap már nem látom őket. Igaz, nálunk nehéz munka van bőven, pénzünk meg nincs a gépesítésre. Némely munkákat pedig egyelőre gépesíteni sem lehet. Valahogyan mégiscsak el kell végezni, amit vállaltunk, mert sokat gyártunk exportra. Azt hiszi, hogy a pénzzel meg lehet fogni az embereket? Egyrészt: a bérszínvonalunk elmaradt a többi üzemhez viszonyítva; másrészt: sok dolgozót nem érdekel életfontosságúan a pénz...

*

Ide kívánczik a pszichológus néhány megjegyzése:

— A kiváló szakmai felkészültségű, hibátlan gyakorlati eredményeket felmutató szocialista brigádokban is nagy hajtóerőt képvisel a munkahelyi komfortérzés műszerrel nem mérhető energiája. A jó

mikroklíma, a jó mentálhigiénés légkör biztosítja a demokratikus közvélemény szabad nyilvánítását is. Nemcsak a magasabb bér vonzása vagy az új munkahely közelsége, esetleg korszerűbb felszereltsége okozza a fluktuációt, a vándorlást, hanem inkább a munkahelyi komfortérzés hiánya. Úgy érzem — s egyre inkább meggyőződésem —, hogy szocialista társadalmunk építésének jelenlegi szakaszában a fontosságát megillető helyre kellene tenni lelki egészségvédelmünket.

*

A középállalat igazgatójával beszélgettünk a gondokról. Elmondja, hogy az elmúlt két év alatt több mint háromszázzal csökkent a dolgozók létszáma. Mind több a beteg, s növekszik az igazolatlan hiányzások száma is. Egyetlen üzemükben — amely a végtermék szempontjából a legjelentősebb részlege a gyárnak — csupán az idén csaknem harminc dolgozóval esett a létszám.

A problémák okát kutatva ezt mondja:

— Azt tapasztalom, hogy a fiatalokban nem sikerül úgy kifejleszteni a társadalom iránti kötelességtudatot, ahogyan ezt szeretnénk. Ezért én hibáztatom az iskolát, de a szülői házat is. Igaz, hogy sok fiatal elvégzi már az iskolát, eljut középiskolába, egyetemre, a fiataloknak még sincs kellő tartásuk, fegyelmük. A termelőmunka területén meg azt tapasztalom, hogy nem tudtuk megóvni a munka becsületét. Ezt jelzik a béraránytalanságok s „lereagálja” a nagy fluktuáció. Érdemes lenne már egyszer végiggondolni azt is, hogy a sok új munkahely, üzem létesítése mennyire oka a munkaerőhiánynak?

*

Belsőleg gazdag, a közösségért cselekedni akaró, szocialista érzelmű embereket akarunk formálni, mert gazdasági, politikai feladatainkat egyre inkább ezekkel az emberekkel tudjuk eredményesen megoldani. De lám, még mindig kísért az irigység, a mások gondja iránti közöny, butít az alkohol, s egymást kényszerítjük krízishelyzetbe.

*

A magas kitüntetéssel jutalmazott szocialista brigádról hallottam, hogy abban a kollektívában nem ismernek elveszett embert. Pedig ahol a brigád dolgozik, abba az üzembe felvettek már büntetett előéletű embert, notórius részegest, kötekedőt. A brigád azonban előbb-utóbb úgy a körébe vonta, hogy kivétel nélkül példás szocialista brigádtagok lettek. Az sem véletlen, hogy ebből a brigádból már öt-hat dolgozót emeltek ki különböző vezető posztokra. Tréfásan, kádernevelő kollektívának mondják őket. Vajon mi lehet a módszerük titka?

— Nincs más titok, csak a nagyon nyílt, és egyenes beszéd. Nincs ígéretés. Az adott szónak nagy a becsülete — vágja el a további kérdezősködést a brigádvezető. — Mindig mindenki tudja, hogy mi a feladata, mit várunk tőle. Ismerjük egymást, tudunk egymás gondjairól és örömeiről. Nem mondjuk ki, hogy nevelünk, csupán azt tesszük, amit a feladataink és a normális élet követel egy mai embertől.

Pádár András

Pista bácsi

Őszintén örülök annak, hogy ezt a kiállítást megnyithatom. Örülök, mert ez alkalmat nyújt arra, hogy közelgő 75. születésnapja alkalmából itt a Magyar Nemzeti Galériában az ország nyilvánossága előtt köszönthessem id. Szabó István Kosuth-díjas szobrászművészt. De még inkább azért, mert most talán az eddigi legteljesebb gazdagságban láthatjuk együtt azt az életművet, amelynek súlyos és felelős mondanivalója van népünk életéről.

Id. Szabó István szobrászművész mint korunk és műfajának egyik leghitelesebb szószólója vált ismertté művészetével, a közönség és a szakma körében, itthon és külföldön.

Ez közel félévszázados, rendkívül céltudatos, fáradhatatlan küzdelem és nem túlzás, ha azt mondjuk, heroikus munka eredménye. Tudjuk, nem is kell részletesebben szólni arról, hogy mit jelentett a 20-as, 30-as évek Magyarországon mélyről jövő autodidaktaként szobrásszá élni. S éppen ez a kor, a környezet minden rezdülésével mélyen együttélő, helyzetmeghatározottságánál fogva megismételhetetlenül gazdag életmű válik számunkra pótolhatatlanul értékké. Mert id. Szabó István, az egykori urasági kerékgyártóból lett nagy értékű műveket faragó, mintázó, közismert és megbecsült művésszé és életpályája példázza a munkásember tehetségét, életerejét, a nép képességének kimeríthetetlen gazdagságát.

Tanítómestere — szobrásztól tanult alapismeretek előtt és után — igazán népi környezete és annak művészete volt. Műveinek legfőbb jellegzetessége a tisztaság, az egyszerűség, az anyagszerűség, a népi derű, az eleven egységes látás. És tegyük még hozzá: a művekből sugárzó elementáris közlésvágy, mely a felszabadulás után szinte gáttalanul, kiapadhatatlanul zuhog a nép százados keserveinek, küzdelmeinek megerősítéseként, szociográfiai és művészi hitelességgel, fáradhatatlanul és mindig tovább mélyülő kifejező erővel.

Nógrád gazdag munkásmozgalma a bányászszorozat megszületésével,

DR. BOROS SÁNDOR kulturális miniszterhelyettes beszéde elhangzott 1978. június 15-én, a Magyar Nemzeti Galériában, id. Szabó István kiállításának megnyitóján.

általa vált igazán a művészet világában is érthetővé, érzékletesen gazdag hatóerővé.

Id. Szabó István hivatásos művészete dokumentációs hitelességgel mentett népművészetet; megakadályozta népszokások eltűnését és segítette a népszokások újraéledését, színesedését, fokozottabb kiterjedésszerűségét. Művészete példája annak, hogyan lehet igazán a természet és a társadalom a műben együtt. Mesterünk szobrásszá válásától napjainkig közel azonos formarendben, azonos eszközökkel dolgozott, mert mindig a közlést, a belső közlendőt tartotta fontosnak; az ügyet nézte, amely túlmutatott a szobrászaton. E szerint volt drámai vagy lírai, derűs vagy ha kellett kemény és kihívó. Voltak, akik a művészethez a formai oldal felől közelítve, megkísérelték megkérdőjelezni ezt az életművet. Rövid életű és nem tartós sikerrel. Művei nagy részét — az újonnan készítetteket is — együtt látva, meggyőződéssel mondhatjuk, hogy az elismerés csatáját megnyerte, nem kétséges: végérvényesen. Művészetének tartalmát, értékeit tekintve évtizedek óta elismerést arat nemcsak hazájában, hanem határainkon kívül is.

Kedves Pista Bácsi! Hetvenötödik születésnapod évében, kiállításodon műveidet csodálva, köszönjük mindnyájunk épülésére működő fáradhatatlanságot, szorgalmadat, hűségedet, elkötelezettségedet. A munkásábrázolás remek programjának megvalósítását, szűkebb hazánk: a palócföld és népe fába faragott történetét, életének, a munkásmozgalom és történelmünk nagyjainak megörökítését. Az egyetemes érvényű műveket, gondolatokat, közléseket, amelyeket számunkra és a jövő számára adtál. Kiállításodon újabb sikereket, jó egészséget, hosszú életet, további gazdag alkotó tevékenységet kívánunk.

A PALÓCFÖLD OLVASÓI ÉS SZERKESZTŐI NEVÉBEN 75. SZÜLETÉS NAPJA ALKALMÁBÓL HOSSZÚ ÉLETTET ÉS EREDMÉNYES TE-REMTŐ MUNKÁT KÍVÁNVA, TISZTELETTTEL ÉS SZERETETTEL KÖSZÖNTJÜK ID. SZABÓ ISTVÁN KOSUTH-DÍJAS SZOBRA SZMŰVÉ SZT.

Hatodiknak lenni...

„Honnan jöttél?” — kérdezték Sátoraljaújhelyen, még 1975-ben, ahol diáktársaim körbeálltak és beszélgettek — mondd, hogy „szár”; mondd, hogy „kukoricaszár” —, hogy aztán a palóc á-k hallatán kibuggyanjon belőlük a nevetés. „Honnan jöttél?” — folytatódott a tudakozódás Szolnokon, Szegeden, Budapesten. Hogyan felelek egy szóval? Egy helységnévvel, amely egyszerűen és világosan közli: mely táj küldött?

„Honnan jöttél?” Harminc kilométerrel Salgótarján mellől. Csak így felelhetek ma is. Mondom — hogyan mondanám örömmel! — a falu nevét, de csak néznek rám: „Hol van ez, Mucsaj mellett?”

Körülrít válasz. Vagy mégsem? Szerte az országban egymillió hétszázézer ember felelhetne hasonlóan nyakatekert módon, ha szülő- és lakóhelyét tudakolják.

Ennyien élnek — élünk — aprófalvakban.

Minden hatodik ember kényszerül-akar az úgynevezett „szerep-kör nélküli” településeken lakni. Kényszerül, mert dolgozni eljárhat, lakáshoz másutt egykönnyen nem jut. És akar, mert Sátoraljaújhely, Szolnok, Szeged és Budapest ágyat-asztalt adhatott, de otthont nem mindenkinek.

*

A közigazgatás reformjának nem tapsolt mindenki. Sosem feledek a termelőszövetkezeti kocsiszt, aki egy 1971-ben írt riportom alanyaként így kesergett:

— Fiókközség lettünk. Félek, az lesz ennek a vége, hogy a körzetesítés után ide-oda löknek. Meglátja, elhanyagolják majd a kis falvakat, nem jut majd egy vödör sem a kútra. Pedig hát, a tanácsokra is hiába mondták ki olyan hirtelenjében a halálos ítéletet. Visszakozni, kegyelmezni kellett.

Részlet egy 1978 márciusában tartott falugyűlésen elhangzott felszólalásból: — Kérem, hogy a Babik-kútját fedjék le! Verebek piszkolják, döglött macska hull bele. Ebből igyunk? — Közbeszólás: — Akkor inkább az Alsó utcait! Azon olyan alacsony a betongyűrű, hogy életveszélyes. Még belefutad egy gyerek! — A közös tanács titkárának válasza: — Vagy egyiket, vagy másikat, a kettőre egyszerre nincs pénz!

Az egészséget óvó és életmentő néhány ezer forint hiányzik a költségvetésből. Ami a gazdálkodást illeti, akkor hát előnyös volt-e a körzetesítés? Egy másik közös tanács vezetőjének a véleménye szerint (egyébként hat falu tartozik a „keze alá”) igen:

— Az összefogás lehetővé tette az anyagi erőforrások koncentrációját is. Könnyebben hozzáfoghatunk nagyobb beruházásokhoz, s ami a lényeg, hamarabb fejezhető be a jelentősebb építkezések. Egy dolgot azonban semmiképpen sem szabad figyelmen kívül hagyni. A társközségek acsarkodása csak úgy előzhető meg, ha körültekintően egyeztetjük az érdekeket; ha az adottságok és lehetőségek szerint egyformán juttatunk a közös kocsárból.

Csak hogy nem ilyen egyszerű a gyakorlat. Különösen ott nem, ahol még a szépen hangzó elvekre sem adnak.

Tanács tag, bányászember mondja, aki mellesleg a társközségekben társadalmi tanácselnök-helyettes is:

— Nézze, örülök, hogy rám gondolt, hogy engem akar bemutatni. De hagyjuk az egészséget! Elmondom szívesen a véleményemet, de rólam ne írjon! Nem vagyok a régi. Befáradtam, abba kellene hagyni ezt a marakodást. Mire is lehetne menni, ha a vezetők mindent a saját falujuknak akarnak. A tanács titkár is mindent a saját lakóhelyének kapar, nekünk meg az utolsó fillérért is verkedni kell. Csak az nyugtat, hogy a visszalépésemet itt senki sem fogja majd fel megfutamodásként. Naponta mondják nekem: „Bolond egy ember vagy te! Hazajössz a föld alól, utána meg téped a szád rojtosra.” Hiába, persze! Mert a forintot sajnálják, csak a társadalmi munkát forszírozzák állandóan. Nem is lenne azzal semmi baj, de az emberek már megunták, hogy csakis így akarják a falut gyarapítani. Mindenesetre egyet még megpróbálok. Ha sikerül elérni, hogy ne szántás fel a régi futballpályát, segítséget adnak ahhoz, hogy játszótér létesüljön a helyén... talán visszatér a kedvem.

*

Sarkig tárva az egykori tanácsoló ajtaja. Az előszobában meggyetérkép, az íróasztalon két darab kétkilós kenyér, zacskó tej. Az asztal sarkán megfakult fehér kartonpapír, valamikor régen színes filctollal a kihelyezett ügyfélfogadások rendjét írták rá.

— Most vettem le — tájékoztat közlékenyen a jó negyvenes, babos kendőt, sötétkék köpenyt viselő asszony. — Mert mi szükség rá? Nem volt ez betartva még akkor sem, amikor kifüggesztették.

Az asszony a kisbíró, azaz olyan kisbíróféle. Széjjelhordja a hivatalos értseítéseket; az adófizetési felszólításokat és csekket; összeírja a tyúkokat; ő a hivatalos „közeg” a kutya- és macskaköltésnél; könyveli a segélykérő telefonról kezdeményezett beszélgetéseket, beszedi a díjat.

— Üzenetközvetítő lennék, így a legpontosabb. Elintézni? Semmit sem tudok elintézni, nem is az én feladatom.

Néha beül hozzá valaki beszélgetni. Ha elmegy az „irodából”, megkurblizza a telefont, és szól a szomszéd faluba, a tanácsra. Elvégre négyórás munkaideje van, fegyelemnek lenni kell.

S ha valakinek kell egy pecsét és egy aláírás, egy igazolás? Felül az autóbuszra, megy a székhelyközségbe, a tanácsra...

Mint egyetlen más példa sem, ez sem általános. A félfogadási idő be nem tartása miatti zúgolódásnak másutt elejét veszik:

— Egy kis szabálytalansággal — adja a magyarázatot a közös tanács titkára. — A véletlen úgy hozta, hogy majdnem minden alkalmazottunk másik társközségben lakik, „haza visszük” tehát az ügyfélfogadást. A lakásunkba. Este bárki jöhet, amit lehet, azt azonnal elintézzük. Ha bonyolultabb az ügy, az okmányokat reggel bevisszük a tanácsra, este elintézetten kapja vissza az ügyfél. Otthon. Így nem kell utaznia.

Táskában-szatyorban utazik helyettük a személyi igazolvány, a jövedelemigazolás, a járlatlevél, és csak a bürokrácia leltára tudja, hogy mennyi és hányféle papír.

Gyanítom, a kényszerűségből újító, leleményes közigazgatási alkalmazottak nem a legszabályosabban járnak el. Lehet, hogy feddést is kaphatnak érte. A lakosságtól viszont csak jó szót, köszönetet. Kétségtelen, hogy a rugalmasság következtében jobb itt a hangulat, az emberek kevésbé érzik saját bőrükön a körzetesítés elkerülhetetlen hátrányait. Mert gyarló lények vagyunk. Könnyebben elfeledjük az elmaradt ravatalozóépítés kavarta vitát, mint az apró-cseprő egyéni ügyeket, bosszúságokat.

A rádió népszerű Sajtókonferencia című műsorában a közelmúltban hallhattuk: „A tanácsi apparátusnak a jövőben még több feladatot kell megoldania — kevesebb létszámmal.”

Ez hát a jövő.

Mi lesz ott — mennyivel nő az ügyfél igénybevétele —, ahol híján van a rugalmasság és a lelemény; ahol az ügyintézők idegenkednek egy kis plusz munkától?

*

A tanács pecsétje azonban korántsem az utolsó, ami elköltöztét a faluból. A dob nélküli kisbíró, a mindenestől hivatalos asszony beljebb invitál az irodába. A sarokban fehér üveges szekrényke és tarka pléddel letakart heverő. Nem pihent ezen tanácselnök soha. Ellenben végigfeküdt rajta beteg gyerek és kismama, reszkető kezű öreg parasztember. Ide jött hetente egyszer-kétszer gyógyszeres iratni, bajait elpanaszolni az arra rászoruló.

Az előszobában mostanság nem várakozik senki, az orvos a székhelyközségben rendel. Oda kell menni a félholtak is.

1978. február: A régen beteg 83 éves öregember teljesen leesik a lábáról. Zavaros beszédéből annyit érteni, hogy fennhangon a doktor urat hívja, és kórházba szeretne menni. A telefonhívásra az orvos ezt válaszolja: menjen le valaki — busszal vagy gyalog — a beutalóért, ő nem ér rá. Az effajta ügyintézésben járhatlan családtagok pedig hazudozhatnak a mentőállomásnak; mikor is látta az orvos a beteget, mikor és hol írta a beutalót. Szomorú tény; ha megnézi a haldoklót (!), sajnos, már kórházba sem kell vinni.

1978. március: Egy öregasszony karját törli. A falun éppen áthajt gépkocsijával az orvos, kéri, hogy nézze meg. Nem teszi meg a százötven métert. Azt feleli, hogy vigyék le a székhelyközségbe, ott a rendelő.

A nem a teljesség igényével sorolt példák szerencsésebb szenvedő alanyának veje mondja:

— Mihály elment az orvoshoz, és kegyetlenül lerámolta. Hogy mire esküdt, meg ilyesmi. A doktor fogadkozott, nem lesz ilyen a jövőben, ezután bátran állítsák meg akármikor.

*

A „vegyük el — vigyünk el — szüntessük meg” mánia tobzódik. Okkal és ok nélkül; kényszerűségből vagy át nem gondolt, ellentétesen indokolt intézkedések nyomán.

A véletlen hozott össze két pedagógussal, mindketten társközségben, osztatlan iskolában tanítanak. Egyikőjük nyugodt a jövőjéről, a másik aggodalmas:

— Féltem az iskolámat. Meg akarják szüntetni, s ez szerintem elhamarkodott. Most lesz a falugyűlés; hallom előre, ott is ágálnak majd a szülők.

Egy okkal több elmenni. Érdekel.

A beszámolóban nem esik szó a tervezett intézkedésről. Egy férfi mégis érdeklődik az iskola sorsáról, jövőjéről.

— Egyelőre nem szerepel a napirenden a körzetesítése. — Csúpan ennyi a tanácselnök rövid válasza.

Fiatalember áll fel, egyébként nőtlen, gyermektelen. Azaz: nem is érdekelt (?) az ügyben:

— Legyünk őszinték, mert ez a válasz nem volt az. Volt szerencsém a beszámolót korábban — véletlenül — látni, s abból nem az itt hallottak derültek ki. Fehéren feketével azt mondta az eredeti írás, hogy ez év szeptember 1-től megszűnik az iskola. Az indoklás szerint azért, hogy az ötödik osztályban ne hátránnyal induljanak az osztatlan iskolában tanuló kisdíákok. Szerintem ez ködösítés, mert az igazi okot az anyagiakban kell keresni. Csak azt nem értem, miért kell mellébeszélni? Szerencsére a többség tisztában van ezzel, a beszámolót jóváhagyó tanácsülés ezért is törölte ezt a passzust. Így tudom.

Egy vélemény a gyors reagálásból:

— Jól mondtad, gyerekek, ne is hagyj magad! Nincs már kanászsunk se, elvegyék a tanítónkat is?

A tizenkilenc kisiskolás sorsáról a falugyűlés után a székhelyközség általános iskolájának igazgatójával beszélgetünk. Ide tartozik az a bizonyos összevont négy osztály is.

— Nincs egyetértés a tanácsal, érvelésük pedig végképp hamis. Nyilvánvaló, hogy a takarékosabb megoldást keresik, de az „előmenetellel” palástolják. Ha kíváncsi rá: a kis osztatlan iskolából minden évben nagyobb tudású gyerekek jönnek az ötödikbe, mint helyből. Ezt egyébként évekre visszamenőleg be is lehet bizonyítani. Az igazi tudás, a megalapozottabb felkészülés mellett nem is a hozott jegyek, hanem az itteni előmenetel szól.

— Kétségtelen, hogy az osztatlan iskolában sokkal rosszabb körülmények között tanítanak. Minek tulajdonítható akkor ez a különbség?

— Egyrészt az ott dolgozó pedagógus felkészültségének, de ez nem minden. A négy osztály egy teremben tanul, s a gyerekek — miközben elvégzik saját feladataikat — elcsípnek egy-egy keveset a felsőbb osztálynak szánt anyagból is. E véletlen plusz birtokában könnyebb az előrehaladás.

— Mi lesz akkor hát a kisiskola sorsa?

— A gyerekek érdeke az elsődleges. Éppen ezért, amíg ilyen felkészítést kapnak, határozottan ellenezzük a körzetesítést. Természetesen, ha az előírásban rögzített létszámot nem éri el a négy osztály, akkor akarva, nem akarva, meg kell szüntetni.

Ez a határ tíz személy, jelenleg tizenkilencen tanulnak az osztatlan iskolában. Sokkal jobb eredménnyel, mint ahogy azt a közigazgatás vezetői megítélik.

Az iskolaterem egyébként pótolja a templomot is. Egy-egy vásárnap lekasztják a táblákat és a szemléltető anyagot, kinyitják a termet teljes szélességében elválasztó deszkafalat.

Mögötte az oltár.

A katolikus pap — akit a fiatalok egyszerűen csak Frédinek hívnak — még eljár a társközségbe misézni. Havonta legalább egyszer.

Huszonegynéhány éve huszonkilenc-harmincan ismerkedtek ebben a teremben a betűvetéssel, egy fél évtizeddel ezelőtt alig tucatnyian. A tanulók létszáma most ismét egy híján húsz! Mi lesz holnap?

Vajon mikor szűnik meg a világra nyíló kis emberfők pallérozása ebben a kettős funkciójú teremben, s marad meg az egykori iskola végképp szentélynek?

*

Párbeszéd részlet egy „szerepkör nélküli település” két évvel ezelőtt tartott falugyűléséről:

— Szeretném megkérdezni, miért nincs jelen a közös tanács elnöke. Lenne hozzá kérdésem!

— Más elfoglaltsága van, de én is meg tudok felelni mindenre — így a végrehajtó bizottság titkára.

— Legyen. Szerintem a közművelődés elleni „bűncselekmény”, hogy a kultúrházba a háziipari bedolgozók szövetségét telepítették. Arra vagyok kíváncsi: ki intézte, ki engedélyezte ezt a nehezen minősíthető „ipar telepítést”; mennyi pénzt kap a kultúra házikójának ilyen hasznosításáért a tanács a háziipari szövetkezettől, és mire fordítják ezt a pénzt?

A tanács titkár szorgalmasan jegyezte a kérdéseket, majd így válaszolt:

— Hogy mennyi pénzért és ki engedélyezte, erről nem tudok. Azt azonban tudom, hogy a szóban forgó épület már nem kultúrház, hanem „be nem sorolt létesítmény”.

Helyben vagyunk. „Szerepkör nélküli település”, „be nem sorolt létesítmény” — állítólagos jogcíme a felelősség elhárítására. A semmittevésre. A minősítés így is értelmezhető.

A nagyterem ablakán ugyan még ott vannak a csipkefüggönyök, a színpadon régi dekorációs maradvány lóg, a falon vas tagon belepte a por a képeket. A terem üres, csak a pókok lakják, a csendet időnként csak az egér neszezése löri meg.

Mert változott a státus, a minősítésből eredően a költségvetés nem biztosít pénzt egy kanna szénre. Inkább az enyészetre bízuk megteremtett értékeinket; a magára hagyott létesítményt lassan, de biztosan elpusztítja az idő.

É. nemtörődomség.

Szellemünk épülésének egykori színhelye legyen akkor mégis az iparé! A vállalat vagy a szövetkezet legalább az épületet megóvjja dolgozóinak feje fölött.

A be nem sorolt létesítményekről kérdzem a járási hivatal közművelődési felügyelőjét.

— Szerencsére már kevés van belőlük, klubkönyvtárakat hozunk létre. Alig van tanács, ahol ne dolgozna függetlenített népművelő. Igaz, sokszor nem könnyű körülmények között.

Mutatja a dossziét, benne a listák, a kinevezett népművelők adataival. Rámutat az egyikre, s azt mondja:

— Nem irigylem. Most állt — azaz állt volna — munkába, de a tanácselnök csak akadályozza. Amíg „nem ér rá”, még a könyvtár kulcsait is magánál tartja. A klubkönyvtár vezetője pedig — könyvtár nélkül — a tanácson üldögél, és valami gépelési munkát adnak neki. Most intézkedünk az ügyben.

A lista a régen lezárt, rágcsálók lakta be nem sorolt létesítmények mellett is feltüntet egy nevet és egy összeget.

— A tiszteletdíjas népművelő — hangzik a magyarázat.

— Ki ő, és mit tesz a kétszáz forintért?

— Általában a tanító, és nem cselekszik semmit. Ez az összeg afféle elfogadott külön juttatás, pótlékféle.

Ennyi a válasz.

A „tanulást” talán nem is szükséges leírni. Menjünk közművelődni is a székhelyközségbe; ott a körzeti művelődési ház, a körzeti könyvtár, a körzeti fene tudja, hogy micsoda. Nem is baj ez, ott a helyük. De vajon milyen hatást gyakorolnak a társközségek életére, mennyire felelnek meg a körzeti minősítésnek? A beszélgetőpartner ezúttal egy fiatalasszony, körzeti művelődési ház igazgatója, egyébként a szomszédos társközség szülője.

— Nem igaz, hogy az aprófalvakban lakók igénytelenek — hangzik biztatóan első mondata. — Mondok egy példát: színházi előadásra annyian jönnek át, mint a sokkal nagyobb lélekszámú székhelyközségből.

— Ha nevezetes is, de ritka az ilyen alkalom. Színház tájékoztatóra valóban nem is mehet minden apró faluba. A szűkebb körű rendezvényeket azonban „ki is lehetne vinni” a társközségekbe.

— Ki kellene vinni! — nyomja meg a szót. — Tervezzük is TIT-előadások tartását.

Tervezik. Már több éve szerepel ez minden beszámolóban és jelentésben. Csak a berendezésodott lakat nem akar kinyílni, hacsak ülést nem hirdet az AFESZ. Az utóbbi öt évben kétszer azért leporolták a székeket. Vándorcirkusz érkezett. Az emberek agyon taposták egymást. Mert valahová menni kell, mert valamivel agyon kell ütni az időt. Ezt az igényt kihasználatlanul hagyni és „meg nem lovagolni” vétkes mulasztás.

A hogyanra is akad azonban jó példa. Frissen kinevezett, az ország másik pontjáról Nógrádba érkezett népművelő mondja:

— Meglep az emberek érdeklődése, s ezt számításba kell venni. Beülnek a szarvasmarha-tenyésztési előadásra, oda szoknak a házba és nem maradnak el semmilyen más rendezvényről. Rajtunk múlik, hogy mit „tálalunk” nekik.

A tálalás persze szándék és akarat függvénye, munkával jár. Mennyivel egyszerűbb és kényelmesebb, ha mindent eleve a „konzerttől”, a rádiótól, televíziótól, az esetleg soha kézbe nem vett könyvtől várunk.

Így a legkényelmesebb, és nem lehet belőle semmi baj! Igen, a langyos semmittevéssel elkerülhető a kellemetlenség. A nem egy helyen előfordult kudarc, a jó kezdeményezés alapesetének elvetése is emellett szól. Az informátor egy termelőszövetkezet fiatal szakembere.

— Valamit tenni kellene, régen éreztük már a cselekvés szükségességét. Össze is jöttünk néhányan, főleg agrárértelmiségiek, néhány hasznosíthatónak látszó ötlet rögvest akadt a tarsolyban. Buzgólkodásunk azonban kérészetűnek bizonyult. Hivatalos helyről — a község vezetői — azonnal „csendre” intettek: — Miféle szervezkedés ez, minek ütjük bele mindenbe az orrunkat? Hát a fene bele!

Ezek után talán érthető, hogy az agrártudományi egyetemet végzett fiatal értelmiségi most nem valami vitakört vezet vagy előadást tart egy kis faluban, hanem a palántáit pátyolgatja a fóliasátrában. (Mellesleg ugyancsak a köz javára, de ebbe legalább nem szól bele senki.)

Kire marad akkor a kezdeményezés, s a köz művelése? A pedagógusokra?

Az ellenvetést — a legszélsőségesebb vélemények egyikeként — egy közös tanács elnökétől hallottam:

— Ugyan, kérem! Azoknak már igen nagy a jó dolguk, nem érnek rá ilyesmire. Csak sírnak folyton, pedig már a pénzük is elég.

A kocsmá zöldre ajtaja most éppen zárva, rajta a súlyos vaspánt. A szomszédos vegyesboltból két fiatalember lép ki. Az udvar hátsó zugába tartanak, kezükben féldecis rumosüvegekkel.

— Ez a napi program?

— Mi más lenne? — kérdez vissza szinte egyszerre a televízióműszerész és a gyártásszervező. — Ha jó az idő, akkor focizunk, ha nem, marad a kártya vagy a kocsmá. De egy héten egyszer ez is zárva.

A gyártásszervező ifjú ember kaján hangja azt sugallja: ilyenkor megáll az élet, marad a bolti féldecis. Stikában persze, az árnyékba húzódva, nehogy kellemetlensége legyen a boltvezetőnek.

Nincs hová menni? Nincs értelmes, hasznos időtöltésre hová menni? A helyiség nem lenne gond, nem tudnak nekem olyan apró — egészen apró! — falut mutatni, ahol ne lenne lezárt kultúrterem, „KISZ-klub” vagy éppen mind a kettő.

Csak a „gazda” hiányzik. Legtöbbször ott ül a körzeti kultúr-intézmény jól fűtött irodájában: éves és középtávú terveket készít — ez az előírás —, beszámolókat és jelentéseket, statisztikákat gépel. Szépeket persze.

S ha a bürokrácia mellett jut rá idő, akkor „közművel”. Hébe-hóba a társköziség sürgönyoszlopán is ott a kézzel írott plakát — autóbuszozásra invitál.

*

Részlet egy — először a helyi postahivatalhoz benyújtott, majd a Budapest-vidéki Postaigazgatóságához továbbított — előfizetői panaszból: „Úgy vélem, hogy népi demokratikus rendszerünk jelenlegi szakaszában nincsen I. és II. rendű állampolgár.”

Az indulatos sorokat nemigen kapta volna a posta, ha már évekkel ezelőtt meg nem szüntetik a társköziség önálló kézbesítési körzetét. Azóta az ott élőkhez csak akkor jut el a postás, ha előbb ellátja körzetét a székhelyközségben. A reggeli lapok délutáni vagy késő délutáni kézbesítését reklamáló előfizetőt azonban nem is ennyire a tény, inkább a holt hírek közvetítésének indoklása dühítette fel. Az ugyanis, hogy a postás szerint azért van így, mert a székhelyközségben „fontosabb, elsőbbségi” emberek laknak.

Szembesítés I.

A Nógrád megyei pártbizottság kezdeményezésére a Társadalomtudományi Intézet 1971-ben művelődésszociológiai felmérést végzett a salgótarjáni munkások körében. A vizsgálatban érintett salgótarjáni üzemekben megközelítőleg 1500 dolgozóról készült kérdőíves felmérés, melynek anyaga néhány hónappal ezelőtt könyv alakban is megjelent.

A művelődésszociológiai vizsgálat, a „mélyinterjúk” elkészítése óta hat-hét év telt el. Mi történt az akkor „vallomást tevőkkel” a vizsgálat óta eltelt években, hogyan alakult életük, hogyan ítélik meg önmagukat és környezetüket változásait?

★

A „Ha török, ha szakad, bejutunk a műszakira...” címmel megjelent interjú alanya a vizsgálat időpontjában az életpályája elején álló fiatalember, gépipari technikumot végzett, s már letöltötte a gyakornoki időt, önálló munkát végez. Akkor így vallott magáról: „Egy barátommal jöttem a kohászati üzemekbe jelentkezni munkára. Mind a ketten közel laktunk a gyárhoz. Ajánlottak három műszakos munkát. Kevés pénz, három műszak — ezt nem vállaltuk, mert már akkor is foglalkoztatott bennünket a továbbtanulás gondolata. Hiába jelentkezünk azonban, mert nem sikerült a felvételink a műszakira. Igaz, megfogadtuk, hogy ha török, ha szakad, akkor is bejutunk oda. Azonban dolgozni kellett, s így jöttem az acélöntődébe...”

— Azóta nagyon sok minden megváltozott. Elvégeztem a műszaki egyetemet s okleveles gépészmérnök lettem. Időközben megnősültem, két gyermek édesapja vagyok. A kisfiam hároméves, a kislányom hathónapos. A feleségem, aki egyébként női szabó vállalatnál dolgozik, jelenleg azonban a gyermekgondozási szabadságot tölti. Lakást kaptunk a vállalatától. Itt lakunk a Salgó úton, nem messze a szüleim lakásától.

Mindezt majdnem egyszerre mondja el, a végén nagyot sóhajt. Mintha csak jelezné: „ennyi minden történt velem az évekkel ezelőtti beszélgetés óta, hát nem elég?”

A beadványra — élve a válaszadási határidő meghosszabbításának lehetőségével és gondosan betartva az 1977. évi I. tv. előírásait — megérkezett a válasz. Részletesen taglalja az anyagi lehetőségeket, pontosabban a korlátokat.

Csak éppen a konkrét panaszra nem válaszolt az illetékes osztályvezető, mintha azt le sem írták volna. Meg azokat a javaslatokat hagyta figyelmen kívül, melyeknek a megvalósítása nem kerülne egyetlen fillérbe sem. És ez — sajnos — nemcsak a postára jellemző.

*

Reggel — mint minden más levelet — a kéziratot tartalmazó borítékot elviszem az autóbushoz. Várakozás közben a szemközi vegyesbolt ajtáján ott látom majd a közleményt: „Az ünnepekre mindent íratni kell!” (Igaz is, a tejet nem csak az ünnepekre. Ha valaki megkíván egy tejeskávét, és nem „jاراتja” az alapanyagot, kunyerálhat a tejelőfizetőktől. Ezért hergelnek fel a mindennapos nyilatkozatok, amelyek az alapellátás „maximális biztonságáról” szólnak.)

Meditálás közben alkalmi postásra várok. Tudom, ezúttal is akad valaki, aki Pásztóra vagy éppen Salgótarjánba megy és szívesen beadja a postára a küldeményem. A felvételi szolgálatot is ellátó fizetett postás szatyrában ugyanis pontosan annyi idő alatt jut el a két kilométerre, a székhelyközségben levő hivatali épületbe, mint onnan Sátorajjáújhelyre, Szolnokra, Szegedre vagy Budapestre.

Igen gyakran hasonlóképpen cselekszik szinte minden felnőtt lakótársam.

Már akik megvannak. Sehová nem írhat semmit, nem adhat hírt önmagáról — és a helyről, ahol élt — az a hét idősebb-fiatalabb mindenki ismerőse, akiket az év eleje óta eltemettünk.

Ugyanezen idő alatt — az év első harmadában — egyetlen felsíró gyermekhang tudatta hangos türelmetlenséggel a világgal: „Megérkeztem! Ide, a szerepkör nélküli településre.”

Élni. Felnőni és — ki tudhatja a jövőt? — talán itt is meghalni. Örömeinkről és korántsem patikamérlegesen porciózott gondjainkról a kis jevevény még mit sem tud. Azt sem, hogy „hatodiknak” született, s hogy vele együtt ma éppen háromszázhatvenen vagyunk.

Azaz — helyel-közzel — egymillió hétszázezren. Nógrádban és Baranyában, Vasban és Zalában, Borsodban... az ország aprófalvaiban.

Kelemen Gábor

— Amikor hat éve beszélgettünk elsőéves egyetemista volt. Tehát a kezdetén tartott a tanulásnak. Időközben megnősült. Nem lehetett könnyű feladat. Hogyan sikerült?

— A tanulás nehézségeit csak az ismeri igazán, tudja és értékeli, aki család mellett levelező tagozaton tanult és persze közben dolgoznia is kellett. Nem mondanék igazat, ha azt állítanám, hogy kibírhatatlan volt, azonban sok lemondással járt és nagyon becsületes, kemény munkát követelt. Sokat köszönhetek a feleségemnek, aki ebben az időszakban a gyermekgondozás nehéz munkája mellett az egyéb otthoni munkából is nagyon sokat vállalt. Munkáslány volt, megértette az én törekvésemet, s a feladat megoldása közös célunkká vált.

— Említette, hogy lakást kaptak. Ez még nem minden. Egy házassághoz sok egyéb is kell.

— A szüleimmel is két szoba összkomfortos lakásban éltem, a mostani lakásunk is hasonló. Azzal a különbséggel, hogy ez a mi lakásunk. OTP-öröklakás. Az enyém, a családomé, a gyerekeimé. S, teljesen a saját ízléseink szerint rendeztük be. A feleségemmel közös elhatározás alapján színes bútorokat vásároltunk. Szerencsére mind a ketten az élénk színeket kedveljük. Bármit vásárolunk, előtte megbeszéljük, hogy a leghasznosabb legyen és megfeleljen az ízlésünknek is.

— Hogyan férnek el a lakásban?

— Az egyik szoba, természetesen, a gyerekeké. A másik, a nagyobb szoba a miénk. Ez a nappali, a háló, szóval itt zajlik az élet. A lakásunk pillanatnyilag kényelmes, de miért ne akarna az ember többet! — jó lenne egy háromszobás lakás. Abban külön helyezhetnénk el a hálószobát.

— Csak azért kellene a harmadik szoba, mert „miért ne akarna az ember többet?”

— Azt hiszem, félreértette ezt a megjegyzésemet. Nem valami „tisztaszobára” gondolok, hanem arra, hogy kulturáltabban, egészségesebben lehetne élni akkor, ha a család intimebb életének, nyugalmának céljait szolgáló szoba mellett lenne egy olyan helyiség, ahol nemcsak a családi közös élet folyhatna, hanem itt lehetne találkozni a jóbarátokkal is. Öt éve vagyok nős. Lényegében mindenünk megvan, ami egy felszerelt lakáshoz szükséges. Rádió, tele-

vízió, magnetofon, háztartási gépek. Igaz, hogy nyaralót nem építettünk, gépkocsit sem vettünk, persze kocsit idővel jó lenne...

— Most tehát megváltozott környezetben élnek.

— Lényegében nincs nagy változás a korábbi életemhez képest. A szüleimmel is bérházban éltem, s jelenleg is bérházban élünk. Csupán a körülöttünk élő emberek mások. Jórészt fiatalabbak. Olyanok, akiknek hasonló a problémájuk, a gondolkodásuk, mint nekünk. Ez lehetővé tette a baráti, a szimpátiakapcsolatok kialakulását. Ez pedig együtt jár azzal, hogy némelyikkel időnként össze is jövünk egy kis beszélgetésre, tévénézésre.

— A házassága milyen hatást gyakorolt a korábbi baráti kapcsolataira?

— Kétségtelen, hogy a házasságkötésem óta a baráti kapcsolataim nem annyira szerteágazóak, mint legénykoromban. Azt hiszem, hogy ez a természetes. Nemcsak a nősülés, a család miatt, hanem azért is, mert elkerültünk egymás mellől, ők is megnősültek, másokkal kerültek kapcsolatba, akárcsak mi. Számos barátommal azonban még most is kapcsolatban vagyok. Elsősorban azokkal, akikkel egy munkahelyen dolgozunk.

— Arról már beszéltünk, hogy egy ideig segéd munkásként dolgozott. Később, amikor tanult, könnyebb beosztást kapott. Jelenleg mivel foglalkozik?

— Amikor tanulni kezdtem, a vállalat minőségellenőrzési szervezetében kaptam munkát. Most is ugyanazon az osztályon dolgozom, ahol korábban csoportvezető voltam, jelenleg azonban én vagyok az osztály vezetője.

— A tapasztalattal és az egyetemi végzettséggel elnyert kinevezés nem rontotta meg a baráti kapcsolatait?

— Úgy érzem, hogy nem. Igaz, ha az ember vezető lesz, akkor esetenként már nem lehet baráti kapcsolatokkal elintézni a dolgokat. Néha keményebben is szólni kell, mert más a munka és más a barátság. Ebből azonban nincs konfliktusunk.

— A korábbi beszélgetésben említette, hogy számos barátja, ismerőse van, akik „piszkos” fizikai munkán dolgoznak. Ezekkel most milyen a kapcsolata?

— Kapcsolataink, kölcsönös megbecsülésünk nem változott. Azt hiszem, erősen összeköt bennünket a közös múlt. Nem felejtettem el, hogy egy időben én is „piszkos” fizikai munkát végeztem. Nagyon becsülöm a kétkezi munkát; amitől lényegében el sem szakadtam, hiszen osztályom munkájának jellegénél fogva döntően fizikai munkásokkal dolgozom együtt. Hogy én munkás voltam és most pedig értelmiséginek mondanak, úgy érzem, ezzel nem változott semmi. Továbbra is munkás vagyok, ha másféle munkát is végzek. Szerintem nem megítélés kérdése ez, vagy elnevezésé, hanem mindig az ember gondolkodása, magatartása, munkája határozza meg. En most értelmiségi munkásnak tartom magam. Azt szeretném, ha a környezetem nem a beosztásomból mérne, hanem a munkám alapján. S fontosnak tartom, hogy a munka mellett a közélet feladataiból is kivegyem a részem...

— Korábban a KISZ-ben tevékenykedett. Egy időben alapszervezeti titkárként is dolgozott. És most?

— Akkor is mondtam, most is, hogy szeretek az emberekkel foglalkozni. Többféle funkcióban dolgoztam, azonban az egyetemi tanulmányok utolsó két évében ki kellett kapcsolódnom a közéletből. Az egyetem elvégzése után azonban a pártalapszervezet megbízásából ismét az ifjúsági szervezetben dolgozom.

— Hogyan látja a jelenlegi helyzetét, milyennek tartja a megbecsülését, s miként képzei a jövőjét?

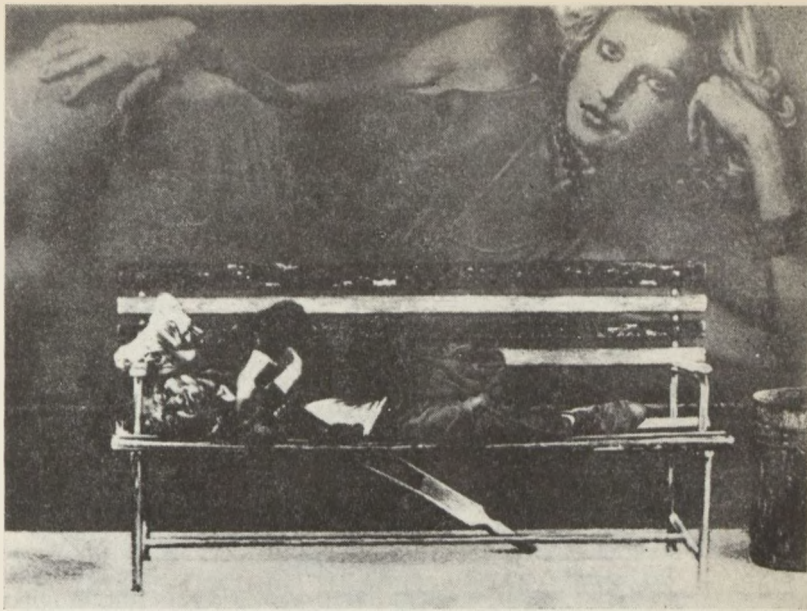
— A jelenlegi munkaköröm nem alkotójellegű munkakör, de nagyon fontos az egész gyár szempontjából. Ennek ellenére itt szeretnék maradni, s egyszer jobb munkát produkálni. Úgy érzem, hogy bírom a vezetőim bizalmát és megbecsülését és nem is szeretném elveszíteni. Annál nincs rettenetesebb. Azt hiszem, sikerült elérni, amit akartam. Ez azonban nem jelenti azt, hogy elégedett is vagyok. Rendszeresen akarom magam továbbképezni és ne vegye nagyképűségnek, de egy másik diplomára is gondolok...

— Előző beszélgetésünk alkalmával arról is nyilatkozott, hogy szereti a szépirodalmat, moziba járt, érdekelte a színház is. Megváltoztak-e művelődési aspirációi?

— Nem, ezt nem lehet mondani, hogy megváltoztak volna, de az biztos, hogy más orientáltságot kaptak. Olvasni most is szeretek, ha időm jut rá. Moziba természetesen nem jutunk el, mert kicsik a gyerekek és a televízió filmeket is vetít, ha nem is pótolhatja a mozit. Színházba is ugyanolyan ritkán jutunk el, mint moziba. Szeretjük azonban a zenét, s gyakran hallgatunk magnófelvételeket. Az az igazság, hogy könyveket is vásárolunk, de a vásárlással nem tart lépést ezeknek a könyveknek az elolvasása. Kétségtelen, hogy nagyobb lett a műszaki orientáltság a családban —, vagyis jobban mondva: nálam.

— Az első beszélgetésünk óta eltelt csaknem évtizednyi idő alatt egyéni élete sokat változott. Hogyan ítéli meg a környezetében végbement változásokat?

— Sokféle változás történt ez alatt az idő alatt a társadalomban is. Az életünk jobbításának szándékával meghozott határozatok és intézkedések közül csupán kettőt hadd említsek meg. Az egyik a gyermekgondozási segély, a másik az ifjúsági törvény. Nem véletlenül mondom ezt a kettőt, mert fiatalok is, családok is vagyunk, tehát közvetlenül tapasztaljuk ezek előnyeit. Lehetne persze beszélni számos más olyan kedvező változásról is, amelyek előnyösen érzetik hatásukat például a termelő-, alkotómunkában, a szabad idő értelmes eltöltésében. Persze, nemcsak kizárólag pozitív

dolgokra lehet hivatkozni. Hogy csak egyet említsek: én valahogyan nem tudok egyetérteni azzal az intézkedéssel, aminek révén fizikai dolgozók közvetlenül az egyetemre juthatnak be. Nem vitás, hogy jó néhány tehetség felszínre kerül, de tudok én időközben kihullott, megkeseredett szájjú fiatalokról is. Vagy arra nem gondolunk, hogy a nagy támogatás következtében csaknem gondtalanul megszerzett diplomát nem értékelik kellőképpen? Én abból indulok ki, hogy csak annak az eredménynek lehet őszintén örülni, amelyért megdolgoztunk — mondhatnám, megszenvedtünk. Jómagam munka mellett tanultam, nem irigykedem én senkire, így is köszönöm, hogy tanulhattam. Ezelőtt tíz esztendővel nem tudtam volna elképzelni, hogy valaki 35 éves fejjel főosztályvezető, vagy 27 éves fejjel osztályvezető lehet. S, ha úgy vesszük, már ez is igen nagy változás.

P. A.

Az egyedi rajzról

Salgótarjánban évek óta épül az új Munkásmozgalmi Múzeum, melynek képzőművészeti gyűjteménye is jelentős értéket képvisel. A magyar művészeti életen belül az észak-magyarországi terület grafikai profilja. Salgótarján az egyedi rajz műfajában kapott országos gyűjtőköri jogot — mely magával vonja a létesítendő egyedirajz-biennálék szervezésének, rendezésének jogát és kötelességét. Az elkövetkező években megyénk és városunk lakói így gyakran találkozhatnak majd e művészeti ág kiemelkedő alkotásaival.

★

A rajz az ember egyik legősibb és legelemibb kifejezési eszköze. Az ősember kultikus hiedelmeit, a világról szerzett ismereteit fogalmazta meg a rajz segítségével; s a kisgyermek is rajzban rögzíti élményeit. „Egyeznek az ősember és a gyermek között, ahogyan e firkából megszületik a rajz: a véletlen vonaljáték egyetlen hajlatába belelátott élőlény hiányzó részeit kezdik kiegészíteni. Így született volna meg az önálló rajz, amely már nem kusza vonalzavarból támad, hanem első vonásától kezdve céltudatosan irányította az a felfedezés, amelyre firkálás közben jött rá, tudniillik, hogy rajzzal ábrázolni lehet.” (László Gyula: Az ősember művészete) A rajzot ez a felismerés — hogy képes önmagában ábrázolni tárgyakat, s a tárgyakhoz fűződő élményeinket is rögzíteni tudja — teszi vitathatatlan jelentőségűvé.

A rajz, mint a képzőművészeti megfogalmazás eszköze, minden létrejövő mű alapja. Festményekben, szobrokban éppúgy jelen van, mint önálló műként jelentkezőkor. A rajz a síkot körülhatároló vonalakon kívül, arányaival meghatározza a karaktert, irányvonalaival pedig képes érzékeltetni a mozgást. A rajz lehet összefoglaló, csak a leglényegesebb vonásokra koncentráló, vagy a részletekre is hangsúlyt fektető, aprólékosan, finoman kidolgozott. A fekete és fehér kontrasztjára, a vonalak és foltok kifejező erejére építő grafikai lapokon a rajz önállóan hat. Egyenrangú, nélkülözhetetlen elem a festményeken, ahol a szín kifejező erejét gazdagítva jeleníti meg a művész gondolatát. A szobrász és az építész szintén vonalban álmódja meg először művét. A rajzolás lehetőségével mindennapjainkban gyakran élünk (vázlatok, műszaki rajzok, tervek stb.), természetesen a művészi ábrázolás igénye nélkül. A térbeli elemeknek a síkon levő vonalra való átfogalmazása elvonatkoztató készséget igényel, s ugyanezt a szellemi energiát köve-

teli a nézőtől is. A rajz a gyakorlati életből indult útjára, hogy az ös-kortól napjainkig alárendelt, alkalmazott műfajból önálló műalkotássá váljék, s a művészi alkotás fontos dokumentumaként tartsák számon.

A barlangok színes rajzainak — az önálló rajz korai példáinak — vonulatát a következő századokban csak kevés mű folytatja. A történelmi és művészeti fejlődés további szakaszaiban kultikus és társadalmi, illetve esztétikai feladatait a festészet és a szobrászat vette át. Az antik művészet fennmaradt alkotásai között kevés rajzot találunk. Ezeket azonban a vonalvezetés könnyedsége, a megfogalmazás művészi biztonsága e műfaj művelésének folyamatosságáról vall. A II. századból származó, illusztrációs céllal született, Amor és Psziché ábrázoló tollrajz érzékeny, a testeket finoman lehatároló körvonalalaival, a drapériát megjelenítő könnyedségével, a rajzeszközök alapos ismeretéről tanúskodik. Az antikvitás művészetelméleti nézeteiről egyedül id. Plinius *Naturális Historia* (Természettörténet) c. művéből tájékozódhatunk, melynek adomáiban a rajzot mint a művészet gyakorlati eszközét nélkülözhetetlennek tartja. A rajz továbbra is a művészet alapja marad, de önálló célból eszközzé válik. A középkorban a növénydeképek képzésében és a művek előkészítő folyamataiban használták. A rajz fontos eleme a freskónak, melyet először krétával vázolnak a falra, a táblaképeknek, melynek arányait a festés előtt általa rögzítik a vászonra és a kődexek miniatúráinak, melyek gyakran színezett rajzok csupán. A középkorból ránk maradt kevés emlék közül a látvány élményszerű megragadásával és könnyed rajzosságával emelkedik ki a 820 körül keletkezett utrechti zsoltároskönyv egyik illusztrációja, amely Dávid király várának megtámadását mutatja be. A rajzóla tolla reális térbeli értékeket fejez ki, plasztikus testformákat hangsúlyoz, oldott ruharedőket ír körül, érzékelteti a távolsággal elenyésző kontúrok perspektivikus jelenségeit is. A vár ostromának megjelenítése a freskók monumentálisát idézi. Finomabb, zaklatottabb vonalakkal vázolja a kép fölötti sávon a szorongatott Dávid király imáját. Ily módon képes egyszerre megjeleníteni a történelmi cselekmény valóságát és a szellemi szférát. Későbbi rajzokon — egészen a reneszánszig — nem fogalmazódik meg hasonló jelenség. Valamilyen festészeti célnak alárendelten, pusztán a valóság egy részletét rögzítik általa. Az ún. „mintakönyvek” vázlatokat tartalmaznak, melyek követendően alkalmazhatók különböző kompozíciókban. Ezek többnyire körvonalas tollrajzok, gyakran színezve. A rajzi tudás ezek révén fejlődött és öröklődött tovább. Kitűnő példája e korszak rajzi érzékenységének Willard de Honnecourt alvó tanítványt ábrázoló tollrajza, mely az egyenes vonalakkal (a köpeny) a szagatottak (redőzet) és szertelen hullámosság (a hajzat) kifejező értékeit egyezteteli össze. Pisanello női jelmez-tanulmányán (1420 körül) a tollrajz hatását színes lavírozott tintával növeli, érzékeltetve így az eltérő tömeg-, szín- és fényviszonylatokat.

A XV. század elejétől kezdenek ismét felbukkanni olyan lapok, melyeken a rajz önálló mű igényével lép fel. A reneszánsz filozófia nagyra értékeli az embert, a benne és általa megnyilvánuló egyedet — ismét előtérbe kerül a rajz, a művész sajátos keze vonása. A reneszánsz jelentős művészeti teoretikusa, Giorgio Vasari a rajzot minden más művészet alapjának tekintti, s mint ilyet azok fölé rendeli. Ekkor a rajz (disegno) nemcsak a vázlatot, hanem a rajta keresztül formát öltő művészeti gondolatot is jelentette.

Leonardo da Vinci művészetében kulcsszerepe van a rajznak: az ábrázolás, a dokumentálás, a tudományos megismerés és tervezés eszköze és egyben kifejezési módja. Michelangelo készített ajándékrajzokat műpártolóknak és műgyűjtők részére, ezeket a kortársak nagy becsben tartották.

A XVI. század különösen kedvez a kísérletezésnek, a művészek a lehetőségek széles skáláját próbálják végig. Az ábrázolás témájában és a megfogalmazás módjában nemcsak egyes mesterek között, hanem tájegységenként is eltérés mutatkozik. Az Alpoktól északra fekvő területeken a síkszerű, lineáris vonalszerkezet hódított, aprólékos, leíró, naturalista látásmódjuknak megfelelően. Id. Pieter Bruegel vagy Hieronymus Bosch rajzain a táj minden eleme nagy hangsúllyal jelenik meg, a cselekmény apró részleteiben sok-sok figura vesz részt. E földrajzi terület művészetében egyre nagyobb szerepet kap a természet hű ábrázolása, a hétköznapi események bemutatása. Albrecht Dürer portréi az ábrázolt személy megörökítésén túl megragadják jellemének összetevőit is, így a pszichikai megismerés eszközeivé válnak. Észak-Itália művészei hűek maradnak festői hagyományaikhoz, az optikai fényjelenségek megragadására, a körvonalak lágy feloldására törekednek. A vallásos és történelmi kompozíciók mellett egyre gyakoribbak a mitológiai jelenetek és az idillikus zsánerképek. A manierizmusnak a szubjektivitást előtérbe helyező szemlélete kedvez a személys élmények, intim jelenetek megfogalmazásának. A portrékon hangsúlyossá válik a pillanatnyi állapot, a modellt a rá jellemző tárgyakkal ábrázolják. Önkényes módon keverik a technikákat: egy lappon tollrajz, ecsettel való tuslavírozás, fedőfehérrel feltett foltok növelik a kifejezés hatását. A XVII. század elejére felismerik — a rajzi eszközökkel minden művészi ötlet kifejezhető, a költőitől a groteszkig. Az élet megismerésének mélységét és keserűségét, bölcs szemléletűt képes megjeleníteni Rembrandt néhány ecsetvonással papírra vetett önarcképein. Az eszközök gazdagodása és a kifejezés érdekében való differenciálódása a teoretikusok álláspontjaiban is tükröződött. Heves művészetelméleti vita alakul ki az „átszellemlő, festői vonal” és a sötét és világos ellentétben rejlt drámai erőt kiaknázó „grafikai vonalvezetés” hívei között. Mindkét oldal hangoztatja azonban a rajzi kifejezés intenzitását: „egyetlen tollal vagy szénrel meghúzott vonal felismerhetővé tudja tenni, amit ki akarunk fejteni. A szín erre önmagában képtelen” (Jean Paul Mariette 1741.). Dezallier d'Argenville e

kifejezőmód közvetlenségére hívja fel a figyelmet, amely lehetővé teszi a művész ötletének friss, azonnali, kötetlen formájú megragadását. A műfaj egyszerűsége, eszközeinek olcsósága felszabadítja az alkotót a mecénás, illetve a műértőtől való függés alól, szabad teret adva a fantáziának. Ily módon merész, kritikai gondolatok, forradalmi eszmék is megfogalmazódnak általa. Rembrandt érzékeny társadalomkritikái, Goya önmarcangoló víziói csak e műfaj révén jöttek létre.

Bármennyire megnövekszik a rajznak, mint a művész személyes kézírásos vallomásának jelentősége — funkcióbeli helyzetének kettősége továbbra is fennmarad. Érdekes ellentmondás, hogy a tiszta körvonalnak nagy jelentőséget tulajdonító klasszicisták, a rajzot csak a gyakorlás eszközeként tartották. A festői szemléletű romantika — valóságos jellege miatt — sokszor többre becsülte a rajzi vázlatot a kész műnél, s hajlandó volt önálló alkotásnak elfogadni. Kitűnő példái e felfogásnak Blake „Dante: Isteni színjáték”-ához készített illusztrációi. A rajzok szabadon értelmezik az irodalmi mű történéseit, belevetítik az alkotó asszociációit és szabad vízióit, sokszor tudatalatti reakcióit is — kibővíve ezzel az ábrázolhatóság szféráit. A XIX. század szemlélete két különböző felfogással vázolható. Delacroix részletes vázlatot készített, egyes motívumok felerősítésével utalt a hangsúlyokra. Max Liebermann szerint viszont „a rajzolás az elhagyás művészete”. Lapjainak drámai ereje a kevés, de hangsúlyos elemmel való megjelenítésben rejlik. Daumier az újságrajzolás — mely talán a legszélesebb körben hat a rajz műfaján belül — első nagy mestere. Politikai gúnyrajzain a társadalmat ostorozta, a kor visszás vonásait pellegengerezte ki. Mindent észreévó, hihetetlenül éles szem, maró, találó gúny és mindig a tartalomhoz igazodó rajzstílus jellemezte. Az impresszionisták a tovaszálló pillanatot remélték megragadni a rajz segítségével. Toulouse-Lautrec néhány odavetett vonással, fantasztikus karakterérzékkel mutatja be a párizsi élet jellegzetes figuráit. Van Gogh rajzának egész felületét betöltő idegesen vibráló vonalkötegei, mely a „Provancei szénakazlak” címet viseli, egy emberi lény sajátos élményein átszűrve jeleníti meg a valóságot.

A XX. században elsőrendű követelménnyé vált az anyagszerűség és a tartalom összeegyeztetése. A művészek eszközeik elemzésénél ezért a legegyszerűbb elemekhez, az alapokhoz nyúltak vissza. Kandinszkij-nál a rajz a teremtés eszközevé válik, mely az alapelemekből: pontból, vonalból és foltból alkot sajátos világot. Célja nem a természet pusztá utánzása. Hanem az elemek egymás közt viszonya keltette vizuális és pszichikai tartalmak feltárása: „... matematikai pontosságú nyelvet használ a művész, hogy általa mesterségszerű képességeitől függetlenül jobban kifejezhesse az érzéseket, melyeket meg kell szabadítania mindentől, ami személys és pontatlan. Ilyen értelemben válik a jövőben a műalkotás konkréttá.” Paul Klee művészetében látványként jelennek meg az érzékelés más szféráiba tartozó élmények: hangok, pszichikai események, gondolatok, tudatalatti sejtelmek — ábrázolhatóvá válik minden. („Éppen elvarázolt nagybátyám”, „Haragcsendülés; bim”). Századunk rajzművészete magába olvasztotta és újra fogalmazta a régebbi eredményeket, s az ábrázolás új területeit kutatva fel. Picasso készített klasszikusan tiszta vonalvezetésű rajzokat (pl. Ovidius Metamorphosiséhez); mítoszteremtő erejével felélesztette és új tartalmat adott az ókori görög mondavilág alakjának, a minotaurusznak; kubista korszakában a formát egyszerűre, egy időben több nézőpontból is bemutatja; alkalmazza a kollázs is; egy fiatal nőt ábrázoló krétarajzában a blúz anyagát újságból kivágott textilmintával jelezte és tette egyben konkréttá.

Kandinszkij és a századelő művészeti felfogásának lényege az absztrakció révén létrehozott értelmes, tudatos konstrukció volt. Az absztrakcióval ellentétes felfogású művészek a lélektani elvonatkoztatás eredményeként létrejövő határozatlan jelentőségű formákat, amelyek véletlen hatásokban és spontán gesztusokban nyilvánulnak meg — tekintették művészetük lényegének. Ez az ún. absztrakt expresszionizmus több irányba vezetett, de alapélménye minden esetben a Marc Tobey által megfogalmazott felismerés volt: „Talajunk ma nem annyira a nemzet vagy a táj, hanem az egész világ megértése... Egyetemes időket élünk, és az ilyen korszakban minden arra mutat, hogy az emberi tudat és lelkiismeret ugyancsak egyetemessé váljék.” Az egyetemesség igénye párosul korunkban az egvén intenzív jelenlétével az egyes művekben. A japán művészet hívta fel a figyelmet a kalligrafikus jel szépségére, mely Tobey-nál még konkrét táji élmény elvonatkoztatása, később másoknál már pusztán önmagát érvényesítő grafikai jel. A 20-as években indul útjára Amerikából az „informel” művészet, mely a dolgok ok-okozati összefüggését (a cseppben a tengert) igyekszik megragadni. Az ilyen jellegű megközelítésnek kitűnő eszköze a rajz, mely szüksézávan, hangulati elemek kiszorításával az objektivitás érzetét képes kelteni (pl. Roberto Crippa A másik című rajza két lény kölcsönhatásának összecsapó vonalkötegeivel). Jackson Pollockot már maga az alkotás és annak folyamata foglalkoztatja. Vallomása szerint e művészet öntudatlan kapcsolat művész és mű között, kölcsönös adás és kapás, s e gesztus eredményeként a művész bekerül képebe. Rauschenberg montázsain hétköznapi életünk megszokott tipikus tárgyait új megvilágításba helyezi, azok felhasználásával új tartalmakat tud kifejezni, s közben a dolgok jelentése gyakran önmaguk el-lentétébe fordul át. Herbert Read így vall a kortársművészetben megnyilvánuló sokszínűségről: „Jellemzi ezt a művészetet a valóság és a valóságfölötti, a kép és a képzet közötti állandó kölcsönhatás és a formák végtelen változata, amely egészen a formabontásig terjed.” A rajzművészetnek ez a fejlődése napjainkban is tovább folytatódik: új és új szemléletű alkotók és alkotások, új és új kifejezési módok és eszközök kerülnek felszínre.

Krunák Emese

Úszólecke

„A Palatinus kávéház Ócs középpontjában fekszik. A Leonardo da Vinci tér bal oldalán helyezkedik el, a hasonló nevű szálloda épületében. A tér összeolvadó, hangulatteremtő barokk-klasszicista együttesét csak a századforduló historizáló eklekticizmusát tükröző szállodaépület törli meg, mely 1903—1904 között épült. Több-ször átépítették...”

Eddig jut Zserbovszki a becses helytörténeti mű találmára kiválasztott fejezetében. A kávéház zöld műmárvány asztalára csapja a könyvet, egy csikkkel teli hamutartó és egy üres kólás üveg közé. DR. MAROSI JÓZSEF: ÓCS—DÉL-TAKSONY SZÍVE (HELYTÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS) szerénykedik a cím a fényes borítólapon.

Zserbovszki recenziót ír a Taksonyi Napló vasárnapi számába. „Zsebikém, csapjon össze valami kisokost... tudja a receptet: múlt és jövő, egy kis lihegés, egy kis bírálát — mert bármelyik kimarad, az öreg Marosi megsértődik...”

Az ajtó felé sandít, és úgy tűnik neki, mintha Henczi Ernő fő-szerkesztő jönne az öreg Marosival karonfogva. De csak kopott öregurak másznak be, mint beteg, kifakult bogarak.

— A fiam... Kanada... a drágaság... khe... khe... — rezegnek az öreg szavak körülötte, és cigarettapernyeként rakódnak le a márványasztalra, a vörös bársonyhuzatú székekre, a térre néző hatalmas kirakatablak mellett ácsorgó pincérre. Időnként felkavarja őket egy váratlan légáram. Ilyenkor szokatlan hangok, szó- és mondattöredékek szakadnak ki a kávéház egyenletes duruzsolásából. Felcsattanó nevetés... tudok egy Lewis farmert... hagyd abba, mindenki minket néz... Aztán leülepedik a hamu, hogy a következő percben újjászüllessenek belőle az artikuláltan hangok, felesleges párbeszéd.

Hogy lenne itt Henczi péntek délelőtt? A szerkesztőségben iz-zad, anyahajónyi íróasztala mögött, és időnként a szemközti falon porosodó Lenin-képre néz bocsánatkérően.

Semmi kedve továbbolvasni Marosi marhaságait... különben is szombat dél a leadás határideje, addig még...

Addig még a lottón is nyerhet, és akkor nem kell a Taksonyi Naplónál talpalnia, hogy a kisokosok, hangulatosok és színesek fejében minden második vasárnapi mellékletbe betegyék egy-egy régi versét.

Akkor majd kiadja az összeset, „saját költségin”, mint a hőskorban.

Ez messzi és bizonytalan... a valóság az, hogy tizforintos gondol-jai vannak.

Egy lilaruhás hölgy a szomszéd asztalok egyikénél diópudin-got fogyaszt... most jött fodrásztól... az ékszereiből Zserbovszki legalább fél évig dolgozhatna... bizisten átmegy egyszer Rasz-kolnyikovba.

Tizenegykor avatják az új uszodát; s őt kérte meg Henczi, hogy írjon róla, mert Zseller, a sport-színesek specialistája ételmérge-zést kapott.

Nem ártana ráhajtani a sportra: ép-testben-ép-lélek, kocogj-az-életedért, edzett-ifjúságért — sportvonalon újabban mindent el lehet adni.

A líra területén lenne ilyen kereslet! Legutóbbi versét az egyik egyetemi lap közölte kihagyásokkal...

Pillantása találkozik az ablaknál bámuldozó, szolgálatkész pin-cérral, aki amióta látta Henczivel, tisztellett tekint kávéházi fir-kálására és szerkesztő úrnak szólítja. A pincér udvariasan bic-cent és visszafordul az ablak felé. Új kocsiját gusztálja, s talán az elképzelt vasárnapi száguldások varázsolják arcára ezt a föl-döntő elégedettséget.

Zserbovszki kihörpinti kávéját és keserűen gondol arra, hogy ő mikor lesz ilyen elégedett...

A kávéházi ücsörgés, a koffein- és nikotinmámor, a városka intellektuálisabb és művésziesebb elemeivel folytatott agytorna nem kedvez a valóság-mellé-valóságot teremtő folyamatnak, ahogyan Zserbovszki tevékenységét szerényen definiálni szokta.

Az új uszoda pár megállóra van a Leonardo da Vinci tértől. A régi strand szürke betonmedencéje szerényen húzódik meg az ormóttan betonépület mellett. A strand szökőkútjának pisilő márvány kisfiúját barna csomagolópapírral borították be, és a vastag spárgára telepedett dérral együtt olyan, mint egy hatalmas nonfiguratív minyon. A szökőkutat az ócsiak csak Pisálónak hívják; nyáron ez a helybéli ifjúság kedvenc találkozóhelye.

Zserbovszkinak igyekeznie kell, mert már háromnegyed tizenegy körül jár az idő, és az ünepség — melyet megyei úszóver-seny követ — pontosan tizenegykor kezdődik.

A buszon Prágerral találkozik, aki novellákat ír s főállásban a Művelt Nép könyvterjesztője. Éleseszű, európai tájékozottságú ember — ez kávéházi minősítése. Rögvest meséli legújabb ka-landját, miszerint a tanács épületében levő üvegkalitkáját a Ro-konok példányaival tapétázta ki; s a lapot csak Csizmadia elvtárs, a művelődési osztály vezetője vette és intézkedett — az il-letékesek meg rádöbbenek, hogy a könyvkalitka nem felel meg a tűzrendészeti előírásoknak; s mit kell majd Práger nagybátyjának a minisztériumból telefonálgatnia, míg megérteti velük, hogy a kalitka mégsem tűzveszélyes...

— Rokonok... jó... erre nem is gondoltam — mosolyodik el Zserbovszki — ...Kardics bácsi, Kopjáss és a többiek... Péter-kém, tegyél félre egy példányt, délután beugrom érte.

Az uszoda fellobogózott bejáratánál Paczukáné fogadja. A nagydarab, vörös asszonyról azt suttojják, hogy Csizmadia sze-retője, s így afféle „szürke eminenciás” az osztályon.

Üdvözlí Zserbovszkit; Henczi és Zseller után érdeklődik, s né-miképp csalódott, hogy csak Zserbovszki képviseli a lapot.

— Itt van Diósi elvtárs a Népszabadságtól... meg valami nő a Népszavától... a többiek még nem érkeztek meg... — suttojja megilletődve.

— Ja, az Andris... rég láttam — dobja be Zserbovszki hanya-gul.

Természetesen még sosem látta „Andrist”, a cikkeit se olvassa. Paczukánénak gyanú ömlik szét szepelős, kövér arcán: vajon honnan ismeri Zserbovszki a Diósi elvtársat...

Zserbovszky magára hagyja gyanújával Paczuka elvtársnőt; le-ül a lelátó világoskék műanyag üléseinek egyikére és szemügre veszi a Társaságot.

Dr. Kiss elvtárs, a tanácselnök sokdioptriás szemüvege mögöl pislog a világra, s közben rendületlenül mosolyog. Pár éve van a nyugdíjig — nem akar senkivel se haragot. Ami „kellemetlen” feladat adódik, azt helyettesére Végvárira, vagy a VB-titkárira, Binderre bizza.

Ő csak jutalmakat ad át, új létesítményeket avat, beszédeket mond és mosolyog.

Az ócsi rossznyelvek szerint oly mértékben rövidlátó, hogy az embereket már csak hang alapján ismeri fel. Egy papírlapot szor-rongat a kezében, időnként odainti Végvárit és a fülébe súg.

Csáki, a város koszorús költője is befutott. „Na, akkor ma sza-valás lesz!” — gondolja Zserbovszki. Csáki Oszkárnak a főváros-ban jelennek meg kötetei; hatvanadik születésnapját valamennyi napilap és folyóirat megünnepel, mely nem is annyira Csáki-nak szól, mint a fővárosi irodalmi élet rossz lelkiismeretének.

Csáki unokaöccse Binder bátyjának a főnöke. Binder kezében tartja Csizmadiaét. Csizmadia pedig a művelődési osztály vezetője. A kör bezárult.

„Az új uszoda medencéjének áttetsző vizében a hatalmas üvegablakokon átszűrődő, bágyadt téli napsugarak játszadoztak” — próbálja Zserbovszki megfogalmazni a Taksonyi Napló színesének kezdő sorait. (ÚJ LÉTESÍTMÉNNYEL GAZDAGODOTT ÓCS. DR. KISS EMIL, A VÁROSI TANÁCS ELNÖKE FELAVATTA A VILTSEK ARTÚR USZODÁT...)

Dr. Kiss idegesen topog, s vár Végvári jelzésére, hogy belekezd-hessen beszédébe; Csáki Oszkár a távolba mered, szája hangtalanul mozog, ünnepi versét gyakorolja:

AZ ÓCSI USZODÁRA VILTSEK ARTÚR EMLÉKÉNEK

Minket még Turi bácsi oktatott
Felnőttként hogyan legyünk nagyok
Szabadon, szépen emberek
Úszók, kedvesen kevesek...

Binder elmaradhatatlan, sötétkék, kétsoros öltönyében pompázik, s egy ezüstszállakkal átszótt, gumis nyakkendőben; Zserbovszki csodálkozik, miért nem szólak neki, hiszen az egész város ezen röhög; Binder nyakkendője szinte már fogalom.

Itt van a megyei tanács küldöttsége is Boronkai elvtárral az élen. Csanda elvtárral, az Állami Gazdaság igazgatójával dugják össze gondterhelten fejüket: a vasárnapi vadászatot beszélük meg.

Ezek közé akar bekerülni? Ha szorgoskodik, előbb-utóbb elnyeri Csáki Oszkár jóindulatát, s talán az ő fővárosi összeköttetéseivel megjelenik verseskötete, állandósítják a Taksonyi Naplónál, nem bíznak rá minden szemét munkát...

Ő is kiéptíti klikkjét Prágerral meg a többi kávéházi ifjúval, akik addigra szintén pozícióba kerülnek, s majd olyan véd- és dacsövetségbe szerveződnek, mint a Csizmadiák, Binderek és Kissek...

Közben felnő egy újabb nemzedék, és Zserbovszkiék majd kisebb bunkóval dolgoznak, mint elődeik...

Aztán lehunyják szemüket, s az ifjak betöltik posztjaikat, talán a bunkók is kisebbek lesznek, de még mindig dolgoznak...

MEDDIG?

Nem, kiszáll a buliból... írja más a színeseket... törleszkedjen más a Csizmadiákhoz és Hencziékhez... elmegy... kitanul valami mesterséget... úszómester lesz... az úzás aztán szép dolog... ott más fékezőerő nincs, mint a víz, de a víz és az ember kölcsönhatásának megvannak a szigorú törvényei... ott aztán verseny van... tisztességes küzdelem... nem számít, ki kinek a fia, apja, nagybátyja... ott a technika számít... a karizmok erőssége... a tüdők teherbíró képessége... és aki a legtehetségebb, a legkitartóbb... az ér elsőnek célba.

Dr. Kiss már ledarálta ünnepi szózatát... éppen Csáki skandalja vékony hangján a Minket még Turi bácsi oktatott-at, amikor Zserbovszki vetkőzni kezd, ledobálja ruháit, ott áll meztelenül, majd a döbönt pillantások kereszttüzében az egyik rajtkőhöz sétál, fejest ugrik a kékesen áttetsző vízbe és Paczukáné sikoltozása, az úttörők harsány röhögése közepette szabályosan úszni kezd.

Mola György

Vivaldi, elektronikus hangszereléssel

Anna hosszú perceken át kutatta a sötét tájat ott, ahol a műutat sejtette. Az ablakpárkányra támaszkodott, mozdulatlanul, csak a szemével pásztázott körbe. Nehezen sikerült megtalálnia azt a szöveget, ahonnan kiszűrhetné látóköréből a porta meg a távoli város szórt fényeit. Így csak a fekete sávot látta, amelyen már messziről észre lehet venni az autót.

Amikor már képtelen volt uralkodni nyugtalanul vibráló szemén, mintha halvány tükör előtt állna, a saját arcát látta az üvegre színeződni. Lecsukta érőködéstől könnyező szemét, képsorozat vetített tudatába: a férfit, ahogy borostásan lapul, csatárláncban haladó rendőrök átfésülik a mezőt, izgága farkaskutyák szegeznek nyálas pofájukat a földre, a férfi felpattan a rejtékhelyéről, száraz fűcsomók pörögnek ki a talpa alól, felbolydul a rendőrök élő hálója, a férfit leteperik a vicsorgó kutyák.

Anna megborongott, ellépett az ablaktól, s a megsárgult mosdónál hideg vízzel lemosta az arcát. A pohárnyomos üvegpölcéről leemelte a fogkefét. Remegő ujjakkal lecsavarta a fogkrém recés kupakját, s a tubuson megnyomta a festett állatfigura hasát.

A fogpaszta-kígyó pöffeszkedve túlsiklott a fogkefe százlábú sörteín, mikor meghallotta az autózúgást. A fogkefét és a fogkrémet a mosdóba ejtette, az ablakhoz rohant.

A kék autó már bent állt az udvaron, s Rausz Iván, a Rehabilitációs Intézet főorvosa zsebébe gyömöszölte a kulcsot, és eltűnt a kapuban. Néhány pillanat múlva kopogás nélkül tört be a szobába, Anna köszönésére csak bólintott, levette a zakóját, köpenybe bújt. Mielőtt a tükörben füle mögé igazította vörös barna, ágas-kodó hajcsomóit, kivette a kagylóból a fogkefét meg a fogkrémet, vizugárral a lefolyóba tesselte a fehér hurkát.

— Mi újság? — kérdezte izgatottan Anna.

A doktor az alacsony polchoz ment, ahol a szakirodalom legfontosabb munkái meg a kéziratkönyvek sorakoztak, kihúzott a sorból egy könyvet, amelynek oldalbordáján nem tudta elolvasni a címet, utána visszaszorította. A legporosabbnak ráfújt a tetejére.

— Holnap beküldhetnéd Mariska nénit, takarítsa le alaposan a könyvszekrényt — mondta Rausz, mintha nem is hallotta volna a kérdést.

— Jó, majd szólok neki. Elkapták?

A doktor Annára nézett. Kedvelte a fekete hajú, nála alig alacsonyabb asszonyt, aki alig fél éve került ide, s máris kitalálta minden gondolatát. A nő nemrég vált el a férjétől, akkor kérte magát a vidéki Rehabilitációs Intézetbe.

— Nincs semmi — tárta szét kezét Rausz.

Az ápolónő felsóhajtott, a doktor megrántotta a vállát:

— A pasast elnyelte a föld...

— Ihatnál velem teát — mondta megkönnyebbülten Anna.

A doktor kelletlenül bólintott. Az ápolónő levette a zubogó teáskannát a villanyrezsóról. A két poharat megtöltötte vízzel, és olyan csontszínű műanyag tálcára tette, amelyet az ápoltak használnak. Egy kopott, patentzárás fémdobozból kiemelt két filterteát és a pohár nedves falán lassan belesűszította őket a forró vízbe. Elmerülten figyelte a papirtasakból kioldódó sárgás sávoakat, ahogy elszínezik a vizet.

— Ugye, milyen gyönyörű?

A doktor vékony, műanyag keretes szemüvege fölött a két pohárra pislantott.

— Örök romantikus maradsz — dünnyögte.

— Nem baj — nevetett Anna.

Rausz az asztalhoz sétált, ő is bámulta a poharakban kavargó színeket.

— És most a tea legyőzi a vizet! — kiáltott fel hirtelen, az asztalra csapott, az egyik pohár megbillent.

Az ápolónő összerezsent: — Jesszusom!

— Rosszak az idegei, nővérke! Miért nem kéri magát egy Rehabilitációs Intézetbe? — harsant a doktor nevetése.

— Lehet, hogy rám férne. Hány cukorral kéred?

— Öttel. Aludni akarok tőle.

— Komolyan? — nézett rá csodálkozva Anna. Szép arcú nő volt, akinek a szeme és szája közé szorult izmok játékát minden férfi megérti, anélkül, hogy képes lenne megfejteni. Rausz Ivánnak kedve lett volna elkapni a nő kezét, mikor a pohárba lotytyantja a cukrot, átölelni, megmarkolni a mellét és végigdölni vele a betegágyon. Az asszony soha nem ellenkezett, forró is volt, furcsa kapcsolatuk mégsem oldotta meg egyikük életét sem. Nem beszéltek róla soha, csak kettesben tegeződtek, Rausz Iván csodálta is, hogy a nő beéri ennyivel.

Csörgött a telefon, a doktor ügyetlenül térdére rezzentette a hamut.

— Csak a professzor úr, a városból — nyújtotta át Anna megkönnyebbülten a kagylót, tenyerét a mikrofonra szorítva.

— Szervusz, itt Rausz. Nem, most jöttem a rendőrségről, tíz perce, még semmi. Hosszabb idő alatt készíthette elő... Milyen, milyen?! Kicsit különös eset, nem hallhattál róla... Oszkár Péter. Nem ketten, csak ő egyedül. Ilyen hülye neve van, nincs mit tenni. Nem, nem vagyok ideges! Szervezhettem civil ruhát, mert gondolom, feltűnő jelenség lenne meztelenül. Ide nem abnormális egyéneket utalnak be, kérlek! Persze megírom, a jelentést is felküldöm. Szervusz.

A doktor letette a telefont. Tenyészbika-szerű arca verejtékes lett, néha a bajuszába harapott. Hátradől.

— Csak vicceltem az előbb. Nem kérek bele cukrot.

Anna belekóstolt a teába.

— Nagyon türelmetlen a prof?

Rausz tovább hintázott a széken, nem vett tudomást az ápolónő kérdéséről.

— Csak tudnám, mi a fenéért kellett innen megszöknie?!

— Mondta, hogy meg fog lógni — vágta rá Anna.

— Persze, hogy mondta! Én is mondtam már, hogy összetöröm a pofáját, leszárom, felrobbantom, megölöm, és mégsem tettem meg. Ha ideges az ember, sokfélét mond!

— Behozzam a kartonját?

Rausz fáradtan legyintett: — Essünk túl rajta!

Anna grimaszt vágott és kiment a szobából, a doktor tovább hintázott a széken.

*

Az egész környék olyan békésnek tűnt, mint valamelyik California környéki hippikommuna szerdjája.

Mikor a kukoricatábla mögül porfelhő csapott fel, Rausz Iván az ablak mellé állt. Emeleti szobájából jól be lehetett látni az udvart, az egyszintes műhelyeket és a termőföldet is, ahol az Intézet jellegzetes zsákszínű ruhájában dolgoztak az emberek, mellettük néhány ápoló napozott félmeztelenül.

A mentőszolgálat betegszállító személyautója hamarosan elbukkant a kanyar mögül és megállt a porta előtt. A vékony fém-sorompót felnyitotta a sánta portás, akiről a doktor első látásra azt hitte, hogy szintén ápoló. A szürke egyenruhás betegápoló után egy magas, testes alak kászálódott ki a kocsiból, kicsit zavartnak látszott, de elegáns öltözete alapján mégis inkább valami gazdaságiellenőr-félének látszott, mint új betegnek.

Ahogy elindultak az épület felé, a doktor ellépett az ablaktól, a tükör előtt megigazította a haját. Leült kopott, dohánybarna íróasztala mögé. — Szabad! — vágta rá harsányan, amint meghallotta a kopogást.

— Jó napot, doktor úr! — harsogott a betegápoló, a másik férfi csak biccentett.

— Üdvözlöm önöket!

— A szállító, doktor úr, itt kérem aláírni, ez meg az úr anyaga — nyújtotta a mentős a hagyományos rózsaszín papírdossziét.

— Kérnek kávét? — udvariaskodott Rausz.

— Én nem, máris rohanunk — hadarta a mentős, kezét rázott a doktorral és a másik férfival, bevágta maga mögött az ajtót.

— Foglaljon helyet! Rausz Iván vagyok, a 3-as Rehabilitációs Intézet vezető főorvosa.

— Oszkár Péter — biccentett újra a férfi és kissé felemelkedett a fotelból.

„Azt hittem, Kutuzov tábornok személyesen”, gondolta Rausz, és megemelte a papírdosszié fedelét, de csodálkozására, valóban ez volt az előtte ülő férfi neve.

— Hány éves?

— Harmincnégy.

— Nős?

— Már nem sokáig.

Rausz szája lebiggyedt.

— Régóta van rossz viszonyban a feleségével?

— Ahogy vesszük.

— Értem. Volt már kezelése?

— Láthatja, elég sokszor — mutatott idegesen a dossziéra Oszkár Péter.

— És mik a legfontosabb panaszai?

— Nincsenek panaszaim.

— Valamiért mégiscsak idekerült.

— Nem leszek itt sokáig.

— Ezért kell együttműködnünk.

— Máris utálok ezt a helyet. Undorodom tőle.

— Még nem is látta.

— Ennyi éppen elég volt belőle.

— Fáradt?

Oszkár Péter megrázta a fejét.

— Akkor Anna nővér elmege magával a raktárba, és választanak megfelelő ruhát. A magánál levő tárgyakat is ott adja le. Az összes többi felvilágosítást megkapja a nővértől.

A doktor lenyomta a házi telefon piros gombját.

— Kérhetek valamit, doktor úr? — állt fel Oszkár Péter.

— Tessék!

— Én innék egy kávét...

*

Anna óvatosan kinyitotta az ajtót, a gondolataiba merült Rausz mellé surrant és hangosan lecsapta asztalára a rózsaszín irattartót. A doktor összeresztett.

— Neked sem ártana a pihenés! — nevetett az ápolónő csúfondárosan, mikor Rausz bosszankodó arccal, nikotinos fogaival a bajusza felé kapott. — A fénykép eltűnt a dossziéból.

— Odaadtam a rendőrségnek — ástott a doktor. — A fene ebbe az egész jelentésbe! Meg kell játszani, hogy tudom, mi motíválta szökésre a pasast... Mit írjak, miért változtattam meg a foglalkoztatását, a szokásostól eltérően?

— Én kértem, hogy helyezd a műhelybe Oszkár Pétert.

— Ezt így nem írhatom, nevetséges. De miért kérted az áthelyezését? — fordult Rausz kíváncsian az ápolónő felé.

— Egyik nap kint jártam a napraforgótáblánál, és megláttam Oszkár Pétert az út szélén ülni, csukott szemmel. — Maga mindig ilyen lusta? — léptem hozzá. — Csak amióta idekerültem — mondta ingerülten. — Ez nem munkatábor, úgy tudom, itt nem kötelező dolgozni.

Rausz érdeklődve könyökölt az asztalra, és türelmetlenül intett.

— Azért osztotta be magát ide a doktor úr, mert otthon szellemi munkakörben dolgozik — mondtam neki. — Maga gyalázatos állapotban van, de itt kikapcsolódhat. Nem kell gondolnia semmire, a városi életet elfelejtheti, és azzal, hogy más jellegű tevékenységet végez, lehetőséget ad az idegrendszerének a regenerálódásra.

— De az én idegrendszeremnek nincs semmi baja! Éppen az hülyít meg, hogy itt kell lennem!

— Akar valami mást csinálni?

Oszkár Péter kinyitotta a szemét.

— Igen! Kérem, intézze el! Bármit, csak ne itt! Bent akarok lenni az épületben.

— Az olyan foglalkozásúak, mint maga, szeretnek itt lenni, ha kiborultak. Itt közvetlenül láthatják a munkájuk eredményét, szoros kapcsolatot biztosítunk számukra az élő természettel.

— Nem érdekel, hogy mások mit szeretnek, és mit nem. Én utálok, és képtelen vagyok elviselni.)

— Vállat vontam.

Rausz a pohár peremén futtatta az ujját.

— Rokonszenves neked az a pasas?

Anna elmosolyodott, és elfordult. Erről Rausznak a volt felesége jutott eszébe, akivel gyakran vitatkozott gondolatban még ma is. Az tény, hogy csodálatosan induló pályáján megtorpant. Kutatásai sorra összeroppantak, és nem hozták meg a várt eredményeket. Kiharcolt pozíciójának látszólagos megőrzését csak az jelenthette, ha elvállalja egy Rehabilitációs Intézet vezetését. A felesége már az első pillanatban kijelentette, hogy esze ágában sincs vele menni egy zárt közösségbe, az isten háta mögé.

Rausz pontosan emlékezett, hogy akkor is ezen rágódott, mikor egyik este kiabálást hallott a hallból, ahol esténként szabadfoglalkozása volt az ápolottnak. Rausz ilyenkor klasszikusok lemezeit játszatta, az szerinte meggyorsítja a közeledést a természet-hez, tehát segít az idegrendszeri defektusok feloldásában. Oszkár Péter székkal verte az egyik oszlopra erősített hangfalat a teremben, ahol nemrég még Vivaldi muzsikája zengett, most csattanások hallatszottak. A hangszóróváson széthasadt, és a fekete papírmembrán tépett salátaként lógott ki a szálkás kávéból.

— Elég volt, te dög! Széthasítom a pofádat, te kurvaláda! Kuss! Kuss! Kuss! — üvöltötte Oszkár Péter, és lihegve kiegyenesedett a kibelezett hangsugárzó előtt.

A többi ápoló a terem másik végébe húzódott és tétován várt. Mikor Oszkár Péter észrevette a doktort, körülnézett, elengedte a széklábat, lassan egy ép székhez támaszkodott és leült. A süket csöndben csak a hangszedőkarban szírtáltak halkán a hegedű magas hangjai.

Oszkár Péter leemelte a lemezt és kettétörte a térdén.

Rausz kikapcsolta a lemezjátszót.

— Jöjjön velem! — intett Oszkár Péternek.

A férfi felállt, és elindultak a doktor szobája felé. A hallban felszabadult zsvajj tört ki, amint a doktor és Oszkár Péter háta mögött becsapódott az ajtó.

— Mi van magával? — kérdezte Rausz közömbös hangon. — Rágyújt?

Oszkár Péter kicsipített egy cigarettát, a doktor felpattintotta a gázongyújtóját.

— Nem szereti Vivaldit? — fordult Oszkár Péter felé.

— Utálok.

— Miért? Ha jól emlékszem, maga hangmérnök. Talán nem tetszett a felvétel?

— Nagyon jó minőségű volt. Ennek ellenére nem bírom hallgatni.

— Csak mostanában utálja a mestert?

— Nem, világeletemben.

— Maga milyen hanganyaggal dolgozik?

— Modern és elektronikus zenével.

Rausz megértően bólogatott, a szekrényhez sétált, kivett egy konyakosüveget és kérdően megemelte. Felhajtották az italt.

— Maga teljesen érthetetlen. A többi kezelt ennyi idő után talpraáll, maga meg egyre rosszabbul néz ki. Kihúzza magát a munka alól, most pedig ez a dühroham...

— Nem tehetek róla, doktor. Nem is tudom megmagyarázni. Félek, ha hallom. Vivaldi zenéje olyan, mintha kilöknének a földekre, hatalmas virágos mezőre, a végtelen egyedüllétbe, ahol káprázik a szemem, szédülök, félelmetesen suhognak a növények, hatalmas hegyek előtt térdepelek. Óriásira nőtt bogarak repkednek körülöttem, a fák és a bokrok szürnek, végigkaristolják a bőrömet... Engedjen el, doktor! Higgye el, nincs semmi bajom!

Nem tarthat itt, ahol tönkremegyek!

Rausz Iván felállt.

— Nyugodjon meg! Magát megviselte a konfliktus a feleségével, és valószínűleg a munkában is túlhasználta magát, ezért vannak kényszerképzetei. Semmi ok az aggodalomra. Itt hamarosan rendbe jön!

Rausz most kényszeredett nevetéssel ismerte be a vereségét.

— Anna, még egy teát, legyél szíves! — állt fel az asztaltól. Nem kívánta az italt, de meg akart szabadulni az ápolónő rubinlézer szemétől. Úgy érezte, hogy arcának minden mocsanását regisztrálja Anna, sőt, letapogatja a gondolatait is. A falra akasztott grafikát bámulta, az első Rehabilitációs Intézetet ábrázolta, giccses madártávlatból.

— Nem látszol vidámnak — mondta Anna, és furcsa gúnyt engedett a hangjába keveredni.

Rausz feltolta a szemüvegét a homlokára.

— Csodálatos megfigyelő vagy! Azt nem tudod véletlenül, hogy a rendőrség miért nem tudja elkapni?

— Merre keresik?

— A hegyek felé, a fenyvest kutatják át.

— Miért éppen ott?

— Az ilyen betegek hajlamosak a magányba menekülni, ha kikészülnek.

Az ápolónő gúnyosan nevetett. Apró zsebszámológépet vett elő a zsebéből.

— Kiszámítsam, hogy mikor csípi el Oszkár Pétert?

Rausz Iván megrökönyödve bámult Annára.

— Mondjuk, 545 rendőr keresi 156 órája. Nem összeadható mennyiségek matematikailag, de ez a szerkezet sok mindent kibír. Tehát, az összesen 701. De mikor bukkannak rá, ha még ötször annyian keresik is? Az összeget megszorozzuk öttel. Lássuk csak! Olvassa el, doktor úr!

— Ötezer-ötszázöt... Remélem, másodpercben...

— Ugyan! Fordítsd meg a számológépet!

A doktor gyanakodva nézett a számlapra. A mátrixokban elrendeződött LED-diódák pirosan világítottak. Rausz elforgatta a készüléket. Meglepetésére, a fejtetőre állított számok kis fantáziával betűket alkottak: SOSE.

Rausz megrázta a fejét: — Eddig nem mondtad, hogy ilyen baromságokkal is foglalkozol...

— Nem én foglalkozom vele. Oszkár Péter.

— Már megint az a dilis pasas?...

— Egyszer a főépület teraszán láttam meg. Ott a legszebb a kilátás, hidegfront utáni időben még a messzi fenyveseket is egész közelinek lehet látni. Sokszor gondolkodtam is, miért nem valami kilátót építettek ide. Ez járt a fejemben, mikor megláttam, hogy Oszkár Péter egy székbe préselve magát, az épület szürke vakolata felé fordulva ül. Hosszú lába az asztal másik végén bukkan elő. Anyám, aki vidéken élt, gyakran mondogatta, hogy olyanok ezek a mai emberek, mint a dudva: hatalmasak és törékenyek, s mindez a sok tápszeren nevelt állattól meg növénytől van. Oszkár Péter a zsebszámológépet szorongatta és néha felnevetett.

(— Hát maga mit keres itt? Már megint kibújt a munka alól?)

Oszkár Péter összeresztette, vastag ujjával elfedte a készüléket.

— Nyugodtan előveheti, már úgyis észrevettem. De ma jobb kedvem van annál, hogy azt firtassam, honnan szerezte.

— Háború folyik az Égei-tenger olajáért a törökök és a görögök között. A törököknek 6 millió-nyolcszáznegyvenhatezer-negyvenhat emberük van, a görögöknek 7 millió-háromszázhatvanötezer-négyszázhuszonnyolc. Ha csatáznak, össze kell adni őket — mondta mosolyogva, s beütögte a számokat a gépbe. — Öt csata van, tehát megszorozzuk az összeget öttel. Megnyomjuk az egyenlőségjelet, és meglátjuk, kié lesz az olaj.

Izgatottan hajoltam a számsor fölé.

— 71077345... ki sem tudom mondani rendesen — mondtam csalódottan.

— Megfordítjuk a viccgépet, és könnyedén leolvasható — nevetett Oszkár Péter.

Akadozva dadogtam ki: SHELLOIL.

— Különös viccei vannak magának... — emeltem fel a hangomat. A korláthoz mentem, lecsuktam a szememet, arcomat a nap felé fordítottam.

— Akár a feleségem — mondta gúnyosan Oszkár Péter. — Imádott a homokban napozni, meg a tengervízben úszkálni.

— Ebben nincs semmi csodálatos.

— Én a fürdőkád belsejét is bekrómoztattam, a lakásunkban — nevetett a férfi.

— Mit csináltatott? — fordultam felé, és nem tudtam eldönteni, hogy komolyan beszél-e.

— Bekrómoztattam. Úgy nem látszik olyan mélynek a víz.

— Nem tud úszni, vagy víziszonya van?

— A tengerparton ki sem mozdultam az üdülőházból. A feleségem nem hitte el, hogy félek.

— Félt?

— Igen. Állandóan egyedül hagytam, és megismerkedett egy másik férfival. Az az ember nagyon bátor volt. Egész nap kint tudott ülni a sziklákon, és csodálatosan ugrott a vízbe. Jobban illett a feleségemhez.

— Miért, a fene egye meg?! Maga miért nem képes ezekre a semmisségekre?

A férfi megrántotta a vállát: — Nem tudom, én más vagyok.

— Jesszusom! Ha azt állítaná, hogy madár, és nem kelhet fel a tojásairól, azt megértem. De ilyet még nem láttam...

— Pedig én mindig ilyen voltam. Először gyermekkoromban vittek vidékre a rokonaim. Nagyon jó gyerek lehettem, mert egész idő alatt egy kukkot sem szóltam, lehunytt szemmel ücsörögtem, mert ha kinéztem az ablakon, félttem. Most is csak ez segít: becsukom a szememet, a városra gondolok erősen. A város egészen más! Maga a megvalósult logika. Minden anyagnak funkciója van, és a cél harmóniát ad a formának. Ott, a műfény dzsungeljében, az emberi alkotások labirintusában érzem magamat biztonságban. Ahol rendben mennek a dolgok, mert minden tárgyban látom az embert. Nem úgy, mint itt, ahol a félelem és kiszolgáltatottság érzését lehel minden élő és élettelen tárgy. Első nap lecipelt a feleségem a tengerpartra. El sem tudja képzelni, milyen boldog lettem, mikor hosszú gyaloglás után a homokban találtam egy Coca-Colás konzervdobozt! A feleségem hülyének nézett, mikor fölvettem és boldogan szorongattam...

— A felesége nem próbált segíteni magán?

— Orvosokhoz, pszichológusokhoz cipelt, de nem tudtak rájönni, mi van velem. Így kerültem ide. Közben beadtam a válópert. Nem illünk egymáshoz. Jobb így.

— Azért ne lógassa az orrát! Majd jobban odafigyelünk magára, és meglátja, hazakerül. Ha akarja, felhívom magára Rausz doktor figyelmét.

— Nem, nem akarom! De hadd kérjek valamit! Hozzon elemet ez lassan kimerül, pedig szükségem van rá.)

— Elkértem a számológépet. Gyanakodott, de ideadta.

Rausz idegesen járkált a szobában. Az ablakhoz lépett, kinyújtott karjával félrehúzta a függönyt. Holdvilágos, tiszta éjszaka volt, messziről, éppen a horizont fölött a város fényei világítottak. A doktornak úgy tűnt, mintha a Vidámpark kivilágított óriáskerekét látná forogni az éjszakában.

Éjjel kettőtör sípolni kezdett a házi telefon. Rausz elrebbent Anna mellől, káromkodva belebújt a köpenyébe, megvárta, amíg az ápolónő is rendbe kapja magát, feloltotta a nagyvillanyt és az asztalhoz sietett.

— Valaki keresi a doktor urat — kigyózott elő a dobozból a portás lepkehangja, hallhatóan elnyomva egy hosszú ásítást. — Nem akarja megmondani, hogy kicsoda, de tudja a doktor úr nevét.

— A fene egye meg! — bosszankodott Rausz, és a függöny mögül kilesett az udvarra. A narancssárga gázlámpák eltérítették a lent álló modern autó színét, elfolyatták a krómzott díszlecek tükröző csillogását.

— Rögtön jövök — mondta Rausz, nadrágba bújt és megcsókolta Anna vállát.

Rausz nyitva hagyta a bejárati kaput, lesietett a kőlépcsőkön az udvarba. Az autó mellett hatalmas fekete doboz terpeszkedett, a kocsí vezetője sötét napszemüvegben könyökölt a nyitott ablakra.

— Hoztam egy hangfalat a régi helyett, meg egy új lemezt — szólalt meg a férfi.

Rausz az autó felé kezdett rohanni és hangosan hörgött: — Oszkár Péter! — Hadonászni kezdett: — Szálljon ki!

Oszkár Péter mosolygott: — Eszem ágában sincs. Kitűnően érzem magam.

Rausz megkapaszkodott a hangfalban.

— Az lehetetlen! Hiszen éppen azért épültek ezek a trágya in-tézetek, mert az emberek nem bírják hosszú ideig a városi életet

— hitetlenkedett a doktor, és mámoros izgalom fogta el, hogy ez az eset végre kilendítheti pályáját a holtpontról.

— Szálljon ki, ember! Vizsgálat alá vesszük, nem lesz semmi bántódása! — könyörgött Rausz.

— Ugyan, doktor! Semmi kedvem a hülye kísérleteihez, ele- gem volt belőle.

— Magát körözi a rendőrség, felkutatják, bárhol is bujkál, és kivizsgáljuk!

— Fölösleges — vigyorgott Oszkár Péter. — Semmit sem fedez fel rajtam. Én is élni akarok, mint a többi ember, otthon vár a feleségem. Hoztam magának egy lemezt, kárpótlásul. Vivaldi, elektronikus hangszereléssel. Hallgassa, és legyen boldog!

Oszkár Péter a gázpedálra lépett és kihajtott a sötét útra.

A doktor visszarahant az épülethez, az ajtó sötét üvege mögött Anna állt.

— Gyorsan! A telefont gyorsan! El kell kapni, ez szenzáció lesz. Egy új egyed, a homo urbanus leírása Nobel-díjat jelent! — lökte meg idegesen az ajtót Rausz.

— Nem!

Anna fenyegetően elállta az utat: — Hagyd békén! Joga van a saját életéhez.

— Megszédített téged is az elektronikus badarságaival — ka- pott fejéhez Rausz. — Mit vársz tőle? Még sétálni sem tudod el- vinni, be van szarva a természetből! De ha meg akarod szerezni, neked is jobb, ha elkapjuk.

Anna gúnyosan és rekedten nevetett: — Ugyan, miért éppen velem tudna kijönni? Hozd a lemezt, gyere, meghallgatjuk!

— Elment az eszed! Az ember életében csak egyetlen ilyen le- hetőség adódik — dühöngött a doktor.

Anna szótlánul rázta a fejét, belekarolt Rauszba.

Feltették a lemezt a korongra. A szintetizátor gerjesztett hang- jain a Tavasz fő témája szólalt meg.

Rausz Iván az ablakhoz lépett, megkereste a mozgó fénypontot, amely feltartóztatlanul küszölt a sötétből a város felé.

Dózsa Ildikó

Üdvözet Gerendainak

Okkersárga személyautó kapaszkodik felfelé a szerpentinén. Meleg délelőtt van, azzal az izgatott vibrálással a levegőben, mely az ősz közelségét jelző szépasszonyok augusztusát is alig elvisel- hetővé teszi. Balra, a hegy oldalában kicsi temető virágzik magá- nak, csálén lóg a legelő és a hamvaszöld fenyőerdő között, aztán elmarad a kanyarban. Seholy egy ház. Ökörnyálak végén csúf kis pókok utaznak, az ég fáradtkék, az autó vezetője káromkodik. Ideges, mert nem találja Mátraszentszaniszlót. Vermesnek hívják, imádja minden házmester és öregasszony, akinek valaha is sze- rencsége volt hozzá.

A közeli domb mögött fehérre meszelt torony bukkan elő. Rö- vid tétovázás után Vermes letér az útról. Átötyög a réten, és amikor kiszáll a kocsiból, Mátraszentszaniszlóra tekinthet, mely ott hever lábai előtt a völgybe bújva. A falu, ötven kilométerre a legközelebbi településtől — egy népbolttal, egy kocsmával és egy kápolnával — örül, hogy él. A bajtalai Szifszer-üdülő idetelepedé- sét is kifejezetten megtiszteltetésnek vette.

Vermes a következő öt perc alatt háromszor kocsikázza körbe a helységet, aztán a megszólított helybeliek egybehangzó irányí- tása alapján lefékez az üdülőnek nyilvánított öt apró ház előtt. Meghökkenne szemléli a tákolmányokat. A színük mindenestre szép: rózsaszín, palackzöld, karmazsinvörös. Am nem külön-külön zöldek avagy sárgák, egy házikó három-négyszínű. A kopár ud- varon berkenyefa hullatja termését, alatta terméskövekből heve- nyészett tűzrakóhely és egy sátor. A ruhaszárító kötélén pizsa- mák gyalognak reménytelen igyekezettel a szélben. Vermes me- nekülésre fogná a dolgot, de a motor nem ugrik be. Közben a kö- zépső házból kijön egy fiatal, szőke nő.

— Ugye, ez nem a Szifszer-üdülő? — kérdezi Vermes remény- kedve.

— De igen — mosolyog kedvesen a nő.

— Nincs kiírva semmi! — tiltakozik Vermes.

— Berci! — kiabál a nő —, Berci, a cégtáblát!

Maszatos, lapátfülvű gyerek mászik elő kelletlenül az út és a ke- rítés között húzódo mélyedésből, ahol eddig gyíkra vadászott, és megfordítja az árkot átívelő pallót.

— Íme! — kapja fel a nő a deszkát, amiről kiderül, hogy „SZIFSZER-ÜDÜLŐ” feliratú tábla. Szerényen öleli magához, de a mozdulat nem nélkülözi a kellemet: akár szépségkirálynő-vá- lasztáson állna a zsűri előtt, mellén a sorszámmal.

— Szóval mégis... — konyul le Vermes nemes tartású feje.

— Maja vagyok — helyezi vissza a nő gondosan a kettős életű pallót.

— Örvendek — mondja Vermes elgondolkoztató hangszíjjal.

— Itt a vendég! — tódul ki három férfi nagy garral, szintén a középső házból. Gyöngéden félrerámolják Maját a kapuból, és nekiesnek a kocsinak.

— Ha nekem ilyen autóm lenne, azzal aludnék egy ágyban, nem a feleségemmel — közli a kék tréningruhás.

— Bocsánat, ha szabadna tudnom... — borzong Vermes.

— Oppardon, Kovács, Balog, Miholek — hadarja a kék tré- ningruhás. — Gyere, állj el a kapuból, hátul nincs kertés, ott be- hajthatsz az udvarba.

— Nem indul be — vallja meg az igazat Vermes savanyúan.

— Nem létova! — hitetlenkedik Miholek.

— Toljuk meg — indítványozza Maja.

— Nézzük, hol a hiba? — feszegeti Miholek a motorház tetejét, aztán derékig betüremkedik a nyitott ablakon. Vermes magatehe- tetlen. — Édesapám! — rikkant Miholek. — Hiszen te kihúzott szívatóval jöttél. Hagyjuk pihenni, egy óra múlva semmi baja. Addig segítünk kipakolni. Gerendai elvtárs a lelkünkre kötötte, tegyünk meg mindent, hogy jól érezd magad. Úgy elröpül majd ez a két hét, hogy észre sem veszed.

— Csak egy — mondja Vermes hirtelen ihlettel. — Úgy volt, hogy kettő, de közbejött valami. Tulajdonképpen csak hat nap. Illetve öt.

— Akkor pláne siessünk, használj ki minden percet — cibálja Miholek Vermes karját. — Majd én viszem a csomagodat. — El- ismeréssel tapogatja a makulátlan, tojáshéjszínű bőrdödt. Ver- mes nyugtalanul figyeli az antennáját, amire Berci egy megter- mett meztelencsigát igyekszik felnyársalni. — Bercike! Tágulj on- né! — ripakodik rá Miholek. — Zárd be, édesapám, mert ha ez az aranyos kölyök belemászik, szétszedi a kocsit. — Vermes gyön- gyöző homlokkal bezár minden zárhatót. A középső házból kijön egy alacsony, tömör, középkorú asszony. — Feleségem önagysá- ga! — ordít kedélyesen Miholek, és szabad kezével döngve rácsap a tömör nej hátrára, akinek a szeme se rebben.

— Már nagyon vártuk — mosolyog a nő Vermesre. — Gerendai elvtárs a lelkünkre kötötte, tegyünk meg mindent, hogy jól érezze magát. Úgy elröpül majd a két hét...

— Igen, igen — vág közbe Vermes —, hogy észre sem veszem. Ha szabad tudnom, melyik az én házam?

— Még hogy a házad, hahaha! — veregeti Miholek szabad kezével ezúttal Vermes hátát. — Gerendai elvtárs mondta, hogy remek humorod van, édesapám!

Elöl megy Miholek, utána Vermes, mögöttük Berci, Maja, Miholekné, Kovács, Balog, és a középső házból még hárman csatlakoznak: két fiatal nő és egy férfi.

— Hát itt lennénk — szusszan Miholek a bal oldali, szivárványszínű előtt. — Lépj be, és érezd magad otthon!

A díszkiséret tapintatosan távozik. Vermes körülnéz.

— Melyik az én ágyam? — leheli.

— Földszinti az ablaknál.

— Merre vannak a szekrények?

— Szekrény még nincs — mondja Miholek.

— Hova tehetem a bőröndöt?

— Az ágy alá, édesapám, az a legkényelmesebb. Csak kihúzd, ha kell valami. Úgy nézz körül, hogy itt minden a saját kezünk munkája. A telket kivéve egy fillérjébe se került a vállalatnak. Az ágyakat a megyei kórház szuperálta ki, az ablakokat a vállalati öltözőből hozták az átépítés után, a linóleumot a kollégiumtól örököltük, a házakat pedig... A házakat a mezőn találtuk! Ott állt ez az öt viskó, mosta az eső, marta a rozsda, mi csak vártuk, hogy jön valaki lakni bele, vagy legalább lemíniumozza, aztán megkérdeztük a tanácstól, hogy mi ez? Kíé ez a sok értékes bádoglemez? De ők se tudták. Hosszú huzavona után végre megkaptuk. Nem ingyen ám, építettünk társadalmi munkában egy bölcsödét... Hát csak kényelmesebb így, mint sátorban lakni, ahogy azelőtt tettük, ha feljöttünk ide.

— Persze — igyekszik magához térni Vermes —, csak kényelmesebb.

— Öltözz át, aztán megtartjuk az ismerkedési délelőtti.

Vermes ül az ágya szélén, mint a gutaütött. Megölöm a Gerendait, gondolja, megölöm.

Gerendai és Vermes az egyetemen ismerkedtek meg a háború után. Gerendai ledoktorált, Vermes két év múlva ráunt a jogra, és belépett apja belvárosi üzletébe. Az öreg Vermes nemsokára meghalt, de a segéd dolgozott tovább. Készítette a kisebb Vermesfiú által küldött, hozott és becsempészett bőrökből a lábbelit, Vermes pedig eladott, rátukmált és megvetetett mindenkivel mindent. Gerendai jutányos áron Vermesnél vásárolta a (Vermes által amúgy is leértékeltnek minősített) csizmákat és cipőket, amikkel a futó pesti bajadérokat végkielégítette. Utolsó látogatása alkalmával viszont egyedül jött, és csak a kitömött kiskrokodilt akarta az utcai vitrinből. Vermes meglepődött, de nem adta. Egy ezresért sem? — kérdezte Gerendai. Emlék, mondta ragaszkodóan Vermes. Ráadásként kapsz két csodálatos hetet a Szifonszerviz mátrai üdülőjében, kecsgettette Gerendai. Vadonatúj az üdülők, remek a levegő, összkomfortos vadregény meg minden, és az embereim tejben-vajban fognak fürdetni. Áll az alku? Postán küldöm a beutalót.

És amíg én itt senyvedek, a Gerendai Barcelonában napot eszik, dühöng Vermes.

— Vigyázz, Vermes! — közeledik Berci laposkúszásban az ágyak alatt.

— Mit akarsz! — kapja fel Vermes a lábát.

— Vigyázz, rád akarják sózni a Maját.

— Azt a nőt a cégtáblával?

— Maja nem a nő a cégtáblával! Maja az anyám — helyesbít Berci. — Ne dőlj be, ha dicsérik. Lusta, gyáva, öreg, és már vak-bele sincs. Két éve vették ki neki.

— Jaj! — sóhajt Vermes. — Hova kerültem?

— Persze ilyen alacsony muki, mint te, Majának nem kell — hasal tovább Berci a linóleumon, láthatóan kedvtelésből. — Hiába is vagy milliomos.

— Ki mondta ezt a marhaságot!

— A Gerendai.

— Az én keresztnevem János — igyekszik Vermes minél jobban elkülönülni Gerendaitól.

— Oké, tudomásul véve. Szóval a Gerendai azt mondta, hogy te nagyon jó módú pesti aggregény vagy, és a Laura próbáljon kikezdeni veled.

— Egek, ki az a Laura?

— A fekete. A barna a Kata. Ő már foglalt. A Laura könyvelő, de ezek a Maját akarják neked, mert a Gerendai sokáig járt hozzánk, és őt itt mindenki utálja. A Maját viszont szeretik, és azt hiszik, jobb lesz mindkettőnknek, ha férjhez megy. De én tudom, hogy egyáltalán nem lesz jobb. Te mitől vagy nagyon jó módú?

— Cipőket készítek.

— Tehát suszter vagy. Erről jut eszembe, hogy Majának lúd-talpa is van.

— Nem vagyok suszter!

— Gyere már, édesapám, meddig vacakolsz? — kiabál Miholek az udvarról.

Berci fürgén kiugrik az ablakon, Vermes átöltözik. Őt nap, semmi az egész, mondja magában, és elhatározza, sokat fog ki-rándulni.

A társaság köveken üldögél a vörösberkenye alatt. A Szifszertagoknak eláll a lélegzetük, amikor Vermes kifogástalan porcelánnadrágban, mogyorószínű ingben, halványkék gyapjúkardigánban jelenik meg.

— Édesapám! Hol a tréningruhá?

— Otthon felejtettem — mondja Vermes, és arra gondol, ideje beszerezni egy finom melegítőt. Körbejár, bemutatkozik, kezét fog. Zavart heherészés, csönd. Vermes letelepszik, és megköszörüli a torkát. Mindenki várakozásteljesen ránéz, de Vermes egyáltalán nem akar megszólalni, csak az idegességtől rekedt be.

— Nahátakkor! — csap kinyjában a térdére Miholek.

— Igen, az lesz a legjobb — tápáskodik fel Vermes a körül —, mutassátok meg az egész üdülőt, hogy általában mi hol van.

Miholek belekarol, és diszkrétan porolgtatja a kedves vendég ülepét. A porcelánnadrágon két nagy folt.

— Ha hozol tréningruhá, most nincs semmi baj — sopánkodik.

Vermes bandzsítva szemrevételezi a foltokat, és elvonul átöltözni. Guggolva keresgél a bőröndben, Berci bekúszik a szomszéd ágy alá.

— Látlak, öregem! Mit akarsz megint?

— Maja tabu. Nem felejtetted el, ugye? — aggódik Berci. — És jobb, ha tudod, hogy utálja a kopaszodó palikat.

— Én nem vagyok kopasz! — csapja be Vermes a bőröndöt.

— De leszel — néz ártatlanul Berci.

— Ne gyötörj, édes kisfiam, mutasd meg inkább, hol a mosdó!

— A berkenyefán lóg az öntözőkanna. Neked persze gyönyörű lakásod van Pesten, ugye?

— Hát, meglehetősen — szerénykedik Vermes.

— A mi lakásunk is gyönyörű — mondja Berci. — A város közepén lakunk, és van rendes konyhánk. Maja varrt egy díspárnát az ágyamra. Beengedsz a kocsidba? A Gerendai autójának már a közelébe se mehetek. Nagyon sok bajom volt vele — csuklik el Berci hangja. — Pedig a Gerendai se valami fiatal srác már, de rajta nem látszik annyira...

— A csillagszemű Gerendai — morog Vermes —, akin nem látszik a kor.

— Szerinted is csillagszeme van? Rémm szúrósan tud nézni vele, de én nem félek tőle — mondja hősiesen Berci.

— Átöltöztél végre? Hogy tetszik nálunk? — trappol be Miholek, és levágja magát az ágyra Berci fölül.

— Nagyon kellemes — kutat Vermes további közhelyek után az agyában, de csak egy bágyadt mosolyra telik. — Az öt házból egy a mienk. A többivel mi van?

— A szomszédban laknak a lányok, azaz nejem, hahaha, meg Majácska és Laura. A negyedikben a nászutasok, Kata a Miska gyerekkel. A középső lenne a konyha, de csak akkor használjuk, ha esik. A lányok kint főznek a tábortüznél.

— Az ötödik üres?

— A kórház csak tizennyolc ágyat szuperált ki... (Berci néha kidugja a fejét szája elé tartott ujjal. „Pszt!” — mutatja homlok-ráncolva, és visszabújik.) Féltünk, mit szólni ehhez a felforduláshoz...

— Ugyan, mit képzeltek rólam! — háborog Vermes kenet-teljesen.

— ...de talán nem mondasz rosszat Gerendai elvtársnak — folytatja Miholek. — Hogy őszinte legyek, nem esik jól az érdektelensége. Fél éve megnyitottuk az üdülőt, és még egyszer sem volt itt. No, de ne szólj szám, nem fáj fejem. Gerendai elvtárs a lelkünkre kötötte, tegyünk meg mindent...

— Igen, igen, kifejezetten tetszik itt nekem. És ti mind kedvesek vagytok... olyan családias... kedélyes... és vadregényes.

— Ez az! — üvölt fel Miholek. — Törtem a fejem a helyes kifejezésen, hát most megvan. Vadregényes! Ha meg nem sértlek, közelebbről... mit dolgozol?

— Suszter vagyok — mondja Vermes, de most nem néz az ágy alá.

— Remek! — ujjong Miholek. — Félttem, hogy szűcs, vagy ilyesmi. De ahogy beléptél a kapun, már láttam, hogy semmi be-képzeltség, semmi felvágás... Közvetlen vagy, mint a mi foltozó-vargánk otthon, hahaha! Gerendai elvtárs nyilván véletlen bal-eset az életedben.

— Csupán távoli diákismeretség — tagadja meg Vermes bosszúra szomjasan Gerendait.

— Nem értem — mondja Miholeknének. — Itt a szép Maja, és ez az örült a gyerekekkel mászkál. Talán majd este... Lehet, hogy nem akar feltűnést? Hiába, finom ember.

Vermes vacsora előtt elballag meleg pulóverért.

— Ő mondta, hogy elmehetek veletek. Kirándulni is ő hívott... olyan kegyetlen tudsz lenni, Maja! — hallatszik a második házból Berci nyafogása.

Vermes megáll, és neveletlenül hallgatózik.

— Légy szíves, ne csinálj feltűnést! — idomítja Maja a fiát. — Te vagy egész nap a sarkában. Nem azért jött üdülni, hogy veled játsszon.

— Feleslegesen erőlködsz... rád se bagózott! — mondja Berci kárörvendve. — Két év múlva egy szál haja sem lesz. És buzi. Ott voltam, amikor Miholeknek mondta, hogy nem érdeklik a nők. Kár a strapáért. Nyugodtan levetheted az új farmerodat. Nem való már neked ilyen fiatalos cucc.

Vermes összerenzen a pofon csattanására, és pulóver nélkül ül le vacsorázni.

— Nem kívánhatom tőletek, hogy állandóan kosztoljatok, hadd járuljak hozzá valamivel...

— Édesapám, a vendégünk vagy, de ha téged ez megnyugtat, vállalod a sört, és akkor minden el van boronálva.

Jön Maja, sarkában a morc Bercivel.

— Együtt vagyunk — örül Miholek.

— Rajtad tartom a szemem — súgja Berci Vermesnek —, Maja tabu.

Lobog a tábortűz, Berci piszkálja. A nászutasok diszkrétén csokolóznak. Laurának Balog és Kovács együttes erővel csapják a szelet, Miholekné krumplit hámoz holnapra. Maja egyik cigarettáról a másikra gyújt, Miholek a sörnyitót keresi Bercin.

— Énekeljünk — indítványozza Vermes, mert fél, hogy elalszik. Később Laura sétálni indul Baloggal, Kovács csalódottan barkochbázik Miholeknével. Maja cigarettázik. Berci a legébe-rebb, számháborúzni akar.

Sziporkáznak az augusztusi csillagok, a hangos tücsökciripelés elnyomja Miholek hortyogását.

A viharlámpa pislákoló fényénél Vermes fordítva veszi fel a pizsamáját, de ezzel se törődik. Hajnalban olyan összetörten ébred, mintha kint töltötte volna az éjszakát a földön. Előhúzza a bőröndből a fürdőköpenyt és lábujjhegyen kimegy.

— Állj! — nyúl ki Berci a sátrából és két erős markával rácsimpaszkodik Vermes bokájára. — Majához mész?

— Mosakodni szeretnék — mondja szeliden Vermes, és nagyot nyögve leül a sátor elé. — Min gondolkodsz?

— Gabin — rágszál Berci elmerülten egy fűszálat.

— A barátod?

— Az apám. Münchenben van.

— Sokat jut eszedbe?

— Persze — néz fel Berci csodálkozva. — Általában az ember nem felejt el az apját. Nem tudom, te hogy vagy vele, de én szerettem az enyémet. Gabi nagyon klassz fej. Senki nem kényszeríti rá, mégis küldi a gyerektartást. Ez rendes tőle, nem?

— Minden nap ilyen korán kelsz? — kérdezi Vermes, mert érzi, Berci szeretné, ha megdicsérné a Gabit, ehhez viszont nincs kedve.

— Nem, csak ha Majára kell vigyáznom.

— Tőlem nyugodtan alhatsz.

— Eddig te vagy a legtűrhetőbb Maja fiúi közül. Persze nem külalakra.

— Én nem vagyok a Maja fiúja! — szisszen fel Vermes.

— De mindenki azt akarja, hogy az legyél.

— Kivéve engem. Én a bojleremet akarom.

— Tényleg nem startolsz rá Majára, vagy csak megjátsszod magad?

— Nem startolok — mondja Vermes kicsit szomorúan. — Különben is kukoricát kell lopnunk, nincs időm.

— Elfelejtettem mondani, hogy van egy igazi krokodilom — dicsekszik Berci az ösvényen ugrálva, miközben egy szarvasbogarat nyomorgat. — Majd megmutatom.

— Felesleges — mondja Vermes —, ismerem.

Berci eldobja a bogarat, mert félkézzel nem tudja vinni a tengerit.

Délelőtt az egész Szifszér kukoricafőzéssel és evéssel foglalkozik. Utána Miholek pilledten lehever az árnyékba, Vermes mozgósításra készül:

— Építsünk sziklakertet. Hozzunk az erdőből páfrányt és kis fenyőket. Tegnap Bercivel körülnéztünk, tele van a környék virággal és kővel. Ássunk, kapáljunk, gereblyézzünk...

— Édesapám! Mi ide pihenni jöttünk, nem melózni! — lázad fel Miholek.

— Aktív pihenés — mondja Vermes.

— Mindig csak zsugázni akar. Tessék ásni, kapálni, gereblyézni! — dörzsöli kezét Miholekné.

— Fessük le a házakat egyforma zöldre — mosolyog álnokul Vermes.

— Ez így szép, hogy sokszínű. Így vadregényes — védekezik Miholek.

— Rontja a városképet — mondja Vermes.

— Édesapám! Itt nincs város!

— Menjünk Gyöngyösre festékért! — ugrál Berci. — Ott van posta. János bácsi, nem akarsz képeslapot venni a dél-amerikai testvérednek?

— Nem — mondja Vermes. — Miholek bácsi és én mázolni akarunk, de előtte megjavítjuk az olajkályhát.

— Nem érdemes hozzányúlni, az már Gerendai elvtárs irodáját se fűtötte át — nyavalyog Miholek —, azért adta nekünk. De ne-hogy visszamondd!

— Hát nem szebb így? — kérdezi a harmadik napon Vermes. — Ha megint eljövök ide, ásunk kutat.

— Nem fontos a kút. Az utcáról lehet hozni vizet — kotyog bele Berci fülig festékesen, bár gyanakvása csökkenőben. Vermes ezt kihasználja és délután elszőkik Majával. Miholek, mint bűnszegédi bűnrészes, Miholekné védelmi vonala mögül várja Berci megtorló támadását.

— Szedek virágot — mondja ugyanakkor Maja kacéran, és kiszámított könnyedséggel szalad a magas fűben. Lépte nyomán csillogó szárnyú rovarok fröcskölnek szét a napfényben. Vermes egy padon ülve néz utána és szemléli Maja bájait, melyeket a rövid szoknya és vékony kelme közszemlére bocsát.

— Mióta él egyedül? — kérdezi, és finoman borzogatja a Maja-szedte virágokat.

— Öt éve.

— Szegénykém — bűg Vermes, mint egy hibbant gerle, és a virágokról Maja nyakára csúszik a keze.

— Ilyen szemtelen még senki se volt velem — túloz Maja, és gyakorlott mozdulattal lekever egy pofont. — Nem vagyok gazdátlan virág, hogy szőrös darazsak kóstolgassanak.

— Tisztára a fia anyja — dől vissza Vermes csalódottan a padra. — Hogy őszinte legyek, nem értek semmit. Látszólag nem volt kifogása ellene, hogy egyedül maradjunk. Most meg az első adandó alkalommal verekedni kezd.

— Összebeszélte Gerendaival, hogy csapdába csaljon. Csak azért maradok egyedül magával, hogy megmondjam, átlátok a szitán.

— Ehhez felesleges volt átöltöznie.

Maja elpirul.

— Nem teszem meg Gerendainak azt a szívességet, hogy nyugodt lelkiismerettel léphessen át rajtam a maga segítségével — deklamálja, mint egy rossz színész. —

— Ha már csapdáról beszélünk — mondja Vermes —, akkor abba én estem bele. Miholek állította, és maga lett volna a család, bár Gerendaitól is kitélik minden.

Maja zokog.

— Még mindig szereti — állapítja meg Vermes. — Pech.

— Miért bűn az, ha egy nő szeretne férjhez menni? Ne, féljen, nem magához... De Bercivel nagyon nehéz. Azt hiszi, visszajön az apja...

— Á, a Gabi!?

— ...pedig már megnősült. Bercinek nem mertem megmondani.

— Nem csodálom. De mindent összevetve a maga legszimpatikusabb tulajdonsága a fia. Berci vad, de őszinte. Kegyes hazugságok, hogy például két év múlva kopasz leszek, addig pederasztá foltozóvargaként tengetem nyomorúságos életem, nem számítanak. Most pedig hozza rendbe az arcát, és kíséren el Gyöngyösre, a postára.

Maja elmerülten rúszozza a száját, s csak úgy mellékesen megkérdi:

— Mit gondol, ne küldjünk a csillagszemű Gerendainak egy szívélyes üdvözlőlapot?

HAGYOMÁNY

DOKUMENTUMOK AZ ISKOLÁK ÁLLAMOSÍTÁSÁNAK NÓGRÁD MEGYEI ESEMÉNYEIEHEZ

Nem történelmi előzmény nélkül született meg az 1948. XXXIII. tc. mely intézkedett „a nem állami iskolák fenntartásának az állam által való átvétele, az azokkal összefüggő vagyontárgyak állami tulajdonba vétele és személyzetének állami szolgálatba való átvétele tárgyában.”

Eötvös József, aki 1848-ban az első független felelős magyar miniszterium, majd 1867-ben a Szemere-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere volt, sikraszállt az általános, ingyenes és kötelező népoktatási törvény megalkotása érdekében. A népoktatás korszerű újjaalakításához, világivá tételéhez vezető útonfontos lépést jelentett az 1848. XX. tc. 3. §-ának követelése.

Az 1948-as követelések megvalósulását jelentette az 1867. XXXVIII. tc. (iskolák kötelező állami felügyelete, a népiskolai oktatás általánossá és kötelezővé tétele), majd a Tanácsköztársaság iskolapolitikája; továbbfejlesztését pedig az Ideiglenes Nemzeti Kormány 6650-1945. M. E. számú rendelete, mely 1945. augusztusban életre hívta az általános iskolát.

Az ország felszabadulás utáni gazdasági, politikai, társadalmi változásai, a magyar iskolaügy haladó hagyományai történelmi szükségessé válhattak az 1948. XXXIII. tc. megszületését. Erről győznek meg az iskolák államosításának vitáján az országgyűlés 1948. június 16-i ülésén elhangzott képviselői hozzászólások, valamint Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztése is. „A törvényjavaslat célja az egységes nemzeti műveltség kialakítása”, s ez a sokféle szabdaltnyelvű igazgatásban — ahol a közoktatásügyi kormányzat rendelkezéseit nem veszik tudomásul —, lehetetlen. „A magyar falusi iskolázás egyik jelentős szektora, a törpeiskola egyszerűen képtelen a maga munkáját elvégezni, mert a falusi és felekezeti törpeiskolák egymással nem kívánnak együttműködni.” A tanítóság helyzete (hiánya anyagi ellátottságuk, pénzbeni és természetbeni járandóságuk levonása, kiszolgáltatottságuk az egyháznak) is az oktatásügynek egy kézben — az állam kezében — tartását követelte.

„A felekezeti iskolák tanítóságának 65—70%-a óhajtott az iskolák államosítását... egyrészt az egyházi uralom alóli felszabadulásuk, másrészt az oktató-nevelő munka egységes irányítása alá vonása miatt” — olvashatjuk Moldoványi Jánosnak, Nógrád-Hont megye volt tanfelügyelőjének visszaemlékezésében.

A megye helyeinek Nemzeti Bizottságai, képviselőtestületei egyhangúlag, vagy szavazattöbbséggel követelték az iskolák államosítását. (Íme egy dokumentum megállapításunk bizonyítására.)

Kivonat

Mátraszőlős község Nemzeti Bizottságának és képviselőtestületének a községközségi tanácstermében 1948. május hó 29-én megtartott együttes rendkívüli közgyűlési jegyzőkönyvéből. 21/kgy.-950/1948. szám

Tárgy: Felekezeti iskolák államosítása

Szalkai László (felső) mint a Nemzeti Bizottság alelnöke és képviselő testületi tag, de mint a Nemzeti Parasztpárti helyi szervezete elnöke kéri a Nemzeti Bizottságot és a képviselőtestületet, mondja ki a felekezeti iskolák államosításának szükségességét és határozatát az illetékes felsőbb hatóságokhoz sürögősen terjessze fel.

Elsősorban, hogy az állam évi 150 millió Ft-ot szavazott meg az egyházi iskolák fenntartására. Ebből 90 millió Ft esik a római katolikus iskolákra. A felekezeti iskolák tanítóit is az állam fizeti. Ezzel szemben a felekezeti iskolákban a szegénysorsú tanulók könyvet nem kapnak. Némcsak a tanulók, hanem a tanítók is ezekben az iskolákban mostoha vannak kezelve. Ha államosítják őket, lényegesen jobb lesz mind a tanulók, mind a tanítók helyzete, mert a tanulókat ellátják megfelelő tankönyvekkel, a tanítók viszont kedvezőbb anyagi helyzetbe kerülnek...

Határozat

Úgy a Nemzeti Bizottság mint a képviselőtestület az előadó előterjesztését egyhangú határozattal magáévá teszi és kéri a felelős magyar kormányt, hogy felekezeti iskolák államosítását mielőbb törvényesítse...

Elrendéli a Nemzeti Bizottság és képviselőtestület a hozott határozatnak a Miniszterelnökhöz, a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszterelnökhöz, a vármegyei Nemzeti Bizottsághoz és az összes pártok vezetőihez való megküldését.

*****
vezető jegyző

(Nógrád megyei Levéltár; Nógrád-Hont megyei Nemzeti Bizottság iratai 137/1948. sz.)

Állást foglaltak az iskolák államosítása mellett az üzemek dolgozói, a községek lakosai, akik maguk is látták azt a tarthatatlan állapotot, hogy egy-egy községben néha több iskolai épület is van, de amelyekben a hiányos felszerelés, a mostoha körülmények miatt lehetetlen egy „becsületes” tanítási órát megtartani.

Zagyvapálfa Nemzeti Bizottságától

Tárgy: Válasz a Nógrád-Hont megyei Nemzeti Bizottságnak 137/1948. sz. leiratára

Ertesítem a Nógrád-Hont megyei Nemzeti Bizottságot, hogy községünk mindent elkövet az iskolák államosítása ügyében. A zagyvapál-

falval Nemzeti Bizottság táviratilag kérte Dinnyés Lajos miniszterelnök és Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter urat az iskolák azonnali államosítására, a demokratikus tankönyvek bevezetésére. Ezt kérte szintén táviratilag a községi képviselőtestület, a bányatelepi központi műhely munkásai... az üveggyári munkásság, a zagyvapálfaival összes munkásság. Akik a bányánál dolgoznak, a szabad szakszervezetnek keresztül kérték, a katolikus szülők gyűjtőívet irattak alá a bányatelepen, az üveggyárban és a községben az államosítás ügyében.

Zagyvapálfa, 1948. június 10.

Dudás István
a Nemzeti Bizottság elnöke

(Nógrád megyei Levéltár; Nógrád-Hont megyei Nemzeti Bizottság iratai 137/1948. sz.)

Salgótarján város lakossága (a Nemzeti Bizottság és a képviselőtestület) nemcsak az iskolák államosítását követelte, hanem állást foglalt az egyházi reakció tevékenysége ellen is.

Salgótarján megyei város
polgármesterétől

Tárgy: Jelentés a felekezeti iskolák államosítása körüli teendőkről Felhívására tisztelettel jelentem:

a.) ... a Nemzeti Bizottság 1948. június 7-én egyhangú határozatban tiltakozott a pócspetri rendőrgyilkosság ténye ellen és követelte a gyilkos és a felbújtók legrigorúbb megbüntetését. Ezt a határozatot a két hivatalos helyre elküldte. Ugyancsak ezen a gyűlésen elhatározták, hogy Mindszenty hereceprimáshoz átiratot intéznek, és a pócspetri rendőrgyilkosság esetéből kifolyólag tiltakoznak az ellen, hogy az iszentfői, vallásos lelkületű hívek lelkét megmérgezve az egyház igazsága a népet a demokrácia ellen, mert megállapítható, hogy a pócspetri eset részben a hereceprimás által kibocsátott pásztorlevélnek következménye...

b.) ...

Salgótarján, 1948. június 10.

Blanár Sándor

polgármester

(Nógrád megyei Levéltár; Nógrád-Hont megye Főispánjának iratai 281/1948 sz.)

Az egyházi reakció más jellegű ténykedéséről konkrét példát említ Moldoványi János is visszaemlékezésében: „Minden alkalmat megragadtak a demokratikus fejlődés fékezésére; még a fenyegetéstől sem riadtak vissza. Ennek legjellemzőbb példája volt a következő esemény: Kőrömczi János szécseyi járási iskolafelügyelő, a szécseyi római kat. fiúiskola igazgatója, a Pedagógus Szakszervezet Szécseyi Járási Szervezetének szociáldemokrata párti elnöke a ludányi római kat. esperes-től, dr. Horváth Gyulától írásban hivatalos felszólítást kapott, hogy három napon belül mondjon le a pedagógus szakszervezeti járási elnökségről, lépjen ki a szociáldemokrata pártból. Ha ez nem történik meg, állásától megfosztják. Kőrömczi elvtárs az esperesi felszólítás kézhez vétele után azonnal felkereste a Tanfelügyelőiséget, tanácsot kért, hogy mit cselekedjen?! Ha nem teljesíti az egyházi hatóság követelését, 38 évi pedagógiai szolgálat után állás nélkül marad, és a megélhetése veszélybe kerül. Adva volt tehát a lecke, miképpen oldjam meg ezt a kérdést politikusan, gyorsan és megnyugtatóan. Az eseményt nyomban jelentettem a szociáldemokrata párti főispánnak, alispánnak, kérvén, hogy ők, mint a párt megyei vezetői, legyenek segítségemre az ügy mielőbbi elintézésében. Másnap dr. Kovács Jenő alispán, Kőrömczi János és én felmentünk Budapestre a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszteriumba, ahol felkerestük dr. Bóka László szociáldemokrata párti államtitkár, és segítségét kértük. Ő azt mondta, hogy mivel valláspolitikai érdekeket érint az ügy, meg kell kérdezni a politikai államtitkárt, dr. Alexics Györgyöt (aki a Kommunista Párt tagja volt). Ez meg is történt. Mindkét államtitkár fel volt háborodva, hogy vidéki kis esperes mire vetemedik hatalmi gőgében! A két államtitkár, az alispán és én bementünk a kiscsapatpárti dr. Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez. Ismertettük vele az ügyet. Hosszas vita után megállapodás született: Kőrömczi Jánost még aznap hatállyal (1947 őszén) kinevezte a Miniszterium állami tanítónak — mivel Szécseyben nem volt állami iskola —, az ottani állami polgári iskola helyettes igazgatójának is kinevezte. Az erről szóló döntést Kőrömczi kártárs ott helyben kézhez kapta, a másolati példányokat pedig Horváth Gyula ludányi esperesnek küldte meg a Miniszterium.”

Az 1948. XXXIII. tc. végrehajtásáról intézkedő 8000/1948. VKM sz. rendelet megjelenése után megkezdődtek a konkrét intézkedések az államosítás végrehajtására, illetve a végrehajtás előkészítésére. Megtörtént a tankerületi főigazgató, illetve a VKM által az államosított iskolák vezetőinek megbízása; az MDP helyi szervei és a tanügyi hatóságok mindenütt felmérték, kik azok a nevelők, akik az államosított iskolákban nem kívánnak tanítani. (Balassagyarmaton 8, Szécseyben 3 fő nem kérte átminősítését, tehát lemondott állásáról.)

Az államosított iskolák vagyontárgyainak állami tulajdonba vételét megelőző leltározást közvetlen az államosítási törvény megjelenése után megkezdték. A salgótarjáni járás főjegyzője 1948. június 23-án ezzel kapcsolatban jelentette a megye főispánjának, hogy „Az egyházi iskolák felszerelési tárgyainak leltárba vétele folyamatos, és több köz-

ségben azt a rendőrség végzi... Utasítottam a községi elöljáróságokat, mint helyi közigazgatási hatóságokat, hogy a leltározásnál, melynek elvégzése a Vallás- és Közoktatásiügyi Miniszter által megbízott iskolaigazgató feladata, a szükséges segítséget adja meg a leltározást végzőknek.”

A leltározást követte a hivatalos állami átvétel. Az átadást a helybeli politikai szervek, társadalmi, tömegszervezetek megbízottainak jelenlétében az államosítási bizottság bonyolította le.

Cserháti József nyug. iskolaigazgató (lakik: Baglyasalja Petőfi u.) mint az államosítási bizottság tagja, megbízatásának megfelelően a salgótarjáni és a sziráki járásban végezte munkáját. Visszaemlékezésében az alábbiakat olvashatjuk: „... az államosítás tényéről a helyszínen jegyzőkönyvet vettünk fel kataszteri birtokívek, helyszínrajzok alapján, hogy az illetékes telekkönyvi hatóságok az államosított iskolák ingatlanvagyonát telekkönyvileg bekebelezhessék az állam javára.

Salgótarján városban és az iparmedencében volt Rimamurány-Salgótarjáni Rt. és a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. valamennyi iskoláját és nevelői lakását mi államosítottuk. (Az államosítási bizottság másik tagja Müller Pál iskolafelügyelő volt.) A tárgyalásokon a vállalatok jogi képviselői is megjelentek a társadalmi szervek képviselőivel együtt. Őket azért említem meg, mert a pedagógusok által lakott lakások államosítását kifogásolták; vállalati lakásoknak szerették volna azokat megtartani. (...)

Egy-két helyen, pl. Etesen, Cserhátszentivánon és még néhány helyen a volt kántori lakások okoztak némi problémát. De a megfelelő hangnemben vezetett tárgyalás után közös megegyezésre jutottunk, s mindkét fél megnyugvására meghoztuk a határozatot. Az sehol sem történt meg, hogy a jegyzőkönyvet az eredeti iskolafenntartó képviselője ne írta volna alá. (...)

Hátra volt még Szécsényben és Balassagyarmaton az Irgalmas Nővérek tulajdonát képező zárda és ugyanott a Szalézi rend oktatási célokát szolgáló objektumainak államosítása. Habár nem a mi körzetünk volt a balassagyarmati járás, ellenvetés nélkül fogadtuk el a megbízást. Mint mindenütt a megyében, itt e „kényesebb” helyeken még inkább vigyáztunk arra, hogy tárgyaló partnereinket vallásos érzéseikben meg ne sértjük. (...) Nem is tapasztaltunk semmiféle — a szokásostól — eltérő jelenséget. A Szalézi rendet képviselő Főtisztelendő úr kérését pl., hogy a templom mellett némi telekkiigazítást végezzünk,

teljesítettük, s a helyszínen jelöltük ki a határvonalat. A zárda államosítása is nyugodt légkörben történt, csak amikor a jegyzőkönyvek aláírására került sor, buggyant ki a nővérek szeméből a könny. Ez az érzelmi reakció volt az egyetlen, amit konkrétan érzékeltünk államosítási tevékenységünk során.”

A Cserháti József visszaemlékezésében említett balassagyarmati Szatmári Irgalmas Nővérek Zárdája államosítása alkalmával készült jegyzőkönyvből idézünk néhány részletet:

Jegyzőkönyv

1. Felvéve Balassagyarmaton 1950. évi május hó 4-én a Rákóczi Fejedelem uti (volt Szatmári Irgalmas Nővérek Zárdája) állami általános iskola igazgatói irodájában a 2700-1949. eln. sz. miniszteri rendelettel kiküldött kéttagú államosítási bizottság működéséről.
2. Jelen vannak: Müller Pál iskolafelügyelő. Cserháti József szakfelügyelő mint a kéttagú államosítási bizottság tagjai, Földi Pál villanyyszerelő, az MDP elnöke, egyben a Népfrent képviselője, Komandi Karmela az irgalmas nővérek főnöknője, Vincz Klavéria nővér a volt iskolafenntartó képviselőjében.
3. A jegyzőkönyvet vezeti Kollarovits László ált. isk. igazgató.
4. Az iskolánál az államosítási bizottság már járt 1950. évi február 15-én. (...)
6. Állami tulajdonba kerülő telek-, ház- és földingatlanok: (...) (részletes leírás)
A telekre vonatkozó vázlatrajz az 1. sz. melléklet; az iskola épületére vonatkozó a 2. sz. melléklet; a zárda épületére vonatkozó a 3. sz. melléklet; a 4. sz. melléklet a telekjegyzőkönyv másolata. Adatok, méretek és műszaki leírás a mellékleteken.
7. A bizottság döntése és annak megokolása:
A 6. pont alatt jelzett telekingatlan a rajta levő összes épületekkel teljes egészében az állam tulajdonába kerül. Így döntött a bizottság, mert az 1948. XXXIII. tc. 3.§-nak 1. bekezdése szerint, mint az iskola fenntartását szolgáló egyéb vagyon, tehát a lakás közművelődési cél-vagyonnak minősül és ennek alapján megy át állami tulajdonba. Az 1947-1948. tanévben iskolai célt is szolgált.
8. Mind a beépített, mint az ingó leltár mindkét épületről az 5. sz. mellékletben. Az iskolai leltár külön.
(...)
10. Csatolt okiratok: a bizottság részéről 3 db. vázrajz, 1 db telekjegyzőkönyv és 1 db. leltári jegyzék.
Fenti jegyzőkönyvet jelenlévők felolvasás, értelmezés és megértés után jóváhagyóan aláírták azzal, hogy 15 napon belül élhetnek felbevezési jogukkal.
A L Á Í R Á S O K
(Nm. Levéltár Balassagyarmati Városi Tanács VB Ig. Oszt. iratai 14/1950. sz.)

Leblancné Kelemen Mária

Rászedés, csel és cselszövés

Mikszáth regényeiben

A tekintetes vármegye rég elsüllyedt már, a régi nemes urak mind porrá váltak, vajon mi élteti ma is Mikszáth regényeit? Miért beszélgetett Rooseveltnél elnök a Szent Péter esernyője írójával, és miért népszerű Mikszáth külföldön?

Ennek most csak egy okát ragadjuk ki: Mikszáth humora ősi és egyetemes.

A legrégebbi hagyományban gyökerezik, hiszen Aiszoposz állatmeséje a ló megszelídítéséről, a sokat tapasztalt Odisszeusz kalandozása nem más, mint az ember furfangjának dicsőítése. A népmese hőse is gyakran ravaszsággal győz, hol a sárkányt, hol meg a vén boszorkányt csapja be, János szolgál pedig addig-addig érti félre gazdája parancsait, míg egész gazdaságát tönkreteszi.

Ez az ősi humor egészen egyetemes, a görög irodalomban éppen úgy, mint a népköltészetben, ilyen egyetemesség jellemzi Mikszáth művészetét is. Hogyne volna egyetemes, amikor a szituáció egészen általános, mindenütt ismert: a ravasz becsapja az ostobát, a róka túljár a farkas eszén, de azért a vén kakas a rókát is megtréfálja. Tehát innen is, onnan is felsorakoznak a ravaszok, csellel támadnak a jámborokra, amíg ki nem sül, hogy a jámbornak is van ám magához való esze.

Ha ilyen szemszögből tekintünk Mikszáth regényeire, rögtön feltűnik a rászedések, cselek és cselszövések nagy száma. A szereplők csaknem valamennyien cselekben gondolkodnak, cselst szönek, cselre csellel felelnek, vagy elképzelt cselszövés ellen hadakoznak, mint Görgey alispán, A fekete város egyik hőse. A cselek mennyisége is meglepi az olvasót, de mi ez a minőséghez képest! Az emberi ravaszság ezerféleképpen tükröződik Mikszáth regényeiben, s az egyes cseleknek, cselszövényeknek más és más a funkciója. Ebben a sokféleségben sajátos lélektani törvényszerűség uralkodik: a szereplők rendszerint kombinálnak, apró jelekből, szavakból, tettekből következtetnek, a kiszemelt áldozat gondolatvilágába iparkodnak behatolni, vagy éppenséggel nyomoznak, ahogy Wibra Gyuri teszi a Szent Péter esernyőjében.

Mindezt a regények részletesebb elemzésével kell bemutatnunk, de azelőtt vizsgáljuk meg, ugyan honnan merítette Mikszáth ezt az utánozhatatlan, egyedülálló művészetet?

Mint minden kisgyerek, nagyon szerette a mesét, visszaemlékezéseiben újra meg újra visszatér erre. De éppen az az érdekes, hogy milyen meséket kedvelt! A csali mesére hívja fel a figyelmet, pedig az ilyenfajta történet inkább bosszantani szokta a gyerekhallgatót, mert a mesélő úgy tesz, mintha hosszabb történetet beszélne el, s a zöld disznó meséje bizony hamar véget ér.

Meghatottan emlékezik vissza az író a nagymamára, aki Ebec ken lakott, és szép meséket tudott (Az ebeci délutánok). De vajon miféle mesék voltak ezek? A nagymama újra meg újra rászédte unokáját, hol azt vetette szemére, hogy nem követi képzeletével az eseményeket, hol meg nem kérdezte meg, mi is az a macsaker, pedig nem tudta, mert hiszen nincs is ilyenféle állat.

Mikszáth különös hajlama már ekkor megmutatkozott: örömet lelte a rászedésben, még akkor is, ha rajta verték el a port.

Szívesen hallgatta a paraszttasszonyok meséit is, a tündérmesékben talán éppen az ragadta meg, hogy a hős túljár a sárkány, a vén boszorkány eszén. Ezeknél is többet mondhatott neki a Térdszéli Katicáról, János szolgáról mondott mese, mert összecsapásról, vetelkedésről szól mind a kettő.

Ezt az otthoni „rászedős” nevelést folytatta a rimaszombati középiskola tanári testülete is. Mikszáth 1857-ben kezdte meg a tanulmányokat, s ekkor a tanárok joggal tartottak a besugóktól, tehát jelképesen fejezték ki politikai mondanivalójukat, újra meg újra rászédtek a németet. Maga Mikszáth így emlékezik vissza kedves tanáraitra:

„— Nem afféle tanügyi bácsik voltak, hanem az utolsó generálisok, akik titokban hadsereget nevelnek, ügyes politikuskok, akik óvatosan, nagy furfanggal belecsepegtetik a rideg, száraz tananyagba azokat az édes érzéseket, melyekből a hazaszeretet lombosodik ki...”

Selmebányán, ahol a gimnázium felső osztályait végzi, ismét más hatás éri. Itt a diákcsoány ragadják meg, ezekről ír a Tavaszi rügyekben. A diákok újra meg újra túljárnak a tanárok eszén, s bizony még a csínytevő gyerek édesanyjának is mosoly tündöklék az arcán, amikor a vádakat hallja.

Pesti jogász éveiről keveset tudunk, annál többet a fiatal balassagyarmati esküdt életéről, mert ennek eseményeit későbbi felesége, Mauks Ilona visszaemlékezéseiben részletesen feljegyezte. Ezek szerint Mikszáth nagy tréfacsináló volt, abban lelte örömet, ha valakinek az eszén túljárhatott. Az ügyfeleket kitanította, hogy mit mondjanak a tárgyaláson, s ebből gyakran óriási derűtlenség támadt. Egyszer a Mauks lányokat édesapjuk, a szolgabíró úr nevében hivatalosan beidézte, mert a főnök nem nézte meg, mit ír alá. Néha azért megnézte, ezért nem sikerült Mikszáth

csele: kötelezvényt akart vele aláírni arról, hogy a lányát hozzáadja feleségül. Amikor pedig a szülők nem egyeztek bele a házasságba, Mikszáth egymás után kovácsolta a ravasz terveket, hogy beleegyezés nélkül összeházasodhassanak. Később, amikor válniuk kellett, kegyes csalással bírta rá Ilonkát az elválásra.

Hosszú éveken át küzdött, míg kivívta az irodalmi sikert, akkor újra megkérte elvált feleségét, s attól fogva mint komoly férj és családapa felhagyott a csínyekkel, nem eszelt ki cseleket. De nem hagyott fel a kombinációval! Naponta járt kártyázni, kitűnően játszott, az ország legjobb alsós játékosának tartották. Márpedig, ahogy maga is írja a **Falusi délutánokban**, az alsós „fordulatos, s tele van váratlan élményekkel”.

Hősei közül többen nagy kártyások, Noszty Feri az egész hozományvadászát alatt a kártyás izgalmát érzi.

A diákcsínytól a kártyajátéktól Mikszáth nagy utat tett meg az életben is, az irodalomban is. De bármilyen hosszú volt ez az út, s bármekkora a fejlődés, a gyermekkori emlékeket sohasem tagadta meg, a csíny mindig kedves maradt neki, az ártatlan cselet kedvelte, sőt, még a gonosz cselszövéstől sem tudta teljesen megtagadni az együttérzést, mert kombinációt látott benne. Talán ez is hozzájárult annak magyarázatához, hogy a Nosztyak aljas machinációját némi megértéssel fogadják az olvasók. Ezzel szemben a **Különös házasság** Dóry bárójának aljasságára már nincs bocsánat, de ehhez kombináció sincsen: Mikszáth a cselszövényt csak kívülről, az események oldaláról mutatja be, a sérelmekről az áldozatok beszélnek.

A regényekben se szeri, se száma a sok rászedésnek, cselnek és cselszövésnek, se felsorolásukra, se részletes elemzésükre nem vállalkozhatunk, mindössze néhány jellegzetes vonásra hívhatjuk fel a figyelmet.

A csíny önmagában és önmagáért is foglalkoztatja Mikszáthot, számos elbeszélésében, regényében egyszerűen mulattatja vele az olvasót. Mennyire kedveli az olyan alakokat, mint Lengeffy Elemér (hajdani nevén Nawratil Samu), aki még maga fizetett volna azért (ha pénze lett volna), hogy valami nevezetes csíny elkövetéséhez jusson, mert örökösen ilyenek után szomjazott... (**Beszterce ostroma**).

Későbbi műveiben az egyszerű csínyeket is motiválja, a mondanivaló szerves részévé teszi. Ez a motiváció olykor lélektani, az öreg Noszty azért bír roppant befolyással, mert a miniszterelnök osztálytársa volt, márpedig: „A közösen elkövetett diákcsínyek jobban forrasztanak, mint akár a közösen csinált történelmi események.”

A nemzeti szónokokkal szemben elkövetett csínyek azonban sajátos ambivalenciát teremtenek: maga a tett megbocsáthatatlan, az áldozat mégis nevetségessé válik. Ugyanilyen kettősség jellemzi a Katánghy Menyhérről szóló történeteket is. A szélhámos dzsentri-fiú becsapja ugyan a naiv választókat, rászedi a fürdővendégeket, mégis kedves és sikeres alak marad mindaddig, amíg új felvonás következik. Mikszáth ugyanis itt két kombinációt állít egymással szembe: Katánghy gazdag, előkelő lányt szeretne elvenni, tehát egyszerűen hozományvadász, de ezúttal Klárikával és édesanyjával találja szembe magát, akik az állítólag jól kereső orvost akarják meghódítani. A két kombináció sikerrel jár, s a fiatalok csak az esküvő után tudják meg, hogy „egymásra találtak”, Klárikának nincs pénze, Menyusnak pedig betegei nincsenek. Menyus még ekkor is kedves lehet az olvasónak, de már felsült, mint cselszövő elbukott, nem igazi rászedő többé, hiszen őt is rászedték.

Mikszáth nagyon kedveli az ilyen megkontrázott kártyajátékot, amelyben csel cselet követ. Itt Katánghy indít azzal, hogy jól kereső orvosnak adja ki magát. Ekkor a nők érdeklődni kezdenek utána. Klárika megvizsgálta magát, a nagy honoráriummal megszédíti, az anya nagy vagyon reményét kelti, végre Katánghy nyilatkozik. Persze az események tovább folynak, János bácsi, a csodálatos kortes, akit mindenki utál, képviselőnek választja meg Katánghyt, most együtt cselez a dicső család, aztán Menyus levelei következnek, s ezekben változatos ötletekkel rászedi feleségét. Itt már nem is a sok rászedést, cselet kellene számon tartani, hanem inkább az igazságot tartalmazó szavakat, mert ilyeneket csak tévedésből mondanak vagy írnak a szereplők.

Egészen másféle, mégis cseles férfiú Gregorics Pál, a magyarok kéme a 48-as szabadságharcban, majd pedig egy hatalmas vagyon ravasz őrzője (**Szent Péter esernyője**). Gregorics rászedi kapzsi testvéreit: előre kiszámítja, hogy felverik a kis ház árát, ahová az üstöt befalaztatta. Az üstben semmit sem találnak, ami értékes volna, de legalább felsülnek, a ház ára pedig a fiáé lesz. Övé lenne az esernyő nyelvébe rejtett utalvány is, de Gyuri elkésik, most már neki kell lépésről lépésre kombinálni, nyomozni, hogy az esernyőt megtalálja. A regény fő cselekményét éppen a kombinációk és ezek következményei adják.

A **Különös házasság** szereplői csaknem valamennyien cselesen gondolkoznak, persze, ki-ki a maga módján. Dóry báró erőszakos,

durva eljárása minden kombináción kívül esik, csel ugyan, de annyira embertelen, hogy az író belülről, az elkövető lelkivilága szempontjából nem is elemzi. Ezzel szemben a derék szereplők cseleit részletesen mutatja be, s ezek éppen ártatlanságukkal nyerik meg az olvasót. Buttler gróf titokban fát vág Piroska helyett az erdőben, Horváth uram pedig papírhajókon levelez lánya udvarlójával, hogy jobban megismerje, majd a gróf kertészlegénynek, Piroska meg cselédnek áll be, hogy egymás közelében lehessenek. Végül a megoldás is jellegzetes: Dóry durva cselére Buttler romantikus qui pro quo-ja a válasz, s talán él valahol ez a boldog pár, olyan országban, ahol nem a papok az urak. És ami nem maradhat el: Krok apó, az összeesküvők árulója „kombinál”, nyomoz Buttler János után.

Mikszáth **A Noszty-fiú esete Tóth Marival** mondanivalóját két csellel is kifejezi. Az első a „nagy számár”, tehát Kozsehuba Tivadar csele. A gazdag polgár, akinek virágzó szeszgyára és négy háza van a piacon, rábírja a gyenge akaratú Noszty Ferit a váltóhamisításra. Ez a csel könnyíti meg Tóth uram, a derék polgár cselét, mert fegyvert ad kezébe a Noszty-családdal szemben. Noszty Feri elégtételt követel tőle? Ám legyen! Stromm ezredes, akinek a nevét ráírta a váltóra, a döntő pillanatban előlép, és belefojtja a szót.

A ravasz, furfangos vendéglős csele éppen úgy sikerrel jár, mint a derék, becsületes polgáré. Ezek a sikerek hirdetik az író mondanivalóját: vége a dzsentri uraskodásnak, a régi fogások kimentek már a divatból, új korszak következik: s ez a vagyonos polgár érvényesülésének az ideje.

A **Noszty-fiú esete Tóth Marival** legtöbb szereplője beletartozik egy láncolatba: egyeseket ő csap be, mások pedig az ő eszén járnak túl, s ez olykor többször is megismétlődik. Maga Noszty Feri áldozata ugyan az előbb említett cseleknek, de főszereplője annak a cselszövésnek, amelyet Tóth Mari hozományának megszerze-

seért az öreg Noszty kezdeményezésére elindítottak. Hosszú lenne az egyes cselek felsorolása, érjük be most a két hadjárat rövid ismertetésével.

A cselszövés lélektani alapra épül: Tóth Mari cselből tart, mindenkit hozományvadásznak vél, aki udvarolni próbál neki. Ezért kell vele elhitetni, hogy Feri önmagáért szereti. A hadjárat jól indul: az iparosok báljában nemcsak Feri jelenik meg áruhában, hanem Mari is. Kettős qui pro quo, kettős szerepcsere tanúi vagyunk, Mari ravaszkodik most is, később is, de a bonyolult, erősen megszótt hálót nem tudja elszakítani. Ez a duplázás megismétlődik: a két rászedett lány, Róza és Mari az éjszaka sötétjében az udvarlójáról beszél. Az olvasó tudja, hogy mind a kettő Noszty Feriről ábrándozik, ők azonban ideáljukat összemérik, ahogy az író mondja:

„— Ó, lányok, lányok, ne bolondozzatok, egymás hegyibe hordva ifjaitok magasztalását, melyik a különb köztük, még össze találnátok zördülni e fölé, mikor pedig hiábavaló feleselés az egész, mert egyugyanazon emberről beszéltek mind a ketten...”

Az első cselszövény Tóth uram ellenállásán megbukik, s ekkor kerül sor a másodikra: Feri kompromittálja Marit, s az úri társaság szokása szerint most már mindenki természetesnek tartja a házasságot. De amilyen gondtal a vármegye előkelősége kidolgozta, elősegítette a ravasz tervet, olyan határozottsággal, körültekintéssel és furfanggal szállt vele szembe Tóth uram, s a kettős kombinációt egy mesteri fogással megsemmisítette. Ő is sokat vesztett, de az úri társaság még többet: felvonult az esküvőre, és megszegyenítve távozott az egész világ szeme láttára.

Pedig Feri maga is mester a szakmában, a nőhódításban jártas, a családi terv is segíti, de főként nagy kártyás, tud kombinálni, ami ilyenkor nagyon fontos. Hideg fejvel udvarol, nem csatlakozik a fiatalokhoz, amikor Mari is köztük van, tud parancsolni az idegeinek. Ahogy Mikszáth írja:

„— Összes érzékei, tehetségei meghatványozódtak, még a lábujjaival is gondolkozott — ahogy a nagy kártyások mondják. A »ferbli« két nagy regulája vezette. Az egyik el nem árulni tudni az arccal, hogy milyen »blatt« van a kézben. A másik elévülhetetlen regula, hogy a ferblit két kártyából kell megjátszani, vagyis addig, míg nincs minden kártya kiosztva...”

»Javitani« vélt hát a helyzeten, ha visszatartja magát, s nem közeledik szembeszökő módon a lányhoz. Sokkal házardabb volt, hogyszem mindjárt a »zsinór« után nyúljon. A taktika adja a győzelmek savát, borsát. A katona is, a játékos is taktikával dolgozik. Ez az igazi, ehhez tartotta magát.”

Mint Noszty Feri, a többi szereplő is rászédő és rászedett, felváltva vagy ugyanabban az időben. Kopereczky Izrael Izsák, az állatok tanítványa csellel szerzi meg Vilmát feleségül, a csel látogatásával nyeri meg a közvéleményt, amikor akaratlanul is elhiteti, hogy egy hallásra megtanulta az elhangzott üdvözlő beszédet. Ravasz csinyekkel némitja el a nemzetiségi szónokokat, a parasztokat újra meg újra becsapja. Túljár a tüntetők eszén, Ferit pedig erőszakos csellel választatja meg szolgabírónak. No, de azért Feri se hálátlan! Barátját beajánlja hozzá titkárnak, az pedig felszarvazza a főnököt. Kopereczky áldozatul esik Tóth uram cselének is.

Mikszáth egy-egy olyan alakot is szerepeltet, akinek a rászedés valósággal a hivatása. Rendszerint színész vagy volt színész az illető, mint Lengeffy vagy Kopereczky mindenese, a jeles Bubenik. Hozzájuk társul Bibók Zsiga, **A fekete városban** szereplő kalandor, aki csak akkor mond igazat, ha elvéteti. De sok csíny, tréfa, felültetés fűződik a tevékenységükhöz! Mikszáth kedvére szól róluk, olykor szinte a maga örömeire, mert a regénynek nincs is mindig szüksége ezekre az epizódokra.

Minden kombináció érdekes, de legérdekesebb, ha ugyanarról a dolgról ketten kétféleképpen kombinálnak. Görgey alispán, **A fekete város** főszereplője cselszövéstől tart. Egész életét megmérgezi a gondolat: bátyja és sógornője becsapja őt, mert az ő lánya halt meg, s nem az övék, így hát nem tudhatja, vajon saját gyermekét neveli-e vagy az övéket. Valóságos rögeszmévé válik ez a gyanakvás, meg is kell osztani valakivel. Ki mással, mint Marjáknéval, a jószívű, de minden pletykára, gyanúsításra hajlamos asszonnyal? Milyen kitűnően mutatja be Mikszáth a vergődő apa és mellette a pletykaéhes asszony szerepét. Marjákné valósággal élvezzi, lassan, izlelgetve fogyasztja a finom csemegét, s mindjárt meg is toldja a maga paraszt eszével: persze, persze, hiszen így szép örökséghez jut Görgey János úr lánya!

A cselek ebben a regényben is fogaskerek módjára akaszknak össze.

Görgey alispán tart is a cselből, és használja is: lányát álnéven nevelteti Lőcsén. Ehhez Quendel apó segítségét veszi igénybe, s bizony Fabricius hiába próbálkozik, nem tud Rozáli titkárnak nyomára bukkanni. Ezt későbbre, csattanónak szánta a szerző. Mert időközben Görgey Gyuri kéri feleségül Rozált, s ebből kiviláglik, hogy az alispán gyanakvásának nincs alapja. Vége hát a rögeszmének, a kegyes család csak az ő képzeletének szülötte volt. De már halad az alispán az úton, amely egy másik csel felé vezet: Fabricius törbe ejti a vármegye urát, és csak Görgey halála után tudja meg a titkot: Rozáli az alispán lánya! Csel és cselszövés mindenütt, de végül a végzet félelmes keze sújt le az alispánra is, a fiatalokra is.

Nagyon jellemző a politikai események ábrázolása. A titokban szervezkedő kurucok az elnyomatás korának magyarjaira emlékeztetnek, azt a jelképes stílust használják, amelyet Mikszáth diák korában ismert meg. Amikor Esze Tamás és Görgey János fegyvert szállít a társzekereken, a kérdezősködő alispánnak azt mondja Esze, hogy egy szívéhez közel álló özvegyasszony kelenyégjét szállítja, aki férjhez készül menni. Bibók Zsigának gyanús a dolog, ki is deríti az igazságot. Amikor az alispán megkérdi, hogy szép-e legalább az asszony, így felel a kérdésre:

„— Nekünk bizony az. Ez a szép nagy Magyarország ő.

— Csak nem akarja talán mondani...

— De igenis, az ő staffírunkját vitték, megnéztem; puskapor volt a ládákbán és puskák.”

Ahogy a csel és az elhárítás, a játék és a kontra megkívánja, az áruló megfejtje a jelképes beszédet, sőt, a másik párt is jelképekben fejezi ki magát.

A regény konfliktusát Mikszáth az ötödik fejezetben beszéli el, s ennek **A szászok furfangja** címet adja. Az alispán haragjában rálő a lőcsei bíróra, a vadásztársak pedig a sebesültet addig vizsgálják, amíg csak egy csepp vér van a testében, hogy a véreljelt földet birtokba vehessék. Embertelen, gyalázatos csel ez, Mikszáth nem is törekszik a szászok tettének belső motíválására, ahogy Dóry cselét is kívülről ábrázolta.

Ebből az összeütközésből ered azután számos csel, csak azt emeljük ki közülük, amelyik mintegy véletlenül a két párt cselének találkozását mutatja. A kerti vendéglőben találkozik titokban Görgey Pál a lányával, s ugyanott adja el Bibók Zsiga azt az írást a lőcsei bírónak, amellyel az alispánt tönkretetheti a város. Görgeyt már-már elfogják, amikor sípjába fúj, huszárjai, zsoldosai kirohannak rejtékelyükről, s most már az alispán fogja el a bírót és Bibókot.

A szerelem, a házasság egészen különös helyzeteket teremt, s ezeket általában csak nagy furfanggal lehet rendbe hozni. Milyen fejtörést okoz Bibók Zsiga hazatérése! Hogyne okozna, mikor halálhírért költöttek, és az apja törvényesen elvette a feleségét. Mennyire felháborodik az alispán, amikor meghallja, hogy sógornőjéhez éjszaka egy molnárlegény jár fel! Be is zárja az istentelent, míg kisül: a férj lopózott be ilyen módon a feleségéhez. Otrokóczy Rozália nem árulhatja el a titkát, és a gyanús jelek Fabriciust valósággal kétségbeejtik, pedig az olvasó tudja, hogy Rozáli az apjával találkozott. És Quendel apó? Ő meg éppenséggel egész háremet tart — jól magyarázható gazdasági okokból. Rászédés, csel és gyanakvás mindenütt!

Nem feledkezik meg az író a nagymama furcsa, egzamináló meséiről sem. Felhasználja az ebecki mesét, gyűjt is hozzá, s megteremti a situációt, amikor egyik szereplője elmondhatja a rászédő történetet. A **Különös házasságban** Horváth uram teszi próbára az udvarlókat, csak annak adja lányát, aki megfejti a mesét. Persze cselre itt is csel következik: az udvarló Horváth uram

lányától tudja meg a megfejtést. A különös medvekalandót más és más változatban is elbeszéli, **A két koldusdiák** és **A fekete város** hasonló változatot tartalmaz. Ez amolyan különös csali mese: az elbeszélő lefózi a hallgatókat. A sok dicsekvő vadásztörténet után különösen hat a medvehistória, melynek végén a vadász bevallja: a medvék megfogták és megették.

A rászédés, csel és cselészöves ősi társadalmi jelenség, irodalmi tükröződését is megtaláljuk a legrégebbi hagyományban. Ezt a hagyományt Naszreddin Hodzsa, Till Eulenspiegel, Csalóka Péter kalandjai folytatják, a tragédiában az intrikus, a cselvígjátékban a ravasz szolga vagy cseléd lány veszi át a szerepet. Gyakori a cselre csel, a verembe ejtett vadász bemutatása, mégis úgy tűnik, Mikszáth újat mert, újat hozott. Megújította a modern regényt, amikor cseles és cselből félt szereplőket mutatott be, a rászédések egész tüzijátékával gyönyörködtelett, atmoszférát teremtett, s világnézetét mondanivalóját a cselek csoportosításával, ütköztetésével fejezte ki.

Lengyel Dénes

Palóc arcok

A CITERAKÉSZÍTŐ BÁNYÁSZ

Karancskesziben szállok le az autóbusról, hogy felkeressem Zsidai Kálmánt, a nyugdíjas bányászt, aki a legzengőbb citerákat készíti egész Palócországban. A faluból gyalog vágok neki az útnak a közeli bányakolónia felé.

Alacsony, vékony ember fogad a zsúfolt konyhában. Fekete keretes szemüvege alól mosolyog a szeme, ahogy ülőalkalmatosságot keres a vendégének. Mindjárt a tárgyra térek, ahogy bekapcsolom a magammal hozott magnetofont.

— Kitől tanult citerázni, Kálmán bácsi?

— Az édesapámtól. Bár kevés ideje volt arra, hogy a gyerekeivel foglalkozzon. Inkább dolgozott, amíg bírta. Kilenc fiúgyerekre még az is kevés lett volna, ha beleszakad a munkába. Ha elcsigázódva hazajött, ritkán volt jókedve. Az volt aztán az öröm, ha mosolyogni láttuk. Ilyenkor szánta rá magát a citerára is. Óvatosan levette a szekrény tetejéről, megtörölgette a portól, az asztalra tette. Úgy nyúlt ahhoz a hitvány hangszerhez, mintha valami nagy érték lett volna. Amikor elővette a libatollat, mi gyerekek már meg sem mozdultunk, csak hegyeztük a fülünket. No, de aztán meg is adta a játék módját, élt a dallam a keze alatt. Verte a lábával a taktust, édesanyám meg énekelte hozzá.

En ilyenkor a közelébe húzódtam, és csak a keze járását figyeltem, hogy ellessem tőle a titkot: a játék módját. Amikor aztán először a kezembe vehettem a libatollat, egy-kettőre úgy ment a citerázás, mint a karikacsapás. Láttam az apám szemén, hogy elégedett velem. Attól fogva zengethettem a hangszert, ha kedvem tartotta. Csak akkor recscentett rám apám, ha elpattanítottam egy hűrt. No, de nem sokáig tartott a haragja, egy-egy dallam után megenyhült az arca, s visszatért az én jókedvem is. Addig volt nekünk jó dolgunk, míg szegény jó apám élt. Negyvenhat éves volt, amikor eltemették. Attól kezdve csak küszködtünk, a nagyobb gyerekek dolgoztak a kisebbeknek.

— Maga hogy kezdte a munkát?

— Először libapásztorokodtam. Akkoriban nálunk mindenkinek volt libája. Olyan család nem volt, ahol ne lett volna. Mi, apró gyerekek őriztük a mezőn a temérdek állatot. Mikor a gabonát levágták, akkor meg a tarlón. Így ment ez pár évig. Tízévesen elkerültem ka-

násznak. Volt állat elegendő. Egy udvarról tízet is kihajtottam napkelte után. Azt ettem, amit a házaknál adtak: szalonnát meg kenyeret. Hű, de nagyon hosszúak voltak a napok. Magányosan hajkurásztam az állatokat, nem volt egy élő ember, akivel szót váltssak. A többi pásztor messzire legeltetett, mert ahol én jártam, ott más ember nem járt.

Tizennyolc esztendősen lehettem, mikor komoly állásba kerültem. Kaptam ökröt, kocsit. ekét: gazdálkodtam a másén. Egy évig voltam béres egy hetven holdas gazdánál. Nem panaszkodhatom rá, nem nagyon hajtott. Igazán korán csak a behordáskor keltünk. Akkor viszont már három órakor felráztak. Mentem a mezőre jókor, mert olyankor még nem törik a takarmány felrakodáskor meg lerakodáskor.

Szabad időnk persze jóformán semmi sem volt. A jószágot etetni kellett ünnepnapon is, meg itatni, tisztítani reggel, délben, este. Vasárnap felkeltünk hatkor, elvégeztünk nyolcra, hát akkor mi volt? Elmeheztünk a templomba.

— Citerázásra mikor szakított időt?

— Leginkább télen. A melegebb időkben a szabadban szórakoztak vasárnapként a fiatalok, akkor a harmonika járta. Drága mulatság volt a harmonika, csak egy legény nyomdosta a gombját, ha összeverődött a társaság. A citerák télen szólaltak meg. Annak gyengébb a hangja, az csak bent érzi jól magát. A citerához könnyen hozzájuthatott az ember. Volt is annyi belőle a faluban, hogy a számát sem tudom. Házilag fabrikáltak. Összeütöttünk három deszkát, lekottáztuk, aztán gyűrünk! Volt olyan citerám, amit lőszeres ládából csináltam, mégis nagyon szépen szólt, pedig meg sem volt gyalulva a deszkája.

Engem a fonóházakba hívoztak, hogy hangulatot csináljak. Az egyik este az egyik háznál, a másik este a másik háznál jelentem meg, hónom alatt a citerával. Mint kamaszgyerek muzsikáltam a lányoknak, mert édesanyám elengedett! „Eredj, fiam, muzsikáljál!” Én aztán nem kértem magam, elmaradtam éjjelig is. Farsang táján még az is megesett, hogy majdnem a virradat vetett haza. Akkoriban olyan magasra szaladt a jó kedv, hogy szinte a házfedelet emelgette. Zengett az ének, az ablakablák meg remegtek.

— Mikor lett bányász?

— Mindjárt a béresévek után... Akkor voltam először büszke, amikor a karbidlámpát a kezembe vettem, aztán végigmasíroztam a fűtőn. Szerettem a bányát, mert ott fizettek, kétszer is havonta. Végre pénzt éreztem a zsebemben, a saját keresetemet, nem a gazdám

koldusfilléreit. Végre igazi jó barátok közé kerültem, összetartó társaságba. Belesodródtam a mozgalomba is.

Aztán lassanként rájöttem, hogy a munkásélet sem fenéki tejfel. Az még csak hagyján, hogy szélesre dolgoztattak bennünket; télen a fűtési időben szakadásig, tizenkettes műszakokban; nyáron meg — mikor nem volt a szénnek piaca — csak három napot mentünk a föld alá egy héten. De mindez semmi. Az volt az igazi baj, hogy nem néztek emberszámba. Ott isten ments megkérdezni, hogy mennyi lesz a fizetés, ha az ember elszegődött. Már nem vették fel... Még Belgiumot is megjártam mint bányász.

— Mikor fogott komolyan a citerakészítéshez?

— Kilenc évvel ezelőtt, amikor megláttam Tuka Zsigmond, Buda Sándor, Szaszko József munkáit. Arra gondoltam, ezt én is megcsinálom. Nem tudnám megmondani, hányat készíthettem eddig, mert az elsőket nem számláltam, csak osztogattam, elajándékoztam: de azt hiszem, már háromszáz körül járok.

Csak tökéletesen kiszaradt fával dolgozom. A fa nehezen adja ki magából az éltet adó nedvet. A nyers rönkfát megcsapdosom a kérginél, hadd szellőzzön, úgy teszem a napra egy-két esztendőre. A hég nem hagyja a naptól megrepedni, a vágások miatt mégis szellőzik a fa. Sokféle fát használok: diót, platánt, vörösfenyőt, lúcfenyőt, eperfát, cseresznyefát, gyertyánfát... mégsem tudtam még eddig ellesni a titkát, hogy melyik igazán jó a hangszerkészítéshez. Nem igaz az, hogy valaki egy fára esküszik. Én csináltam háromszáz citerát, de az háromszázféleképpen szól. Olyan két citera nincs, amelyek teljesen egyformán szóljon. Ha egy fából készítem, ha milliméter pontosságra egyezik a méret, akkor is ég és föld a különbség a hangjuk között.

Nagyon szeretem az erősítő citerákat. Úgy csinálom, hogy a dallamhúrnál erősebb hangot adjon, a kísérohúroknál gyengébbet. Így aztán az én citerámnál nincs olyan, hogy a kísérohúrok zúgása elnyomja a dallamot. Nincs párja az erősítő citerának. Olyan fényes, olyan tömör a hangja, mintha nem is egy hangszer szólna, hanem egy egész zenekar.

Búcsúzól megkérem, játsszon el egy dalt hangszerén. A nyugdíjas bányász komótosan feláll, tekintetével végigsimítja citeráját, s egy pillanattal később megzendül a holt anyag, és mesterének ujjai alatt egyszerűen élővé válik.

Nagy Zoltán

Környezetesztétikai konferencia Salgótarjánban

Valószínűleg minden „konferencia-járónak” megvan a sajátos módszere a különböző országos vagy nemzetközi szemináriumok értékelésére. Van aki az előadók rangjából indul ki, van aki az elhangzottak érdekességéből... Az én módszerem, az, hogy a mindennapi munka során értékesíthető gondolatokat, ötleteket próbálom összeszedni, s akkor mondom értékesnek az eseményt, ha gyűjtögetésem sikeres. A salgótarjáni II. környezetesztétikai konferenciával, azt hiszem, bármelyik szempont szerint mérő résztvevő meg lehet elégedve. Voltak rangos előadók — akár beosztásukat, akár tudományos fokozatukat nézve. Voltak érdekesítő előadások ((pl. a pécsi Lantos Ferencé, aki a környezetesztétika fejlődését a jövő minisztereinek képzésében, tehát az óvodások és általános iskolások vizuális nevelésében látja biztosíthatónak), és voltak bőven tanulságok, ötletek is.

A háromnapos konferencia színességét nem csak a több mint 1000 diaposzítív levetítése biztosította, bár ezek is nagyrészt jószemű fotósok különleges ritkaságú felvételei voltak. A sok szemléletében újszerű és szokatlan hangvételű előadás egymásutánja duplázott rá a látvány színességére. Nem sok helyen hallhattunk például korábban arról, hogy mi a szépség ára. No, persze nem a kozmetikai szalonokban elszenvedett kínokról volt szó, hanem azokról a közgazdasági szempontokról, amelyek az ember jó komfortérzetének biztosításához szükséges gondosabb munka költségtöbbleteit elemezték.

Fontos tanulság, hogy nemcsak az igényes munka jár többletráfördítással, hanem az igénytelen is! Az is, amit bántó gondatlansággal végzünk: a városi lakótelepeken, vagy a természeti táj durva megbontásával... Ezeknél a ráfizetés a gyorsabban elhasználódó idegekkel, az orvosi kezelés és szanatórium költségeivel mutatható ki. Persze, az sem kis tétel, amit a kieső munkanapokon a hiányzók pótlására kell fordítani. A hiányzók között pedig mind több a rossz lakótelepek lakója.

A Karancs alján élők számára ugyancsak időszerű, ha elgondolkoznak az előzőkön! Pogány Frigyes népszerű *Salgótarján-könyvének* tanúsága szerint ma

még „az ország legszebb városi terével” büszkélkedhetnek, s környezetüket a valóban festőien zöld dombkoszorú alkotja. A toronyházak betonszörnyei azonban már tervezőasztalon vannak. A konferencia száznál több résztvevője közül igen sokkal — építészekkel, képzőművészekkel, közigazgatási szakértőkkel — beszélgetve, egyetlen eggyel sem találkoztam aki lelkesedett volna ezekért az arányokat eltorzító, lakásfunkcióban csak korlátozottan alkalmas elképzelésekért. Az persze igaz, hogy a talajviszonyok miatt szükséges cölöpalapokra gazdaságosabb sok emeletet felhúzni, de azokat, akik majd itt élnek, már nem az alapozás műszaki feladata fogja érdekelni.

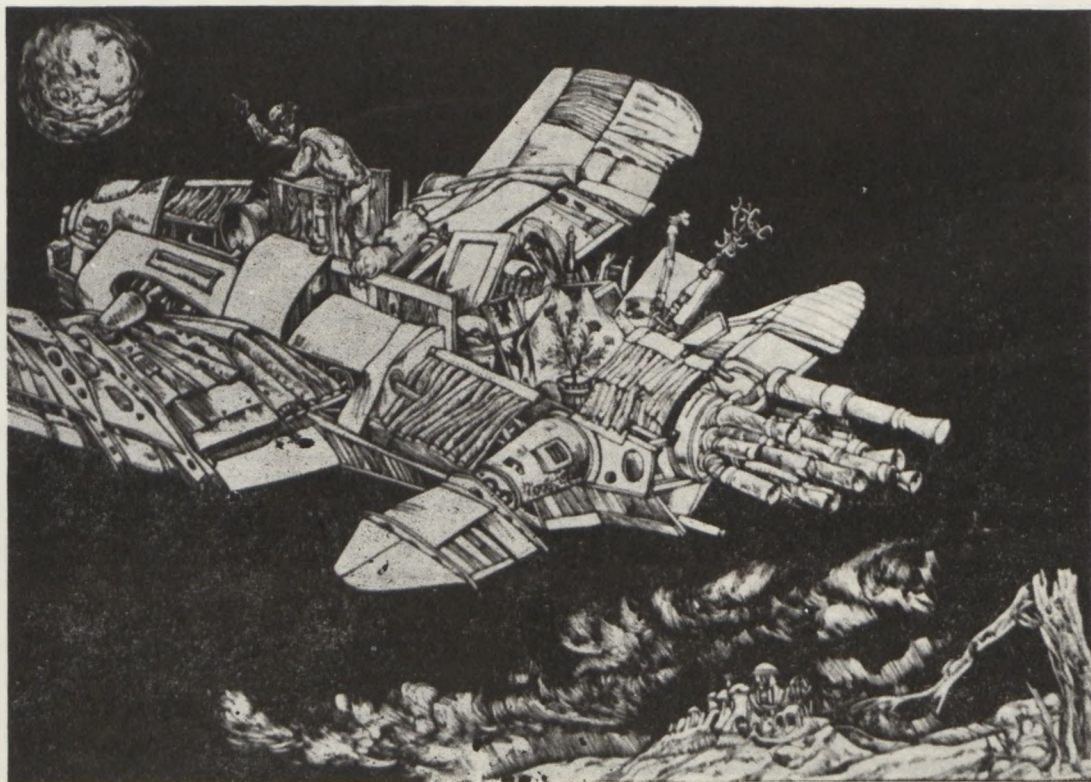
De hadd legyek önző és térjek ki kicsit részletesebben arra, milyen gondolatokat indított el a konferencia kulturális, közművelődési szakterületek szempontjából (egyelőre bennem, de remélem, mielőbb az érintett illetékesekben is). *Dr. Mócsény Mihály* professzort idézve kezdhetem a felvetéseket: „ahhoz, hogy az ember és környezetkapcsolat kedvezőbb legyen, legfontosabb a városiasodás tudatformálását fokozni”. Több generáción át is nehezen átérzhető viszonyok, fogalmak, megtanulására, megtanítására van szükség! Ebben a szükséges tudatformálásban az oktatási intézményeknél jóval nagyobb feladata van a művelődési házaknak, múzeumoknak, könyvtáraknak, könyvki-

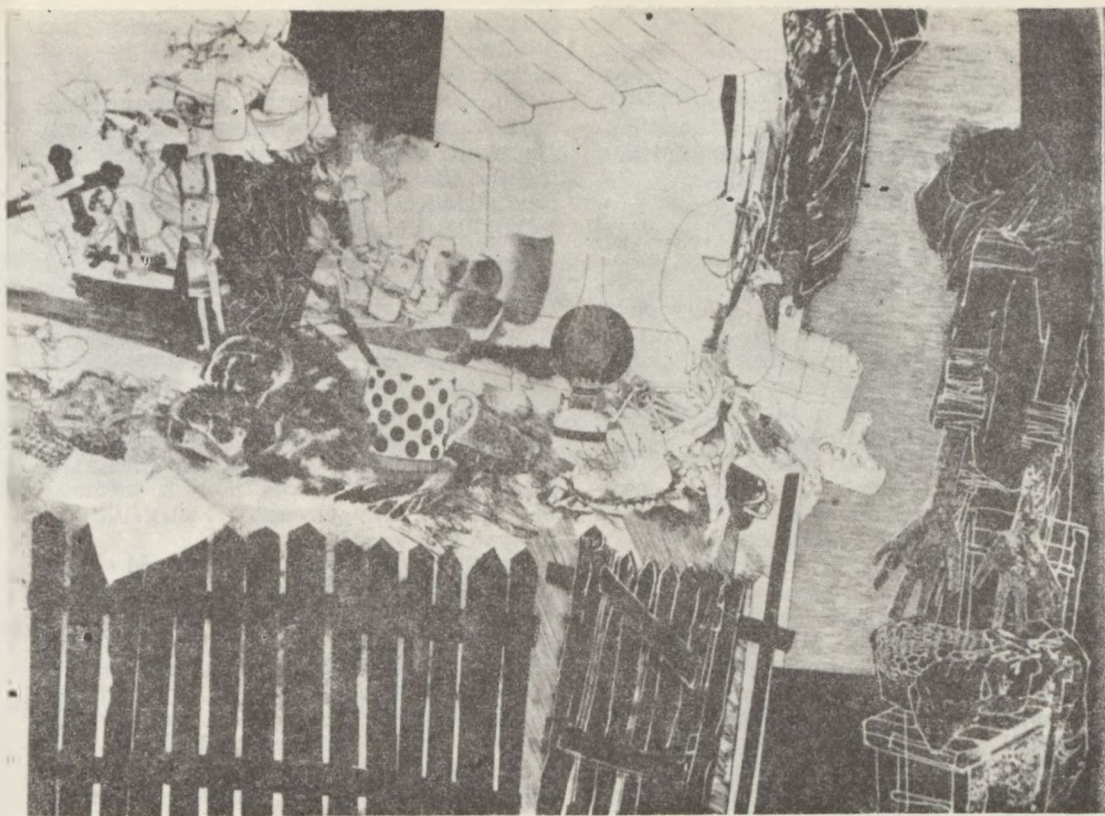
adóknak, filmgyáraknak stb. Ugyanis nem leckék, tanfolyamok, vezethetnek eredményre, hanem kiállítások, hobbikörök, művészeti élmények széles skálája.

Kerényi József, Kecskemét főépítésze hallatlan felelősségtudattal nyúlt néhány műemléképülethez, és alkotott új tartalmú viszonyt ezek korszerű funkcióinak kidolgozásával. *Csete György* fiatal tervezőcsoport élén kitűnő kísérleteket végzett, a népi hagyományokat mai szerkezetekbe átmentve. A „Tájak, korok, múzeumok”-mozgalom joggal irányíthatná az ő és hasonló jelentőségű társai munkájára a közfigyelmet!

Dargai Lajosnak és *Tilles Bélának* filmen és diákon is, *Szatmári Bélának* kiállításán láhattuk — jobb híján képzőművészeti kategóriába sorolt, de lényegében konkrét környezetalakító műtárgyait. 16 mm-es filmen művelődési házainkban hívhatnánk fel ezekre a művészekre a figyelmet. Nem ördögös dolog, amit művelnek. Sokan megpróbálkozhathának azazal a gondolkodásmóddal, amit tőlük tanulhatnak, saját lakásuk, kertjük emberi léptékének kialakítása érdekében.

Tatár Péter a városi információk rendszerelméletéről beszélt. A könnyű, gyors tájékozódás biztos módszerének kulcsát adta kezünkbe, de hogy a kulcs elkészüljön, ahhoz már a könyvkiadásnak is segítenie kellene.

A könyvtárak a tervezők, kutatók ismereteinek bővítéséhez nyújthatnának segítséget (*Dr. Enyei Gyula* vagy *Pohárnok Mihály* formatervezés elméletével foglalkozó témái), ha a szükséges nemzetközi szakirodalmat, szakfolyóiratokat biztosítanák. A széles közönség számára is értékes tájékoztatást nyújthatnának (szervezetekben, mint ma), ha az építészeti, városrendezési ismeretterjesztő könyveket — ezek közül néhányból *Dr. Bonta János* idézett elgondolkodtató részleteket — jobban tudnánk propagálni.

Végül, hogy az előadók névsorában találozást, ötleszerű ugránozásomat követően mondandómat a talán legsúlyosabb elhangzott előadásra utalva fejezzem be: a környezetszennyeződés vizuális tényezőinek kizárása sem lehet egyszerű hatásági munka — ahogy ezt *Dr. Német Lajos* érintette.

Van tehát mit tennie bármelyik szintű kulturális intézménynek. Országos hatáskörűnek ugyanúgy, mint az egyszemélyes vezetésű klubnak. Talán a legtöbbet a megyei hatáskörűek tehetik: múzeumok, könyvtárak, művelődési központok. Közülük keveset képviseltek ugyan a konferencia résztvevői, de a megjelenő utólagos kiadványok remélhetően eljutnak felelős vezetőkhez is. Ezt azért merem remélni, mert a rendezők heroikus munkája bizonyosságát adta a kulturált környezet építésébe vetett hitüknek, s ez bizonyosan nem merült ki egy rendezvény kampányszerű bonyolításában.

A konferencia két évre bezárta kapuit (1980-ban Egerben kerül megrendezésre), a tennivalók azonban nem szünetelhetnek.

Rihmer Oszkár

Az államosított magyar film 30 éve

Harminc esztendővel ezelőtt, 1948 augusztusában a kormány határozatot hozott „a film és mozi nemzeti vállalatok létesítése ügyében”. Noha az ország 1945-től új történelmet kezdett írni, a magyar filmművészet voltaképpen csak ekkor szabadult fel. A nagy horderejű intézkedés gyökeres fordulat kezdetét jelentette a filmgyártásban. A döntés nyomán megváltozott a filmkészítési struktúra. Különféle üzleti szempontok helyett az eszmei és művészi igényesség határozta meg az alkotások jellegét. Friss erők pezsdítették meg a filmgyári levegőt.

Az államosított magyar film öröksége szegényes: akik elindultak az új úton, alig támaszkodhattak az elődök munkájára. (Zárójelben jegyzem meg, hogy 1945 és 1948 között is a régi esztétikai normák jegyében tevékenykedett a legtöbb rendező. A VALAHOL EURÓPÁBAN: kivétel, mely erősíti a szabályt. A magyarázat: a közönség egyelőre még a korábbi típusú filmekért lelkesedik. A kispolgári ízlés visszahúzó ereje nagy. És akik a felvevőgép mögött állnak, szívesen kacsintanak össze a nézőkkel.) Az államosítást követően már nem lehetett a régi módon — azaz régmódián — dolgozni. A valóság ábrázolásában, a konfliktusok szervezésében, a jellemek mozgásában, a nyelv alakításában a társadalmi megrendelés feladatai domináltak. Eltérően attól a gyakorlattól, mely a tőkés mechanizmusban „festett eget” tárt a szemlélő elé, megszelidítette a drámákat és futószalagon „szállította” az előregyártott elemekből álló meséket.

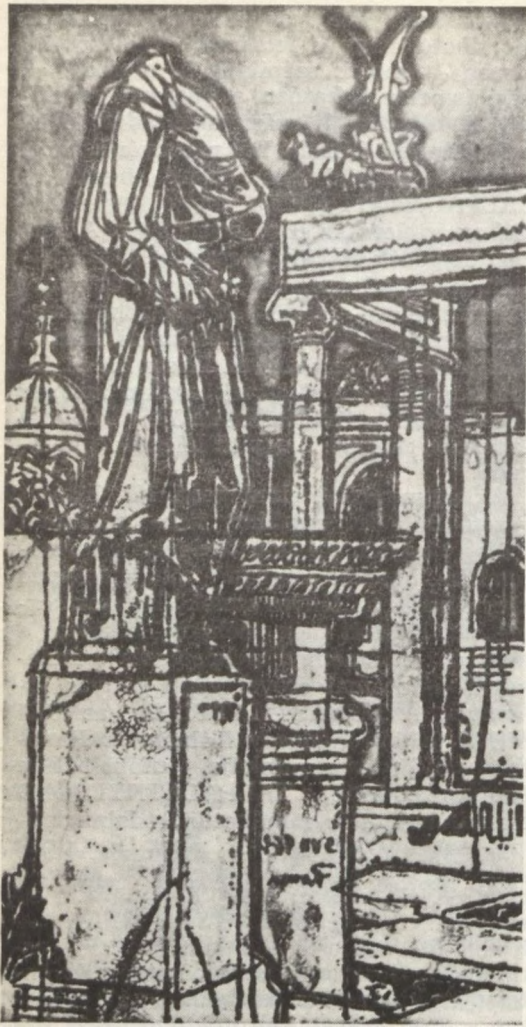
A TALPALATNYI FÖLD — Bán Frigyes műve — méltó nyitánya a felemelkedésnek. A rendező ezt megelőzően nem tartozott a rendezői élmezőnyhöz, bizonyos vo-

natkozásban még az is meglepetésnek mondható, hogy a feladatot ráosztották, hiszen — minek szépítsük a dolgot? — nem ismerte behatóan a paraszti valóságot. A megbízatás szárnyakat adott Bánnak. Filmje hű Szabó Pál regényóriásához, de el is szakad tőle. Olyan freskó a TALPALATNYI FÖLD, mely egyszerre szól az értelemhez és az érzelemhez. A kétkézi dolgozók Horthy-korszakbeli küzdelmeit mutatja be: az egyéni sorsot és a társadalmi létet — előtérben egy rokonszenves emberpár, Góz Jóska és Juhos Marika írnvas-bajos szerelmével. Tiszta hit és derűs humanizmus sugárzik a film minden kockájából: a TALPALATNYI FÖLD-del évtizedek múltán is együtt lélegzik a befogadó.

Az úgynevezett „budapesti 12” listáját vezető Bán Frigyes-film nem társtalan csillag ugyan, de jelentőségében, formátumban, hatékonyságban mindenképpen kiemelkedik a „fényes szelek”-korszak terméséből. Készült még néhány alkotás a múltból. Valamennyi a leleplezés szándékával — drámai erővel vagy gúnyos fölényvel. A LÚDAS MATYI és az ÜRI MURI (előbbi Nádasdy Kálmán és Ranódy László közös munkája, utóbbit Bán Frigyes rendezte) a TALPALATNYI FÖLD családjából való: mindkettő irodalmi köldökszínőrhoz kapcsolódik. Ezek a filmek gyűlölni tanítanak. A művészet agitatív eszközeivel „idegenítenek” el az örökre elszüllyedt világtól. A MÁGNÁS MISKA — Keleti Márton örökzöld komédiája — zárójelbe teszi az arisztokrata morált és önfeledten kineveti az ostoba szokásokat. Ebben a filmben nem a grófok győztesek, hanem az egyszerű lovászfű. Az operettet később nagyon sokan eltemették, pedig a műfaj nemcsak súlytalan szórakozás szolgálatában állhat: a MÁGNÁS MISKA ezt bizonyítja.

A megváltozott életkörülményekről, a személyiség belső átalakulásáról készített filmet Máriaassy Félix (SZABÓNÉ) és Jeney Imre (EGY ASSZONY ELINDUL). A művekben didaktikus tézisekkel is találkozunk, a körkép azonban ennek ellenére érdekes: a művekben exponált problémák akkoriban valóban foglalkoztatták az embereket és az egzisztencia sarkalatos kérdése a társadalomban való beilleszkedés volt.

Az ötvenes évek első felében lelassult a lendület, sémák és szempontok korlátai közé terelték a filmeket és a stílus is uniformizálódott. A program lényegében nem változott (már ami a társadalmi megrendelést illeti), de a napi politika széljárásait gyenge tézisművek illusztrálták. A megújhódott LÚDAS MATYI című satirikus hetilap 1957-es számának első oldalán ekképpen jellemezte a helyzetet. Matyi Fazekas Mihály előtt áll kissé megszeppenve. A korholó megjegyzésre: „Fiam, néhányszor rosszul feleltél!” — így reagál: „Tanító bácsi, kérem, sügtak.” A filmrendezőknek is sügtak. Sokan, sokfélét. Valamennyi „elvárásnak” lehetetlen volt eleget tenni. Az is tény, hogy a sügök egyrésze szakszerűtlen tanácsokkal zavarta meg a felelőket. Különösen két dogma bénította meg a koncepciózus munkát. Valósággal fetiszizálták a forgatókönyvet. Irodalmi műfajnak kiáltották ki, a moziban vetített alkotás legfőbb — vagy egyetlen — színvonal-letéteményesének tekintették. A vásznon fekete és fehér jellemek ütköztek meg egymással. Már amennyiben megütköztek.

A SIMON MENYHÉRT SZÜLETÉSE (Várkonyi Zoltán), a BUDAPESTI TAVASZ (Máriássy Félix) és nyomukban az ötvenes évek közepének számos filmje hozza meg a fordulatot. Ekkor érik be Fábri Zoltán tehetsége (KÖRHINTA, HANNIBÁL TANÁR ÚR), Ranódy László a méltatlanul elfeledett s ma sem sokat emlegetett SZAKADÉK-ot forgatja, szuverén irodalmi „olvasat” a BAKARUHÁBAN is (Fehér Imre rendezése). S még jó néhány értéket megemlíthetnénk. Kilábalunk a hullámvölgyből: ez az első olyan időszak a magyar film történetében, amikor nem egy-két jó alkotás születik, hanem az átlagszínvonal rangos. Titok persze most sincs. Az államosítás-biztosította feltételek mellett egészséges közéleti pezsgés segítette a kibontakozás folyamatát. A filmesek megtanulták az új kifejezési eszközöket. Hasznosították az európai tapasztalatokat (nálunk a szovjet film hatása mellett főképpen az olasz neorealizmus példája megteremkenyítő). A művek egy része továbbra is a múltat „fedez fel”, csak hogy sokkal őszintetlenebben, többszólamúbban, mint korábban. A BUDAPESTI TAVASZ a fasizmusról beszél és minden áldozat értelmetlenségét hangsúlyozza. A HANNIBÁL TANÁR ÚR akusztikája félelmetesen összerímel mindazzal, ami 1956 őszén Magyarországon történt. Emlékszem rá, a filmet október végén mutatták be: a filmhez hasonlóan az utcán is rikoltottak a jelszavak és hullámozott a gyanús külsejű, nagyhangú menetelők csapata. A mai téma filmeseink számára nem „kipipálandó feladat”, melyhez művészeti és politikai vezetők ad-

ják meg a direktívákat. A KÖRHINTÁ-ban — hogy csak egyetlen példát említsek — kétféle erkölcsöt, kétféle életvitelt ütköztet meg egymással a rendező. A „belépni nem belépni” dilemmája nem úgy oldódik meg, mint a hurrá-optimista csinálmányokban — és az érzelmek birodalmát költői hangvételű epizódok jelenítik meg.

Az ellenforradalom eléggé szétzilálja a filmgyártást. Akadnak, akik azt állítják, hogy a filmkészítési szisztéma rossz, az alkotócsoportok a tsz-re emlékeztetnek, biztosítani kell az önállóságot. Néhány poros forgatókönyvet is előszednek az irattárból. Még az igényes művészek is feladják az elvi kötelezettséget. Az első aranykor ilyenformán, sajnos, nem tartós. A HÁZ A SZIKLÁK ALATT (Makk Károly) s még egy-két elkésett alkotás nem a folyamatoságot, hanem az elvek továbbélését dokumentálja. Az összkép nem sok öröme ad okot. Következnek a szűk esztendők.

A hatvanas évek közepén zajlik le a minőség forradalma, a nagy fordulat. Nézegetem az 1965-ös termést: a SZEGÉNYLEGENYEK. A TIZEDES MEG A TÖBBIK, a GYERMEKBETEGSÉGEK társaságában még az úgynevezett átlagfilmek is tisztesszínvonalat képviselnek (FÜGEFALEVÉL, MINDEN KEZDET NEHÉZ. TILOS A SZERELEM, A KÖSZIVŰ EMBER FIAI stb.). Szó sincs arról, hogy a magyar filmművészek megtalálták a bölcsék követ. „Mindössze” felelősségük hatványozódott meg és művészi arzenáljuk gazdagodott. Két körülmény meghatározó fontosságú filmforradalmunkban. Távlát teremtődött ahhoz, hogy bizonyos kérdésekhez végre a teljes igazság kimondásának szándékával közeledjünk. Ideális a társadalmi légkör is: egymást érik a konstruktív közéleti viták, napirendre kerülnek régebben „altatott” — noha kínzó módon nyugtalanító — gondok. Hozzá kell tennünk az elmondottakhoz: nagyon sok a szín és a változat a magyar film térképén. Ennyire még soha nem sikerült bekapcsolódnunk a világ filmművészetének áramköreibe, mint a második „új hullám” éveiben. És már vannak nagyformátumú rendezőegéniségeink: a sajátos filmkoreográfia mestere, Jancsó Miklós, az „irodalmi” témákat szuverén látomássá szervező Fábri Zoltán, a szemérmes lírai vallomásokat markáns társadalomrajzzal ötvöző Szabó István, az esszé kopogó mondatait logikus szerkezet- és hatásos érvkoszorúba fűző Kovács András.

A szervezeti keretek időközben változnak. Hol a gyárakra bizzák a feladatok megoldását, hol a stúdiókra. Előfordul, hogy visszatérnek a korábban elvetett formához. A kísérletezésnek, a próbálkozásnak ilyen vonatkozásban talán nem is lesz sohasem vége. Mindez azonban lényegtelen. Az a fontos, hogy kulturális életünkben a film meghatározó szerepet játszik, és sorsa, jellege, erőtere nem tekinthető belterjes problémának. Mostanában megsűrűsödtek a felhők a magyar film egén és a vitákban szélsőséges vélemények is napvilágot látnak. A vádpontok a következők. Kevés az igazán jelentős eseménynek számító filmalkotás. Nincs vérbeli szórakoztató produktum. Mégcsappant rendezőink felfedező kedve. Számos mű tételszerű, a sokszor levitézett „gombhoz a kabát”-elv jegyében fogan. Megesik, hogy a művészkedés hókusz-pókuszai állják útját a kedvező közönségfogadtatásnak. Lassan-lassan elfogy a magyar film publikuma.

Egyik-másik kritikai észrevétel indokolt, a pergőtűszerű támadás azonban igazságtalan. Induljunk ki abból, hogy a csúcspont — az aranykor — után szerényebb korszak következett. Mindez természetes: a filmtörténetben — bármelyik nemzet krónikáját lapozzuk fel — hegyek völgyekkel, jó évek sovány esztendőkkel váltakoznak. Legyünk tárgyilagosak: a magyar filmet ma is jó helyen jegyzik a világ különböző fórumain és versenyein. A visszaesés ellenére több mű: a SZERELEM, a SZINDBÁD, a JELENIDŐ, AZ ÖTÖDIK PECSÉT, az ÁRVÁCSKA, a JUTALOMUTAZÁS nagy visszhangot keltett a határokon túl is. Minden esztendőben van ígéretes pályakezdet, s az évi tizennyolc-húsz alkotás negyede a legmaximálisabb igényeket is kielégíti. Kár lenne félrevernünk a harangokat. Tekintsük úgy a mostani — szürkébb — periódust, mint az erőgyűjtés, a felkészülés, az akkumulálódás időszakát. Nem elfeledkezve arról, hogy a bírálókat, melyek az „ébresztőt” sürgetik, komolyan kell venni.

Az államosítás óta három évtized telt el. Az irodalomban, képzőművészetben ennyi idő: porszem. A film — a huszadik század kifejezési formája — harminc esztendő alatt robbanásszerű változásokat él át, kigyóként újul meg, szélesíti és gazdagítja kifejező eszközei tárházát. A magyar film mérlege 1948 és 1978 között kedvező. Nem frázis, ha a jubileumon leírjuk: élni tudtunk a lehetőségekkel, megteremtettük a szocialista magyar film bázisát és hagyományait, egyszóval bizakodva nézhetünk a további évfordulók elé.

Veress József

Utassy József:

Csillagok árvája

Első kötetének heves, robbanó, kemény sorai még évek múltán is itt csengenek a fülemben, s most — második könyvét olvasva — figyelem ezt a konok költői világot, ezt a törhetetlenséget, ezt a ritka erőt. Soraiból megint a hűség csap meg, szavainak mágija felemel s magával ragad. Utassy a „megriadt remény”, a „hanyatlásvégi nyár” költőjeként visszaadja a zengést azoknak a szavaknak, amelyeket nem az idő, hanem az elgyáulás koptatott meg. Az ő „sisakos” apja „édes-egyetlen” hazája, vállalt elődei, „szemfedő földje”, májusos-szeptemberes szeretői, „idehazudott” szabadsága egy már annyiszor megálmodott országnyi otthon, ahová az ember — bárhol is van — mindig visszatérhet.

A négy ciklusban megépített könyv hét év termését foglalja egybe, s a több mint ötven vers egy teljes, zárt költői-emberi világ térképét rajzolja meg. Tollát a Hiány vezetői, képeinek időtlen levegője van, nyelvi biztonsága lenyűgöző. Az első oldalak apa- és hazasíratóitól Utassy hitvalló „gyönyörű Ráró”-ján vágatunk a hol pajzán, hol könyörtelen, keserű szerelmes verseken át az „Öszvilágba”, a „nem marad más — csak az ének” megrázó csöndjébe, ahol mégis „száll az ének”: felszabadítón.

A kötet mottója: a Petőfi- és a Rimbaud-idézet egyúttal Utassy ars poéticája is: „Szabadság szerelem! / E kettő kell nekem.” és „Mert ÉN — az mindig valaki más.” Izzó, pattanásig feszült, messianisztikus soraiban körömszakadtáig ragaszko-

dik egy megcsúfolt Hazához, az „idehazudott” szabadsághoz, s éppen emiatt a panaszos, villámló szabadság- és hazaszeretet miatt mondom: Utassy nemzeti költő, nagy elődeinek, Petőfinek, Adynak méltó unokája. A magyar közéleti költészet egyik újabb figyelemre méltó alakja.

Szóteremtésének, mehökkentő nyelvi leleményeinek legjava („hitfogyatkozás”, „remény romvitéze”, „ragyogtuk egymást”, „Ősz ül a zongoránál is: Bartók!”, „lombvisszavonulás”, „besúgó nádas”, „címerárulás”, „virágletétel”, „gyümölcsesele” stb.) magával sodró. De akad néhány sikerületlen is. Egyetlen verset azonban rossz szájzettel olvastam: „A szerelem szélén” címűt a szerelmes versek ciklusból. Modorossága miatt méltatlan társa a többinek, nem is értem, hogyan kerülhetett ebbe az egyébként magas hőfokú, egységes kötetbe.

A **Csillagok árvájában** Utassy József vázlatos utat járt be, visszaperelte számkra az elveszített egyszerű emberi szavakat, valami tisztaságot, s verseiben lemosakodva megint emberi arcunk lesz. A csillagkereső út mégsem volt céltalan: mert a megtalált csillagoknak nagy fényük, nagy árnyékuk van. Az egyiknél látni, a másikon melegedni lehet.

Hajnóczy Péter :

M

Amikor Hajnóczy Péter első kötete. A fűtő megjelent, a marginális Magyarország betűértő kisebbsége felkapta a fejét: megint akadt egy fiatal prózaíró, aki szemérmes melegséggel tud szólni a kilátástalanság démonaival küszködő emberről? Akinek az írás nem stílusprobléma, hanem létkérdés?!

S most, hogy második novellagyűjteménye is megjelent, az „M”, annak a félelemnek, hogy Hajnóczy az állatmeséket folytatja majd, melyek egészen más ösvényekre vezetnének, már nyoma sincs bennem. A hét elbeszélésből álló kötet egységes és lebilincselő. Az irodalom ritka pillanatai, amikor ilyen kérlelhetetlen, kegyetlen őszinteséggel szembesülünk önmagunkkal. A hét írás — mint hét mondat; valamenyny egy Arctól indul el — kísértetiesen ugyanattól az arctól —, s végül, amikor búcsúzóul még látjuk egy pillanatra, már

Csanda Sándor :

Szülőföld és irodalom

Jóleső érzéssel hallgattam a Rádió „Egy házban” című adása keretében dr. Fónod Zoltánnak, a csehszlovákiai Madách Könyvkiadó igazgatójának nyilatkozatát a csehszlovákiai magyar nyelvű könyvkiadásról. Ugyanilyen jóleső érzéssel tapasztalom, hogy egyre szaporodik a Magyar Népköztársaság és a Csehszlovák Szocialista Köztársaság közös könyvkiadási egyezményének keretében megjelenő könyvek száma, amelyek tükrözik az egyre gazdagodó csehszlovákiai magyar irodalmat. E kötetek sorában érdeklődéssel olvastam

ismerős. Írásait olvasva egy pusztán sikon találjuk magunkat, a lábunk előtt valami tócsa: s eltorzult ábrázatunkkal az oly sokszor megidézett édeni víz fölé hajolva megrettenünk: Ki ez?

Hajnóczy szigorú író, mint nem kevesen a pokoljárók közül. Novellái, mint a vizsgálati jegyzőkönyvek, első pillantásra „száraz”-nak tűnnek, a szavak fegyelmeltet, hidegek és mindenáron pontosak akarnak lenni. A „Hány óra?”, „A fuvaros”, „A véradó”, a „Mandragóra” című novelláknak már a harmadik sorában meglepve tapasztaljuk: bent vagyunk. szinte tapintatlanul bent, egy emberi testben, csupa vörös körülöttünk minden, látjuk a lezúgó vért, halljuk a szív dobbanásait, érezzük az erek dagadását... és menekülve még, tudjuk, ez a kihallgatásra váró M., ez a munkába induló M., ez az ablak mögött ülő M... ezek mi vagyunk. Egy másik Magyarország. És megkezdődik! Hajnóczy oknyomozása: mint egy bűnügyi regény, izgalmasan, szívósan elindul egy történet, melyben a hős újra és újra megkísérli, hogy visszataláljon. A „Hány óra”-ban M. a kihallgatás, a felelősségrevoná (!) után rádöbben, hogy neki nincs karórája... Egy másik írásban a „helybelieknek” pontosan szállító fuvarosnak kiszolgáltatva, „göggel sebezve” M. a szabadulás lehetőségét keresi... Amikor a „Hány óra?” végén M. arra az elhatározásra jut, hogy „ő is vesz” egy karórát, amikor „A fuvaros”-ban M. és felesége „kezet szeretnének nyújtani”, elszorult torokkal felkelünk a székből, és szégyenkezve kiakasztjuk ajtónkon a riglit. S a „Mandragóra”-ban a kényszerűen fantasztikus telefonbeszélgetés, mely valójában a két kagyló közötti zsinór hosszáról szól; a címadó novella görcsös erőfeszítése, hogy plusz-minusz egy percben, a „kinyitott” belső időben, önmaga történetét át eljusson a „jobb lenne két győztes” szelidségéig, mindez azt sugallja, hogy a méltóság visszaperlése kudarc ugyan, de szent.

A „Szertartás” az idő és az ember története. Szokatlan képszerűsége az oly sokszor megtagadott képzetel újabb katarzisa.

Hajnóczy Péter stílusa a szemérem, önfegyelmeivel szinte egyedül áll. Besorolhatatlan író, akinek kell az igazság, s elég bátor is ahhoz, hogy megküzdjön érte. Bizom abban, hogy tovább fog jutni a vallásban. S hogy „a lehetetlen megvalósításának ragyogó kudarcai”-t bírni fogja az utolsó mondatig.

Hajnóczy Péternek honvágya van, pedig Magyarországon él. Aki érez valami hasonlót, olvassa őt.

Krasznahorkai László

Csanda Sándor Szülőföld és irodalom című művét.

A kötetnek a régi magyar irodalommal foglalkozó fejezetében a mai Szlovákia területének magyar irodalmi hagyományait tekinti át a szerző. Ovashatunk itt többek között a Nyitran megtalált becses művelődéstörténeti emlékről, a Jókai-kódekről, a széles olvasóközönség előtt kevésbé ismert Bornemissza Péternek felvidéki tevékenységéről, Batsányinak Kassán kibontakozó forradalmi költészetéről, Csokonai Vitéz Mihálynak pozsonyi és komáromi kapcsolatairól, valamint arról, hogyan tükröződnek Jókai pozsonyi és komáromi élményei regényeiben. Utóbbiakat éppen azért emeltem ki a fejezetben belül, mert munkásságuknak a mai Szlovákia területéhez fűződő szálait hangsúlyozottan fogalmazza meg a szerző.

Csanda tanulmánykötetének ez a része elsősorban abból a szempontból jelentős, hogy a szlovákiai magyar olvasóközönség számára hozzáférhetővé teszi azokat az irodalomtörténeti értékeket, amelyeknek ismerete hozzátartozik az általános műveltséghez.

A kötet második fejezete a csehszlovákiai magyar irodalom négy képviselőjével ismereti meg olvasóit. Ez a kor természetesen korántsem teljes. A részletes irodalomtörténeti portrék azonban önmagukban is jelentősek, hiszen a magyarországi olvasónak éppen irodalmunk ezen területeiről van a legkevesebb ismerete.

Csanda Sándor kötetéből megtudjuk, hogy Sebesi Ernő (1893—1944) szépprózája az „álamfordulat” utáni időszakban, a két világháború között bontakozott ki, hogy verseskötetekkel indul, elbeszéléseinek témáját I. világháborús „élményei” adják, s hogy hősei a társadalom „megrúgott emberei”; de megismerjük mint drámaíróit is.

Átfogóan ismerteti a szerző a stócsi író, Fábry Zoltán életútját (1897—1970), ki kétségtelenül a szlovákiai magyar irodalom legkiemelkedőbb képviselője. Képet kapunk a kritikusk Fábry fejlődéséről, az Ut szerkesztőjéről (1931-től), a romániai Korunkban (1926-tól) is rendszeresen publikáló esszéíróról, a nemzeti hagyományok fontosságát hirdető íróról, az 1948-ban biztató, a népek és kultúrák tiszteletét hirdető, s az 1954-től ismét rendszeresen, a legkülönbözőbb területeken publikáló íróról.

Csanda következő írása Balogh Edgár Hét próba című munkájával foglalkozik. Ez az írás nemcsak azért fontos, mert megismerjük a Sarló mozgalom kibontakozásának, fejlődésének fontosabb állomásait, hanem azért is, mert ezzel a témával esszéirodalmunk eddig nemigen foglalkozott, pedig a Sarló mozgalom — ez év augusztusában ünnepezzük megalakulásának 50. évfordulóját — kiváló keret volt a nemzetiségi gondok és az általános társadalmi kérdések haladó szintézisére.

A Duba Gyula elbeszélései című tanulmányból vallomások, lírikus hajlamú író is ismerünk meg. Csanda Sándor áttekinti Duba eddigi életművét, részletesen elemzi szatirikus írásait, a súlyos mondanivalókat, lelki vívódásokat tartalmazó novelláit, Szabadésés (1969) című kisregényét. (Csak sajnálni tudjuk, hogy nem foglalkozik a művet megillető részletességgel Duba Gyula és a szlovákiai magyar irodalom kiemelkedő alkotásával, a Vajúdo parasztvilággal. S kár, hogy a csehszlovákiai magyar irodalom többi bemutatására érdemes képviselőjéről nem olvashatunk a Szülőföld és irodalom című kötetben.)

A harmadik fejezet az irodalmi kapcsolatok, a csehszlovákiai magyar, valamint a szlovák, cseh és más szláv népek kapcsolatát, a magyarországi és romániai magyar irodalom között kibontakozó kapcsolatokat mutatja be. Olvashatunk Balassi Bálint és a horvát petrarkisták költészetében megtalálható petrarkista motívumok egybevetéséről, Szenczi Molnár Albert zoltárainak szlovák fordításáról (mely az első szlovák nyelvű verseskötet), Fábry Zoltán és a Korunk közötti kapcsolatról.

Részletesen szól Csanda Emil Boleslav Lukácsnak a magyar—szlovák irodalmi kapcsolatok elmélyítésére irányuló törekvéseiről. Mindaz, amit Csanda Sándor erről a témáról ír, arról győzi meg olvasóit, hogy a magyar—szlovák kapcsolatok ápolása terén még nem használtunk ki minden lehetőséget.

Megemlítendő a kötet egyes fejezetei közötti szerkezeti egyenetlenség. Kétségtelen a régi magyar irodalom jelentősége, de ennek arányaiban is hangsúlyozott volta (102. oldal) még inkább szembetűnővé teszi a csehszlovákiai magyar irodalom szűkösi bemutatását. (52. oldal.)

Csanda Sándor könyvének legfőbb jelentősége, hogy a szlovákiai magyar irodalom régi és újabb kori részének tárgyalásával, bemutatásával olyan ismereteket nyújt a szlovákiai magyar olvasóközönségnek, amelyekhez az eddig csak szűkösen jutott, s amelyek elengedhetetlenül fontosak saját kultúrájuk jobb megértéséhez. (Madách 1977.)

L. K. M.

Vita egy „befejezetlen műről”

Schneider Miklós recenziójában (melyet Réti R. László munkája — „A Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Részvénytársaság története 1881—1919” — kapcsán a Palócföld 1978/1. számában publikált) a legfeltűnőbb az, hogy írója valójában figyelmen kívül hagyta a szóban lévő könyv vizsgálati perspektíváját, tematikai rendjét, és a gazdag összefüggéslánc csupán egyik (salgótarjáni) komponensének látószögéből ítélve vont le a problematika egészére érvényesnek vélt, így természetesen a mű szemléletének is alapvetően elentmondó következtetéseket.

Bizonyítják ezt a kritikus adott megoldást opponáló kérdései, vonatkozó válaszai, továbbá a tudományos teljesítménytől a módszerekig terjedően megfogalmazott elvárásai, melyekben a könnyed felszínség, vagy éppen a bonyolult történeti folyamatok mechanikus leegyszerűsítésére való hajlam tükröződik.

Aligha kell pl. bizonyítani, hogy a Rimamurányi Vasmű több elődvállalatnak a könyvben leírt egyesülési folyamata eredményeként 1881-ben alakult, s hogy a Tanácsköztársaság időszaka az ország, nemkülönben a nagyvállalat történetében indokolt korszakhatár. Elfogadhatatlan feltételezés tehát, hogy a proletárdiktatúra időszakára vonatkozó (VIII.) fejezet megírásában a szerzőt olyan meg gondolás ve-

zette volna, hogy így „a műnek hatásos befejezést adhat”.

A kutató főként nem a megelőző helytörténeti irodalom „hézagainak” további részletekkel való egyszerű kitöltésére törekedett, jóllehet a gazdag és sokszínű forrásanyag (amely elkerülte a recenzens figyelmét, miként a Liptay-féle jelentés kritikája itt és más helyütt a Tetmajer-féle feldolgozás...) erre lehetőséget adott. A szerző alapvető szándéka a „rimai” munkásság osztályszerveződésének útját több tekintetben befolyásoló tényezők dialektikájának, és e proletárforradalomba torkolalt folyamat összefüggéseinek feltárása, s mindezzel kölcsönhatásban a tanácsköztársasági események — önálló minőséget hordozó kérdéscsoportjának — elemzése volt.

A recenzens egy helyütt a helyismeret, a helytörténet fontosságát, a „steril”, a „lombik”-megközelítés elutasítását hangsúlyozta, helyesen, miközben másutt önmön követelményeinek ellentmondva azt állapítja meg, hogy „a Rima legnagyobb üzeme a salgótarjáni acélgár volt”. E közlés, jóllehet tartalmában sem helytálló, a munka szemléletétől — az önkényes „rangsorolás” — eleve idegen is.

A bírált mű a Rimamurány-csoportosulást alkotó termelőegységek „önsúlyát” a nagyüzemi munkamegosztás szervesen egymásra épült rendszerében, az ösztömködés hatékonysága szempontjából vizsgálta. Annak, az objektív feltételektől meghatározott, a szubjektív tényezőktől pedig erőteljesen befolyásolt folyamatnak a részeként, melynek — az irodalomban

jórészt nem felvetett — mozgástörvényei érvényesülése, konkrét megnyilvánulásai révén a Rimamurányi Vasmű a hazai feketekohászati vonzásközpontjává, a magyarországi kapitalizmus egyik tartóoszlopává, nemkülönben a nemzetközi nagytőke kelet-európai méreteiben sem lebecsülhető nagyságrendű bázisává emelkedett.

A téma ilyen felfogása, fő vonulatainak a regionálishoz, az országoshoz és a tágabb horizontú összefüggésekhez történt indokolt kapcsolása, az e keretben folytatott vizsgálódás — ellentétben az egyoldalú helyi megközelítéssel — tette csak lehetővé „az általánosítható törvényszerűségeket vagy következtetéseket megfogalmazását”. Am az e szemlélethez adekvát megoldásokat, az alkotómunka szükségképp legsajátabb attribútumait a recenzens — méltatlan felszínséggel — valamiféle elhallgatott forrásokból vélte eredeztetni; minden bizonyítás nélkül.

Így a szóban volt reflexiók, továbbá e „vitriolos”, megalapozatlanul sugallt feltételezés tükrében már különösen indokolt az a kétely is, hogy vajon ismeri, érti, s jól érti-e Schneider Miklós a könyv „kvantifikációt” (de mennyiben mértékadóak egyéb meglátásai, pl. a tudomány és a tömegek kapcsolatáról, melyet — nagyvonalúan — az általánosságig szimplifikál).

A kritika legvitathatóbbnak ítélt elemei közül csupán néhányat idéztünk fel. Egyetértünk viszont a recenzióval, hogy a vizsgált téma ismeretlen részleteinek feltárása további feladatokat ró a kutatókra.

Réti R. László

A szerzőnek a könyve ismertetéséhez fűzött megjegyzéseiből az derül ki, hogy félreértette az ismertetés alapgondolatát, illetve egyes megállapításait — amint ez hasonló esetekben máskor is elő szokott fordulni.

A Palócföldben megjelent ismertetésem nem lépett fel ugyanis olyan elemző bírálat igényével, amely a mű alapvető tartalmi-formai elemeit boncolgatja. Csupán annak a hiányérzetnek a körvonalazását kísérelte meg, mely a könyv kapcsán támadhat az olvasóban. Egy olyan könyv kapcsán, amely címevel azt ígérte, hogy sok eddig megválaszolatlanul maradt kérdést fog tisztázni. Az ismertetés azt próbálta felvázolni, melyek lehetnek azok az okok, amelyek miatt az egyébként kitűnő és színvonalas mű elolvasása a nőgrádi olvasóban hiányérzetet kelthet. (Nyilván e vázlatosan felsorakoztatott néhány gondolat kelthette azt a benyomást a szerzőben, hogy „könnyed felszínséggel” megírt bírálat áll szemben.)

Az említett hiányérzet korántsem merült volna fel, ha a mű olyan cím alatt jelenik meg, mint pl.: „Egy magyarországi nagyüzem munkásságának osztályá szerveződését befolyásoló tényezők a századfordulón”. Egy ilyen, tisztán elméleti kérdések fejtegetésére utaló cím ol-

vastán senkinek sem jutott volna eszébe, hogy a műben helyi vonatkozások rendszeres és módszeres felsorakoztatását keresse.

A szerző azt írja megjegyzéseiben, hogy nem volt célja a „helytörténet hézagainak kitöltése”. Ez így rendben is lenne, de érdemes ennél a megjegyzésnél egy pillanatra megállnunk: ez a megállapítás ugyanis arra utal, hogy a szerző is magáévá tesz egy torz elképzelést. Azt ugyanis, hogy a helytörténet valami más, az országos történetirástól különálló műfaj, amelyet helyi szerzők jól-rosszul művelnek és amely így kiegészítésre szorul, arra hogy a szakemberek időnként helyreigazítsák, kipótolják hiányosságait.

Ezzel szemben: világosan kell látnunk, hogy a helytörténet szervesen beleépül az országos történetbe, és így mindazok a szakemberek (legyenek bár központi tudományos intézetek munkatársai, vagy más kutatók) helytörténeti tevékenységet folytatnak, akik helyi kötődésű témák feldolgozását (amilyen pl. egy üzemtörténet is) tűzik ki célul. Ha viszont a helyi kötődés az egész mű szerves részét képezi, mintegy alapja annak, akkor kinos gonddal kell a szerzőnek ügyelnie arra, hogy a helytörténeti adatokat, adalékokat a valóságnak messzemenően megfelelő módon egymáshoz is viszonyítva, arányosan használja fel.

Ha valóban túlzás és pontatlanság is azt állítani, hogy a salgótarjáni gyár volt a Rimamurányi Részvénytársaság legnagyobb üzeme, a könyvből azonban még ez sem világlik ki. Annyira túlsúlyban vannak ugyanis az ózdi adatok. Mintha először az ózdi gyár történetét dolgozta volna fel a szerző, és ezt egészítette volna ki a Rima történetével. Ez persze csak feltevés, gyanú, amelyet természetesen nem lehet, de nem is kell bizonyítani. Éppúgy, mint ahogy nem kell bizonyítani az elhallgatott források kapcsán az ismertetésben felvetett „sanda gyanút” sem. Az ismertetés írója kereste ugyanis, de nem találta az egyes említett fejezetek jegyzeteit, ebből szűrte le — kétségtelenül bizonyítás nélkül — feltevését (nem állítását!).

A szerzőnek még egy megjegyzése érdemel említést. Az ugyanis, hogy általánosság egyszerűsítettnek minősíti mindazt, ami az ismertetésben a tudomány és a tömegek kapcsolatáról olvasható. Erről csak annyit: az ismertetésben nem általában a tudományról van szó (ha így lenne, valóban túlzott leegyszerűsítésnek lehetne nevezni), hanem „csak” a történettudományról, amelyről viszont közismert, hogy tartalmánál, jellegénél fogva számos szálon kötődve és számos csatornán hatva — minden más tudománynál határozottabban — eszköze a tudatformálásnak, ezért szükséges, hogy a történész, ha egy adott helyhez kötődő művet ír, törekedjék kihasználni azokat a lehetőségeket, melyek révén műve elolvasásában szinte érdekeltté teheti az adott helyen élőket, és ezáltal tudományos tevékenységének eredményei a helyes történelmi tudat kialakítása érdekében minél szélesebb körben válhatnak közkinccsé.

Schneider Miklós

